

Institut Royal Colonial Belge

SECTION DES SCIENCES MORALES
ET POLITIQUES

Mémoires. — Collection in-8°.
Tome XVIII, fasc. 4 et dernier.

Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut

SECTIE VOOR MORELE EN POLITIEKE
WETENSCHAPPEN

Verhandelingen. — Verzameling
in-8°. — B XVIII, afl. 4 en laatste.

TONOLOGISCHE BIJDRAGE
TOT DE STUDIE VAN HET
WERKWOORD IN HET TSHILUBA

DOOR

Leo STAPPERS

Met medewerking van Em. WILLEMS

MISSIONARISSEN VAN SCHEUT

BRUXELLES

Librairie Falk fils,
GEORGES VAN CAMPENHOUT, Successeur,
22, rue des Paroissiens, 22.

BRUSSEL

Boekhandel Falk zoon,
GEORGES VAN CAMPENHOUT, Opvolger,
22, Parochianenstraat, 22.

1949

En vente à la Librairie FALK Fils, G. VAN CAMPENHOUT, Succ^r.

Téléph. : 12.39.70 22, rue des Paroissiens, Bruxelles C. C. P. n° 142.90

Te koop in den Boekhandel FALK Zoon, G. VAN CAMPENHOUT, Opvolger.

Telef. 12.39.70 22, Parochianenstraat, te Brussel Postrekening : 142.90

LISTE DES MÉMOIRES PUBLIÉS AU 20 OCTOBRE 1949.

COLLECTION IN-8°

SECTION DES SCIENCES MORALES ET POLITIQUES

Tome I.

PAGÈS, le R. P., *Au Ruanda, sur les bords du lac Kivu (Congo Belge). Un royaume hamite au centre de l'Afrique* (703 pages, 29 planches, 1 carte, 1933) . . . fr. 250 »

Tome II.

LAMAN, K.-E., *Dictionnaire kikongo-français* (XCIV-1183 pages, 1 carte, 1936) . . . fr. 600 »

Tome III.

1. PLANQUAERT, le R. P. M., *Les Jaga et les Bayaka du Kwango* (184 pages, 18 planches, 1 carte, 1932) . . . fr. 90 »

2. LOUWERS, O., *Le problème financier et le problème économique au Congo Belge en 1932* (69 pages, 1933) . . . fr. 25 »

3. MOTTOULLE, le Dr L., *Contribution à l'étude du déterminisme fonctionnel de l'industrie dans l'éducation de l'indigène congolais* (48 p., 16 pl., 1934) . . . fr. 60 »

Tome IV.

MERTENS, le R. P. J., *Les Badzing de la Kamtsha :*

1. Première partie : *Ethnographie* (381 pages, 3 cartes, 42 figures, 10 planches, 1935) . . . fr. 120 »

2. Deuxième partie : *Grammaire de l'Idzing de la Kamtsha* (XXXI-388 pages, 1938) . . . fr. 230 »

3. Troisième partie : *Dictionnaire Idzing-Français suivi d'un aide-mémoire Français-Idzing* (240 pages, 1 carte, 1939) . . . fr. 140 »

Tome V.

1. VAN REETH, de E. P., *De Rol van den moederlijken oom in de inlandsche familie* (Verhandeling bekroond in den jaarlijksken Wedstrijd voor 1935) (35 blz., 1935) . . . fr. 10 »

2. LOUWERS, O., *Le problème colonial du point de vue international* (130 pages, 1936) . . . fr. 50 »

3. BITTREMIEUX, le R. P. L., *La Société secrète des Bakhimba au Mayombe* (327 pages, 1 carte, 8 planches, 1936) . . . fr. 110 »

Tome VI.

MOELLER, A., *Les grandes lignes des migrations des Bantous de la Province Orientale du Congo belge* (578 pages, 2 cartes, 6 planches, 1936) . . . fr. 200 »

Tome VII.

1. STRUYF, le R. P. I., *Les Bakongo dans leurs légendes* (280 pages, 1936) . . . fr. 110 »

2. LOTAR, le R. P. L., *La grande chronique de l'Ubangi* (99 p., 1 fig., 1937) . . . fr. 30 »

3. VAN CAENEGHEM, de E. P. R., *Studie over de gewoontelijke strafbepalingen tegen het overspel bij de Baluba en Ba Lulua van Kasal* (Verhandeling welke in den Jaarlijksken Wedstrijd voor 1937. den tweeden prijs bekomen heeft) (56 blz., 1938) . . . fr. 20 »

4. HULSTAERT, le R. P. G., *Les sanctions coutumières contre l'adultère chez les Nkundó* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1937) (53 pages, 1938) . . . fr. 20 »

Tome VIII.

HULSTAERT, le R. P. G., *Le mariage des Nkundó* (520 pages, 1 carte, 1938) . . . fr. 200 »

INSTITUT ROYAL COLONIAL BELGE

MÉMOIRES

KONINKLIJK BELGISCH KOLONIAAL INSTITUUT

VERHANDELINGEN

INSTITUT ROYAL COLONIAL BELGE

Section des Sciences Morales et Politiques

MÉMOIRES

KONINKLIJK BELGISCH KOLONIAAL INSTITUUT

Sectie voor Morele en Politieke Wetenschappen

VERHANDELINGEN

In-8° — XVIII — 1949

BRUXELLES

Librairie Falk fils,

GEORGES VAN CAMPENHOUT, Successeur,
22, rue des Paroissiens, 22.

BRUSSEL

Boekhandel Falk zoon,

GEORGES VAN CAMPENHOUT, Opvolger,
22, Parochianenstraat, 22.

1949

TABLE
DES MÉMOIRES CONTENUS DANS LE TOME XVIII.

1. Legendes, Geschiedenis en Gebruiken van een Nilotisch Volk. — *Atur teksten (Mahagi, Belgisch-Kongo)* (202 pages, 1949); par le R. P. M. VANNESTE.
 2. Le problème musulman dans l'Afrique belge (81 pages, 8 planches, 1949); par L. ANCIAUX.
 3. A comparative study of some central african gong-languages (119 pages, 4 planches hors-texte, 1949); par J. F. CARRINGTON.
 4. Tonologische bijdrage tot de studie van het werkwoord in het Tshiluba (163 pages, 1949); par L. STAPPERS et E. WILLEMS.
-

TONOLOGISCHE BIJDRAGE
TOT DE STUDIE VAN HET
WERKWOORD IN HET TSHILUBA

DOOR

Leo STAPPERS

MET MEDEWERKING VAN

Em. WILLEMS
Missionarissen van Scheut

VERHOOR VAN DE VERBODENDE RAAD
TUSSEN DE
VERBODENDE RAAD EN DE
VERBODENDE RAAD

Verhandeling voorgelegd ter zitting van 21 Januari 1946

Uittreksel uit de *Verhandelingen*
uitgegeven door het Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut.
(Sectie voor Morele en Politieke Wetenschappen.)
Verzameling in-8°. — Boek XVIII.

*Aan de nagedachtenis
van mijn Vader*

VOORREDE

Van April tot November 1937 deed Prof. Dr. Amaat Burssens zijn tonologisch onderzoek in Zuid-Kongo. Het resultaat van zijn nauwkeurige arbeid verscheen in verschillende artikels in het tijdschrift *Kongo-Overzee*. Doch dit was slechts een praeludium voor het grote werk : *Tonologische Schets van het Tshiluba* (1). Het lijkt geen twijfel of Prof. Burssens heeft het hoofddoel van zijn onderzoek bereikt. Heel duidelijk wordt ons aangetoond dat het Tshiluba een toontaal is in de volle zin van het woord. In dertig hoofdstukken behandelt de schrijver het tonologisch systeem en vele toonwetten. De grondlijnen en verschillende details zijn vastgelegd. In deze glashelder geschreven schets is ongetwijfeld baanbrekend werk verricht voor de kennis van het Tshiluba.

Bij zijn onderzoek ter plaatse bediende Prof. Burssens zich voornamelijk van Bernard Kabese, inlands secretaris van Mgr. Aug. de Clercq. Deze volkomen taal- en toonvaste Inlander werd spoedig ook toonbewust, nadat hij in die zin was opgeleid. Na het vertrek van Prof. Burssens uit Kongo voorzag Kabese op verzoek van pater Em. Willems een tachtigtal bladzijden van het „Evanjelio” van toon- en lengte-tekens. Begin 1940, vóór het uitbreken van de oorlog, stuurde Kabese deze tekst naar pater Willems te Leuven op.

Onze toonstudie nu is vooral gebaseerd op deze Evangelie-tekst (2). Wij kozen er bij voorkeur onze voorbeelden uit, omdat deze tonologische tekst nog niet gepubliceerd is. Ook het uitgegeven materiaal van Prof. Burssens hebben wij zorgvuldig doorzocht.

Voorals pater Louis de Boeck (professor in de Bantoetalen en algemene taalkunde in het studiehuis te Scheut) was het die ons met raad en daad bijstond.

(1) AMAAT BURSENS, *Tonologische Schets van het Tshiluba* (Kasayi, Belgisch-Kongo), Antwerpen, De Sikkel, 1939, xiv-232 blz.

(2) In Mei 1948 werden alle zinnen in Kasayi gecontroleerd ; we vonden slechts weinig fouten.

Onze medewerker pater Em. Willems, die tien jaar in Kasayi verbleef, en thans professor in het Tshiluba is in het Leuvense studiehuis der Missionarissen van Scheut, was spoedig voor dit werk gewonnen. De grammaticale gegevens en de vertaling der teksten in deze studie, alsook het vierde hoofdstuk over de „Relatiefconstructie” zijn van zijn hand. Het is vooral aan zijn medewerking te danken dat dit werk niet alleen verlicht werd, maar zelfs in zo'n korte tijd mogelijk was.

Het onderzoek van Prof. Burssens en zijn opleiding van Kabese waren een *conditio sine qua non* voor het tot stand komen van dit werk. Wij zijn hem dan ook oprecht dankbaar voor zijn pioniers-arbeid. Het zal hem ook genoeg doen, dat jonge krachten de spade wat dieper gestoken hebben in de weelderige taaltuin van het Tshiluba.

Leuven, Juli 1945.

LEO STAPPERS c. i. c. m.

NOTA. — Er zijn bijna vier jaar verlopen sedert dit werk geschreven werd. Ofschoon we deze studie nu veel vollediger zouden kunnen maken, stelt een onderzoek ter plaatse vast dat de gegevens en conclusies juist zijn. Wij vestigen er echter de aandacht op dat de uitspraak van klanken en tonen die der *Bákwà Dí'fi* is, doch met beïnvloeding van het dialect der *Bé'ná Múlèngè*.

St. Theresia, Kalonda, Maart 1949.

INHOUD

	Blz
VOORREDE	v
AFKORTINGEN	IX
SPELLING	XI
Inleidende begrippen	1
1. Kern en affixen	1
2. Phonematische structuur	2
3. Phonologische structuur	3
4. Grondtoon	5
EERSTE HOOFDSTUK : De naamwoordelijke vormen	6
a. Dingwoord en muandawoord	6
b. Naamwoordelijke en werkwoordelijke kenmerken.	8
c. Soorten	9
1. Noemvorm met ku-	9
2. Noemvorm met di-	15
3. Passieve nominale vorm	19
4. Nomina agentis	22
5. Naamwoordelijke vormen op -u	26
6. Naamwoordelijke vormen met prefix n-	28
7. Actieve nominale vorm	30
TWEEDE HOOFDSTUK : De objectieve voorstelling.	49
1. Actuatievorm	49
2. Voltrokkenheidsvorm	57
3. Vaststellingsvorm	61
4. Subsecutief	66
DERDE HOOFDSTUK : De subjectieve voorstelling.	72
1. Neigingsvorm	72
a. Zonder infix	73
b. Met infix	84
c. Zg. ontkenkende neigingsvorm	94
2. Wilsvorm	102
VIERDE HOOFDSTUK : De relatiefconstructie	111
1. Eerste en tweede persoon	115
a. Koppelwoord en samengestelde vormen	115
b. Enkelvoudige vormen	119

VIII STUDIE VAN HET WERKWOORD IN HET TSHILUBA

2. Derde persoon voor alle klassen, behalve enk. mu-ba en n-n .	123
a. Koppelwoord en samengestelde vormen	123
b. Enkelvoudige vormen	131
3. Derde persoon <i>enkelvoud</i> van de klas mu-ba en n-n	141
a. Koppelwoord en samengestelde vormen	141
b. Enkelvoudige vormen	144
Besluit : Samenvatting van de tonologische kenmerken in de relatiefconstructie.	150
VIJFDE HOOFDSTUK : De grammaticale functie der toonhoogte	152
1. Kern	154
2. Klinkersuffix	156
3. Afleidingssuffix	157
4. Pronominaal suffix.	158
5. Infix	158
6. Prefix	159
Eindbeschouwing	162

LIJST DER AFKORTINGEN

b. v.	bijvoorbeeld
blz.	bladzijde
c	consonant
d. i.	dit is
enk. of e.	enkelvoud
enz.	en zo voort
i p. v.	in plaats van
I	infix
K	(woord)kern
kl.	klas
loc.	locatief
mv. of meerv.	meervoud
np.	nominaal prefix
nr.	nummer
p.(ers).	persoon
pp.	pronominaal prefix
r.	regel
s	afleidingssuffix
(s)	eventueel voorkomende tweede of derde klankgreep van het afleidingssuffix
s	nog niet aldus gekend afleidingssuffix
t. a. p.	ter aangehaalde plaatse
v	vocaal
vgl.	vergelijk
zg.	zo genaamde

Toontekens

(á)	hoge toon
(à)	lage toon
(â)	middelhoge toon
(â)	dalende toon
(ǎ)	stijgende toon
[ˀ]	hoge toon
[ˁ]	lage toon
[˂]	middelhoge toon
[˃]	dalende toon
[˄]	stijgende toon

Andere tekens

- > wordt tot
 < ontstaan uit
 a' een punt van boven rechts van een klinkerphoneem
 betekent dat dit phoneem lang is.

De meest aangehaalde werken :

- B AMAAT BURSENS : *Tonologische Schets van het Tshiluba*,
 Antwerpen, De Sikkel, 1939.
- W EM. WILLEMS : *Het Tshiluba van Kasayi voor beginne-*
lingen, Tongerlo, 1943.
- KO *Kongo-Overzee* : Tijdschrift voor en over Belgisch-
 Kongo, Rwanda-Burundi en aanpalende gewesten,
 Antwerpen, 1934-.

SPELLING

Ofschoon wij overtuigde voorstanders van de „Africa-spelling” zijn, waren we om typographische redenen gedwongen de traditionele Luba-spelling van de Katholieke Missies in Kasayi te volgen.

Het verschil tussen beide beperkt zich tot de weergave van enkele phonemen. Daar er in deze taal geen phonologische oppositie bestaat tussen o en ɔ, e en ε, is het in een vereenvoudigde transcriptie geoorloofd de gewone tekens o en e te gebruiken, mits men hun waarde juist aangeeft. Voor de omschrijving der phonemen verwijzen wij naar het tweede hoofdstuk van Prof. Burssens' *Tonologische Schets*.

Wij geven steeds de lengte aan evenals Kabese in de oorspronkelijke tekst. Eigenlijk is dit niet nodig, daar, behalve in de gevallen dat de lange kwantiteit in een phonologische oppositie staat tegenover de korte, de lange duur steeds voorkomt in de verzwaarde silben. Hieronder moet men, naast de klankgrepen met een nasaalverbinding of semivocaal, ook de velare n (ŋ) beschouwen, ofschoon in het Tshiluba deze nasaal niet gelijk is aan ŋg⁽¹⁾.

Het relatief-pronomen wordt door ons steeds met de eerste werkwoordvorm verbonden, b. v.

mú'ntú únùdì nùmòná : de mens, die gij ziet.

mú'ntú únùkwà'tshilè : de mens, die gij genomen hebt.

Ziehier het lijstje van de phonemen, waarin de in dit boek gebruikte schrijfwijze afwijkt van de „Phonologische Africa-spelling”.

Onze spelling	„Africa”-spelling
e	ε
o	ɔ
tsh	tʃ
p ⁽²⁾	f
j	ʒ
sh	ʃ
ng	ŋ

⁽¹⁾ In het dialect der **Bé'ná Tshítò'lò** is ŋ der **Bákwà Dí'shì** gelijk aan ŋg.

⁽²⁾ p is volkomen verantwoord, daar verschillende stammen i. p. v. f inderdaad p zeggen (. v. **Bákwà Nyà'ngà**). De **Bákwà Káló'njí** spreken een h uit i. p. v. p.

INLEIDENDE BEGRIPPEN

Alvorens de behandeling van de vormen te beginnen, willen we eerst in het kort de leidende beginselen van onze methode van onderzoek bespreken.

1. Kern en affixen

Wanneer men een serie woorden als :

- kú-dím-á, land bewerken ;
- mú-dím-í, hij die landwerk verricht ;
- bú-dím-í, akker ;
- mú-dím-ú, werk ;
- bà-dím-è, zij moeten het land bewerken ;
- tú-dím-in-é, wij hebben het land bewerkt, enz. (1)

met elkander vergelijkt, kan men gemakkelijk een deel ontdekken, dat overal terug te vinden is. Rond dit bestanddeel hebben zich affixen (toevoegsels) geschaard. Het gemeenschappelijke van deze reeks woorden, welke nog gemakkelijk vertienvoudigd kan worden, is de kern (K) **-dím-**. Deze kern bestaat gewoonlijk uit medeklinker + klinker + medeklinker (c+v+c) en is onveranderlijk (2) ; zij heeft geen infixen ; de kwaliteit (klankkleur) van de klinker wijzigt zich niet. Op zichzelf, d. i. ontdaan van haar affixen, komt de kern niet voor ; zij is enkel het resultaat van taalkundige ontleding en heeft geen zelfstandig bestaan. **-dím-** drukt het algemeen denkbeeld „land bewerken” uit, dat door de affixen en de toonmelodie bepaald wordt. Het woord als gesloten geheel, ontleent zijn betekenis aan de kern, de affixen en de toonmelodie (3).

De affixen kan men verdelen in prefixen (voorvoegsels) en suffixen (achtervoegsels). Wanneer een affix tussen het prefix en de kern komt staan, noemt men dat infix, zelfs wanneer in speciale gevallen het prefix niet aanwezig is.

(1) Vgl. B, nr. 37 (A. BURSSENS, *Tonologische Schets...*).

(2) Toonveranderingen blijven hier buiten beschouwing.

(3) Vgl. B, nr. 37, waarvan wij deze uiteenzetting tot de onze maken.

Deze affixen maken het veranderlijke element van een vorm uit. Zij kunnen één- of meerklankgrepig zijn. Een distinctie bij de suffixen, die wij veel zullen gebruiken, is die tussen klinkersuffix en afleidingssuffix. Dit onderscheid voeren wij enkel in om tonologische redenen. Het klinkersuffix is de laatste klinker van een grammaticale vorm. Bij de eenvoudige werkwoorden volgt dit onmiddellijk na de kern, doch bij de afgeleide vormen, kunnen er nog een hele serie andere suffixen tussen de kern en het klinkersuffix voorkomen. Deze noemen wij afleidingssuffixen. B. v. *tù-dím-ín-è* = wij moeten het land bewerken. *-è* is het klinkersuffix en *-ín-* het afleidingssuffix. In een samenvattende formule duiden wij het afleidingssuffix steeds met *s* aan, het klinkersuffix geven we normaal op ⁽¹⁾.

Bij een verklaring der toonmelodie en bij onze voorbeelden maken wij steeds onderscheid tussen eenvoudige en afgeleide werkwoorden. Morphologisch beschouwd zijn eenvoudige werkwoorden die, welke achter de kern enkel het klinkersuffix hebben. Afgeleide werkwoorden hebben, behalve het klinkersuffix, nog een afleidingssuffix, dat een, twee of drie klankgrepen kan tellen.

2. Phonematische structuur van de kern ⁽²⁾

Onder phonematische structuur der kern verstaan we opbouw van de kernen in het Luba uit phonemen; de regels, die gelden voor hun systeem. Phonemen zijn klanken beschouwd als dragers van een taalkundige, begripsonderscheidende functie.

Een toontaal heeft een systeem dat berekend is op sonoriteit en het laten doorklinken van met betekenis geladen vocalen. Vandaar is de silbe steeds open. De opeenvolging *c + v* is de normale. Een niet afgeleid woord in het Tshiluba vertoont gewoonlijk het volgende aspect : *c + v + c + v + c + v*. Het gecursiveerde deel is de kern, voorafgegaan door een prefix en gevolgd door een suffix. Doch enkel de kern willen we hier bespreken.

Kern typen. — Het normale type, dat 90 % uitmaakt

⁽¹⁾ Vgl. de lijst der afkortingen, blz. IX.

⁽²⁾ Vgl. J. WILS, Onze Taaltuin, IX, 1941, *Het accentsysteem van een tweetal afrikaansche toontalen*, blz. 245.

van de eenvoudige werkwoorden is $c + v + c$, b. v. **kú-dím-á** = het land bewerken.

Daarnaast vinden we nog bij 8 % $v + c$, b. v. **ku-é'lá** = werpen. En tenslotte bij 2 % $c + v$, b. v. **kú-p-à** = geven.

Doch op de opeenvolging $c + v$ zijn twee uitzonderingen mogelijk in dit stelsel; in de stijging der sonoriteit van een klankgreep kan nog een **y(i)** of een **w(u)** worden tussengeschakeld, en in de daling een nasaal **n** of **m**. Naast de klankgrepen opgebouwd uit medeklinker en klinker, komen dus ook *verzwaarde* silben ⁽¹⁾ voor. Dit passen we nu toe op de kerntypen.

Verzwaarde kernen. — Voor elk type enige voorbeelden.

- a. Type $c + v + c$: **kú-kwà't-á** = nemen
 kú-nyé'm-á = lopen, vluchten
 kú-fù'nd-á = schrijven
 kú-lò'mb-á = vragen
- b. Type $v + c$: **ku-é'nd-á** = gaan
 ku-í'mb-á = zingen
- c. Type $c + v$: **kú-tu-à** = slaan
 kú-di-à = eten

Consequenter zou wezen dit type c te noemen, doch daar de meeste kernen van dit type verzwaard zijn nl. 12 van de 15, schrijven we steeds type $c + v$. Bovendien vinden we het onmogelijk om uit te maken of de kern van de werkwoorden **kútà** = jagen; **kúpà** = geven; **kúyá** = gaan, enkel door de consonant gevormd worden of uit medeklinker + a.

3. Phonologische structuur der kernen

Onder de titel „phonematische structuur” behandelden we alleen de wijze waarop de *spraakklanken* de woorden in het Tshiluba opbouwen. Maar de spraakklanken (phonemen) zijn slechts één van de vier factoren, die het phonologisch systeem in een taal regelen. De andere drie zijn: de toonhoogte, de lengte

⁽¹⁾ J. WILS, t. a. p., blz. 245-247.

Nota: Ofschoon verzwaarde en lange klankgrepen fonetisch beschouwd in lengte verschillen, gedragen ze zich tonologisch hetzelfde.

en de ademdruk in zoverre ze voor taalkundige functies gebruikt worden, d. w. z. in zoverre ze maken dat, dank zij hun rol, het ene woord het andere niet is, b. v. *kú-pòl-á* = stil zijn ; *kú-pò'l-á* = plukken.

Elk van deze drie elementen kan gebruikt worden om woordparen, die in phonematische structuur hetzelfde zijn, te onderscheiden of anders gezegd : kan benut worden om een phonologische oppositie te bewerken. In feite echter gebruikt het Tshiluba, althans voor zover wij weten, niet deze drie factoren tot dit doeleinde en die, welke het bezigt, hebben nog niet een even belangrijke rol.

a. *Het dynamisch accent* (ademdruk). — De ademdruk wordt zo gelijkmatig over de klankgrepen verdeeld, dat het met het gehoor alleen moeilijk is uit te maken waar de intensiteitstoppen liggen. Maar ongetwijfeld is dit accent als structurele factor van ondergeschikt belang in vergelijking met de lengte en de toonhoogte (1).

b. *Het quantitatief accent* (lengte). — Volgens een berekening van J. Wils komt de lengte in 13 % van het door Burssens gepubliceerde materiaal (naamwoorden en werkwoorden) met phonologische functie voor, b. v. *kú-sám-á* = kraaien ; *kú-sá'm-á* = ziek zijn (2).

Practisch genomen valt het voorkomen van een lange klankgreep steeds samen met de stam. Het is dus een stamaccent. Wanneer we dit toepassen op de kerntypen, treffen we bij *c+v+c* alleen woordparen aan, die zich *enkel* door het quantitatief accent onderscheiden. Het type *v+c* wordt steeds door een halfklinker van het prefix of infix verzwaard, zodat alle werkwoorden van dit type lang zijn evenals ook de vormen, die een verzwaarde kern hebben. De lengte van de halfklinkers *y* (i) en *w* (u) komt op de kernklinker te liggen. De quantiteit

(1) Vgl. B, nr. 34. Een onderzoek ter plaatse wijst uit dat het dynamisch accent om tegenstelling of nadruk aan te geven gemakkelijk vast te stellen is. Ook voor de rhythmische functie is het mogelijk de plaats van het dyn. acc. aan te wijzen op gehoor alleen, doch alleen in woorden die meer dan drie klankgrepen tellen, valt het aanstonds op. De algemene regel is : op de voorlaatste klankgreep. Elders zullen we een volledige uiteenzetting geven.

(2) Vgl. J. WILS, t. a p., blz. 247.

van de nasalen verlengt eveneens de voorafgaande kernklinker. Maar in deze gevallen, waarbij de lange quantiteit door versterking van de silbe of door vocaalsamentrekking ontstaan is, hebben we met zuiver fonetische processen te doen. Hier is van een bijzondere functie van dit accent geen sprake.

c. *Het muzicaal accent* (de toonhoogte). — Dit is in het Tshiluba het voornaamste van drie accenttypen. Het wordt dikwijls gebruikt om woordparen te onderscheiden, b. v. **kú-bá'nd-á** = lasteren; **kú-bà'nd-á** = klimmen; **kúbálá** = tellen, **kúbàlá** = schitteren.

Het is bijgevolg voor de kerntypen van groot belang. Daarom zullen we elk kerntype steeds verdelen in twee categorieën, nl. met hoge of lage kerntoon. Woordparen, die enkel en alleen door de toonhoogte van de kern onderscheiden worden, komen slechts bij het type $c + v + c$ voor ⁽¹⁾.

De toonveranderingen, die de lange kernen in sommige vormen aan de dag leggen in vergelijking met korte kernen met dezelfde toonhoogte, zijn zuiver tonetisch (= niet fonologisch, d. w. z. : met het toononderscheid gaat geen verschillende functie gepaard, b. v. **àkúkò'nkè** = hij moet u vragen, **àkúfútè** = hij moet u betalen).

4. De grondtoon

We stellen voorop dat we de grondtoon van de kern en der afleidings- en klinkersuffixen aantreffen in de noemvorm met **kú-**. Daarom geven we deze noemvorm steeds ter vergelijking op. In de loop van de verhandeling en nogmaals uitdrukkelijk op het einde zal men kunnen vaststellen dat deze stelling juist is. Het is niet alleen een empirisch feit, naar een element van de tonologische systematiek, die samen met de morfologie deze vorm opbouwt.

⁽¹⁾ Enkele zeldzame gevallen bij het type c buiten beschouwing gelaten, zoals **tshínú** : vizel, **tshínù** : knie.

EERSTE HOOFDSTUK

DE NAAMWOORDELIJKE VORMEN VAN HET WERKWOORD

Onder deze titel vatten we alle naamwoorden samen, die wij op een of andere grond in verband brengen met het werkwoord.

Mgr. A. de Clercq verdeelt het naamwoord (*tshìbì'dfìkílú*) in twee categorieën : *dingwoorden* en *muanda-woorden* ⁽¹⁾. De dingwoorden, de categorie van de namen van levende wezens en dingen, komen hier niet ter sprake. Wel zullen bij een diepere studie enkele woorden uit deze serie verhuizen naar de muanda-woorden, waarvan we nu het werkwoordelijk karakter nog niet goed kunnen vaststellen. De tweede categorie, de *muanda-woorden* (woorden die in een of ander opzicht hun werkwoordelijk karakter bewaard hebben), behelst de woorden, die zaken, handelingen en toestanden weergeven. Deze indeling in muanda- en dingwoorden werd met reden door velen niet aanvaard, omdat er geen grammaticaal criterium voorhanden scheen dat voor alle opging. Alleen het feit dat ze werkwoordelijk van oorsprong (van werkwoorden gevormd) zouden zijn, is louter diachronisch of historisch. De kwestie is : hebben de muanda-woorden synchronisch (nu) nog een gemeenschappelijk kenmerk tegenover de dingwoorden, een grammaticaal criterium?

Hierop menen wij bevestigend te kunnen antwoorden. De muanda-woorden hebben, behalve natuurlijk de vrije grondtoon van de kern, een eigen toonmelodie, die door grammaticale regels bepaald kan worden. Bij de dingwoorden is dit niet het geval. Een normaal woord van deze serie (het type $c+v+c+v$) heeft twee grondtonen, die beide een semantische functie kunnen hebben. Bij de muanda-woorden is dit alleen mogelijk voor de grondtoon van de kern, b. v. *kú-kùl-á* = duren, *kú-kùl-á* = fijnstampen. Bovendien weten we nog niet of wij bij de dingwoorden een onderscheid mogen maken tussen kern en suffixen.

(1) Kongo-Overzee, I, 1934-35, *Lubataal-studie*, blz. 78.

Er zijn in deze reeks vele woordparen, die enkel door de toonhoogte van de eerste of van de *tweede* klankgreep uiteen worden gehouden, b. v. *diú'lú* = hemel, *diù'lú* = neus; *lúsàlà* = pluim, *lúsàlá* = een palmribben mat; *lùbò'mbò* = tienduizendtal, *lùbó'mbò* = fontanel; *múfùbà* = deugniet, *múfùbá* = been, bot; *tshíkúkú* = leg-hen, *tshíkúkù* = keuken. Maar ook beide klankgrepen kunnen verschillende tonen hebben, hetgeen bij phonematische homonymen der muanda-woorden *niet* kan gebeuren, b. v. *nkúsú* = papegaaï, *nkùsù* = luis; *nsúkú* = een soort gras, *nsúkù* = pijpekop; *tshílámhá* = brug, *tshílámhà* = stof; *má'ni* = olie, *mâ'ní* = bladeren; *mpátá* = onbebouwde vlakke, *mpátà* = vijf-frank-stuk ⁽¹⁾. De *muanda-woorden* kunnen alleen door de grondtoon van de kern in oppositie staan tegenover een phonematische dubbelganger. De toonhoogte van de suffixen is grammaticaal gebonden. Wij nemen aan dat we in de noemvorm met *kú-*, de grondtoon van de kern en de suffixen aantreffen. De toonhoogte van de *kern* vinden we ongewijzigd terug in alle naamwoordelijke vormen van het werkwoord ⁽²⁾.

De toonhoogte van de *suffixen*: De muanda-woorden, die beginnen met *n-* en tevens uitgaan op *-à* als klinkersuffix, hebben lage tonen op de suffixen. De muanda-woorden, die eindigen op het klinkersuffix *-e*, volgen de toonmelodie van de *zg.* actieve nominale vorm. De overige muanda-woorden, die eindigen op de klinkersuffixen *í, ú, ó, á* volgen in alles de toonmelodie van de noemvorm met *kú-*.

Wij behandelen de muanda-woorden (= naamwoorden) in deze studie van het werkwoord omdat zij alle, weliswaar niet in dezelfde mate, werkwoordelijke kenmerken hebben. Wij zullen dus, voordat we de toonmelodie van elke categorie afzonderlijk bespreken, eerst de naamwoordelijke en werkwoordelijke kenmerken van deze *naamwoordelijke vormen van het werkwoord* opsommen.

⁽¹⁾ Vgl. de lijst bij B, nr. 34, 35.

⁽²⁾ Alleen bij de naamwoorden met *n-* vormt het type *v + c* een uitzondering door steeds een lage toon te laten horen. Doch dit schijnt steeds op te gaan voor de serie, die tevens op *-à* of *-í* eindigt, niet voor die op *-u*.

De *naamwoordelijke* kenmerken van de muanda-woorden :

a. Vele, wellicht alle, kunnen *regens* van een connectief constructie (= genitiefconstructie) zijn (1).

b. Vele, wellicht alle, kunnen bepaald worden door een adjectief, possessief of demonstratief, of door meerdere tegelijk (2).

c. Sommige muanda-woorden kunnen, evenals de adjectieven, attributief en praedicatief gebruikt worden (3).

d. Het verschijnsel door Burssens „toonassimilatie” genoemd (4), treedt bij de muanda-woorden op als de condities vervuld zijn. Vereist zijn een bepaalde opeenvolging van hoog en laag in de toonmelodie én een nauw syntactisch verband tussen twee naamwoorden of tussen naamwoord en zijn bepaling. Deze twee voorwaarden zijn aanwezig bij possessief, genitief en relatiefconstructie (5).

Veel belangrijker voor ons zijn de *werkwoordelijke* kenmerken van de naamwoordelijke vormen van het muanda-woord. Op deze immers steunen we ons om het muanda-woord te behandelen in deze studie.

a. Bij een deel althans der muanda-woorden kan een voorwerp staan, b. v. *è kúmúpábò múkàjì múló'ngá lué'ndó kùdì bámá'mué'ndè* = en ze geven hem de vrouw voor de reis gereed gemaakt door moeders (haar moeder en tantes); *búbè'dì bú-pá'ngíshí bántú mé'jí* = een ziekte, die de mensen hun verstand doet verliezen (*bántú* = meewerkend, *mé'jí* = lijdend voorwerp).

b. Vele muanda-woorden kunnen infixen en pronominale suffixen hebben, ja soms komen beide tegelijkertijd voor, b. v. *Màwè'jà mú-nù-pí-bò* = God die-ze (de kinderen)-u-geeft (6).

c. Vele muanda-woorden vertonen afgeleide vormen. De afleidingssuffixen zijn dezelfde als bij de werkwoordvormen (7).

(1) Vgl. W, nr. 81.

(2) Vgl. o. a. W, nr. 81.

(3) Voorbeelden passim in de teksten.

(4) Vgl. B, blz. 193-194 in het overzicht der voornaamste toonregels.

(5) Voorbeelden worden bij elke vorm gegeven.

(6) Vgl. W, blz. 185-186.

(7) Voorbeelden hiervoor treft men in overvloed aan bij de behandeling der muanda-woorden.

d. Alle hebben ze een werkwoordelijke toonmelodie. Dit is het voornaamste kenmerk en de reden waarom we de muanda-woorden als afzonderlijke categorie aannemen tegenover de dingwoorden.

Om onderscheid te maken tussen ding- en muanda-woorden is de vertaling van het Tshiluba in het Nederlands een subjectief en gevaarlijk criterium. Daardoor kan men een vorm meer naamwoordelijk of werkwoordelijker maken dan hij door een Muluba aangevoeld wordt, b. v. *múdí mí* = iemand, die het land bewerkt = landbouwer. Doch met deze laatste gelijkstelling kunnen we veel zeggen wat buiten de begripsinhoud van het Tshiluba-woord ligt. Volgens Mgr. A. de Clercq ⁽¹⁾ zou deze betekenis-verruiming aan den gang zijn onder invloed van de school. Dit zou erop wijzen dat de woorden van bepaalde categorieën aan het evolüeren zijn in de richting van *echte* naamwoorden.

Wij beginnen de serie der muanda-woorden met de noemvorm met *kú-*, omdat we hier de grondmelodie van de meeste naamwoordelijke vormen zullen vinden.

I. DE NOEMVORM MET *ku-*

Wij beginnen deze verhandeling over de tonologie van het werkwoord met de noemvorm (= infinitief), omdat wij *vooropstellen* dat we hier de *grondtoon* van het werkwoord aantreffen, én in de kern én in het klinkersuffix *-a*.

De grondtoon van de kern heeft een semantische (begripsonderscheidende) waarde. De grondtoon van het klinkersuffix echter heeft een grammaticale functie.

1. Betekenis en gebruik

De noemvorm van het werkwoord is een substantivale vorm ⁽²⁾. Hij beantwoordt doorgaans aan de noemvorm of onbepaalde

⁽¹⁾ Kongo-Overzee, I, 1934, *Lubataal-studie*, blz. 84.

⁽²⁾ Vgl. W, nr. 80-81 : De noemvorm voorafgegaan door het locatief *pá*, de noemvorm bepaald door een adjectief, possessief enz. Hier laat de noemvorm zijn substantivaal karakter goed zien.

wijs van onze werkwoorden ; hij geeft de handeling in het algemeen weer.

De noemvorm wordt door de **Bálúbà** heel veel gebruikt als verhaalvorm, maar zonder dat er het minste begrip van tijd in besloten ligt, zodat wij, vertalend in het Nederlands, nu eens de tegenwoordige, dan weer een verleden- of toekomstige tijd moeten gebruiken om die noemvorm in onze taal weer te geven.

Deze verhalende noemvorm wordt dikwijls voorafgegaan door het partikel *è* (steeds met lage toon), dat we soms kunnen vertalen door „en”, doch dat dikwijls onvertaald mag blijven :

è kúshì'shá kúmwè'néká kùvuà dí'kùmí nè úmwé (Mc. 16, 14) : Vervolgens verscheen hij aan de elf.

è kúmòná bántú bàbidì (Mt. 4, 18) : En hij zag twee mannen...

Bò'bó è kúbù'mbá kúshiyá mákò'ndò (Mt. 4, 20) : Zij verlieten aanstonds hun netten.

2. Vorming : *kú* + **K** + *a* ⁽¹⁾

De noemvorm bestaat uit : het nom. pref. **ku** (steeds hoog),
de kern van het werkwoord,
het klinkersuffix *-a* ⁽²⁾.

A. Eenvoudige Werkwoorden ⁽³⁾

1. Type *c + v + c* ⁽⁴⁾.

Dit type maakt 90 % uit van de *eenvoudige* (= niet afgeleide) werkwoorden. Hier zullen we dus *steeds* de *normale* toonmelodie der vormen aantreffen. De andere typen laten ons aanpassingen zien van de normale melodie aan de eisen van de fonematische woordstructuur.

a. Met *l a g e* -lange of korte- k e r n t o o n.

Formule : *kú* + 'K^(v) + *á*.

Voorbeelden : *kú-kwà't-á* = nemen ; *kú-fùk-á* = scheppen.

⁽¹⁾ Vgl. B, nr. 174.

⁽²⁾ Voor de pron. suffixen bij de noemvorm vgl. W, nr. 79, 116.

⁽³⁾ Wij zullen steeds de verdelingen slechts zover doorvoeren als de tonologische gedragingen van de vorm in kwestie het vragen.

⁽⁴⁾ Daar dit zo duidelijk is, geven we niet meer voorbeelden.

b. Met h o g e -l a n g e of k o r t e- k e r n t o o n.

Formule : $kú + 'K^{(o)} + á$.

Voorbeeld : $kú-bwé'l-á$ = binnengaan ; $kú-díl-á$ = schreeuwen.

2. Type v + c.

Eigenaardig ⁽¹⁾ is hier dat de kernklinker steeds hoog en lang is. Wanneer de kernconsonant niet voorafgegaan is door een nasaal of zelf „ng” (velare n) *is*, zal die lengte wel te wijten zijn aan het feit dat de more van de u van ku- op de kernklinker komt te liggen, daar deze u semivocalisch wordt. De hoge kerntoon is vermoedelijk aan de prefixtoon toe te schrijven.

Hieronder vallen 8 % van de eenvoudige werkwoorden. Het aantal is ongeveer 70 ⁽²⁾.

Formule : $kú + 'K + á$.

Voorbeeld : $ku-é'nd-á$ = gaan ; $ku-é'l-á$ = gooien.

3. Type c + v.

De kernconsonant kan al dan niet gevolgd zijn door een halfklinker (i en u = y, w). Dit type maakt slechts 2 % uit van de eenvoudige werkwoorden. In het totaal bestaan er slechts 15 van deze categorie.

a. Met h o g e k e r n t o o n.

Formule : $kú + K' + a$.

Voorbeeld : $kú-vuá$ = komen ; $kú-yá$ = gaan.

Verder : $kú-luá$ = vechten ; $kú-já$ = dansen ; $kú-suá$ = willen.

b. Met l a g e k e r n t o o n.

Formule : $kú + K' + a$.

Voorbeeld : $kú-dià$ = eten ; $kú-pà$ = geven.

Verder : $kú-nuà$ = drinken ; $kú-tuà$ = slaan ; $kú-fuà$ = ster-
ven ; $kú-pià$ = verbrand zijn ; $kú-suà$ = willen (vgl. a) ; $kú-tà$
= jagen ; $kú-puà$ = gedaan zijn ; $kú-tshìà$ = dag worden.

(1) In het Kiluba immers komt naast een hoge toon op de kernklinker van dit type ook een lage toon voor, die met de hoge toon van het nom. pref. **ku-** samen trekt tot een dalende toon ; b. v. **kuà'sá** = schieten ; **kuítá** = roepen. Vgl. Kongo-Overzee, V, 1939, A. BURSENS, *Linguïstisch onderzoek in Centraal-Katanga. Het Kiluba als toontaal*. Vgl. blz. 300.

(2) Deze percentage-berekening berust op de woorden, die voorkomen in de *Dictionnaire Luba-Français* van Mgr. A. DE CLERCQ, Leopoldstad, 1936. Het woordenboek bevat ongeveer 7.000 woorden. Goed een tiende deel zijn eenvoudige (= niet afgeleide) werkwoorden.

B. Afgeleide Werkwoorden (1)

1-2. Typen c + v + c en v + c.

Alle afleidingssuffixen hebben een gelijkmatige hoge toonmelodie in de noemvorm (2). Dus b. v. : *íshá*, *-ílá*, *-úká*, enz. (3).

kú-là'mb-íshá = doen klaar maken.

kú-ám-b-ílá = zeggen tot.

Hetzelfde geldt voor de verdubbelde stam bij de werkwoorden met stamverdubbeling (4).

kú-kwà'tá-kwá'tá = voortdurend nemen.

ku-á'mbá-á'mbá = voortdurend spreken (a + a = a).

Men merke ook op dat bij stamverdubbeling de kernlengte gehandhaafd blijft.

3. Type c + v.

De kerntoon blijft hier ongewijzigd. Daarvoor moet zo nodig de eerste klinker van het afleidingssuffix er zijn hoge toon bij inboeten (5). De samentrekking van de stamklankgreep met de beginklinker van het afleidingssuffix geeft steeds een *lange* klankgreep. Dus :

kú-vuí'lá : komen langs (*kú-vuá-ílá*).

kú-pè'lá : geven aan (*kú-pà-ílá*).

kú-nuì'ná : drinken uit (*kú-nuà'-íná*).

C. Invloed van de Infixen

1. Type c + v + c.

Bij deze categorie is er niet de minste wijziging, noch in de toonhoogte van het infix, noch in die van de kern, b. v. :

kú-mú-kwà'tá = hem pakken (*mú'ntú* = mens).

kú-lù-kwà'tá = ze pakken (*lúkàsú* = hak).

kú-mú-fútshílá = hem betalen (*mú'ntú* = mens).

kú-mù-dyá'tshílá = daarlangs gaan (*mú njílá* = langs de weg).

(1) Hier laten we weer de overtollige verdelingen weg.

(2) Vgl. B, nr. 234. W, nr. 138-153, 168-181.

(3) Vgl. B, nr. 234-264.

(4) Vgl. B, nr. 265 en W, nr. 182-183 (Het frequentatieve werkwoord).

(5) Hier vinden we in het Kiluba wederom een dubbele intonatiemogelijkheid. Naast een hoge toon (*lange*) komt ook hier een stijgende toon voor.

2. Type v + c.

Hier vindt enkel de normale toon-elisie en -contractie plaats :

laag + hoog = laag :

kú-bà-ámbá = **kúbà'mbá** = hun zeggen ;

hoog + hoog = hoog :

kú-mú-ámbá = **kúmuá'mbá** = hem zeggen.

3. Type c + v.

De monosyllaben, die aan toontegenstelling onderhevig zijn, krijgen een toonhoogte tegengesteld aan die van het voorafgaande infix. Het infix is dus toonaangevend voor deze eenlettergrepen. Is het infix laag, dan is het werkwoord hoog. Dit komt echter alleen voor bij de werkwoorden met lage kerntoon. Bij welke werkwoorden met lage kerntoon het precies voorkomt, is nog niet bekend. Het komt zeker voor bij : **kú-pà** = geven ; **kú-nuà** = drinken ; **kú-dià** = eten ; **kú-tuà** = slaan ; **kú-puà** = gedaan zijn. Wellicht komt het bij alle voor.

Een werkwoord met hoge kerntoon, voorafgegaan door een hoog infix, wordt *niet* laag.

kú-tshì-pá-yè : hij gaf hem (= **tshílé'mbí** : de jager) ⁽¹⁾.

Wij spreken dus enkel van gedwongen toontegenstelling als een klankgreep haar normale toon (grondtoon) ter wille van een contrast *moet prijs geven*.

kú-mú-pà-yé : hij gaf hem ;

hier is er geen gedwongen toontegenstelling voor de kerntoon **kú-pà**, omdat deze immers laag is. De elkaar opvolgende klankgrepen **kú-mú-pà** hebben wel een verschillende toon, doch elk element heeft zijn grondtoon (= natuurlijke onbeïnvloede). Dit valt dus niet onder het begrip toontegenstelling in engere zin.

Men merke op dat dit verschijnsel bij de monosyllabische werkwoorden met lage grondtoon niets anders is dan een gevolg van een tonologisch zwakke (ongedekte) positie gezien het enkel bij monosyllaben voorkomt. De toon van de kern wordt niet gesteund door de volgende klankgrepen. Dat het slechts bij *lage* monosyllaben voorkomt, laat zien dat de drang van het klinkersuffix -a om hoog te zijn hier ongetwijfeld aan meewerkt om de lage kerntoon + a hoog te doen worden na een laag infix.

⁽¹⁾ Vgl. B. nr. 276.

3. Schematische Samenvatting

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type $c + v + c$.
 - a. $kú + 'K^{(\cdot)} + á$: kúkwa'tá ; kúfúká ;
 - b. $kú + 'K^{(\cdot)} + á$: kúbwé'lá ; kúfiká ;
2. Type $v + c$.

$ku + 'K + á$: kué'ndá ; kué'lá :
3. Type $c + v$.
 - a. $ku + K' + a$: kúvuá ; kúyá
 - b. $kú + K' + a$: kúnuà ; kúpà

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type $c + v + c$.
 - a. $kú + 'K^{(\cdot)} + \acute{s} + (\acute{s}) + á$: kúkwa'tshílá'ngáná
 - b. $kú + 'K^{(\cdot)} + \acute{s} + (\acute{s}) + á$: kúdímíná'ngáná
2. Type $v + c$.

$ku + 'K + \acute{s} + (\acute{s}) + á$: kuá'mbílá'ngáná
3. Type $c + v$.
 - a. $kú + K'' + s + (\acute{s}) + á$: kúvuá'díjǎ
 - b. $kú + K'' + s + (\acute{s}) + á$: kúdi'díshǎ

C. Met Infixen ⁽¹⁾

2. Type $v + c$.

$kú + I' + K + [s + (s)] + á$: kúbà'mbílá
3. Type $c + v$.

$kú + I + K + [\acute{s} + (\acute{s})] + á$: kútshìpǎ

4. Besluit

- a. Het eerste kenmerk van de noemvorm : het nom. pref. **ku-***steeds hoog*.
- b. Het tweede kenmerk : de *semantische kerntoon blijft* steeds *gehandhaafd*.

⁽¹⁾ We geven hier enkel die gevallen die ons iets kunnen leren over de toonmelodie.

De elisie van de hoge kerntoon bij het type $v + c$ is het gevolg van :

1° de phonologische woordstructuur (die deze mogelijkheid schept) ;

2° de wet van toonelisie, die eist dat laag + hoog = laag.

De toontegenstelling bij het type $c + v$ met lage grondtoon, als een laag infix voorafgaat.

c. Het derde kenmerk : het *klinkersuffix -a* en alle afleidingssuffixen zijn hoog. De afleidingssuffixen onderstrepen, versterken slechts de eis om een hoge toon van het klinkersuffix *-a*. Zoals we nog zullen zien, zijn de suffixen tonologisch maar „meelopertjes”, die de vlag steeds in de grammaticale wind laten wapperen, doch hun grondtoon is hoog.

Enkel als de kerntoon (tweede kenmerk) zijn recht opvoert, wijkt de hoge *-a* en wordt ze laag (= A 3 b). Dit heeft enkel bij het type $c + v$ plaats en is duidelijk een gevolg van de woordbouw. Wij zien hier dus duidelijk dat dit derde kenmerk er maar is, als het tweede er tevens ook kan zijn. Een compromis nu : laag + hoog = stijgende toon is niet mogelijk, omdat het Tshiluba deze toon niet kent, niet toelaat op het klinkersuffix *-a* (zoals overigens op geen enkele eindklankgreep in het Tshiluba). Bij de afgeleide werkwoorden van dit type moet de hoge toon van de eerste klankgreep van het suffix wijken voor de lage kerntoon.

Wij hebben de drie kenmerken van de noemvorm hiërarchisch behandeld. De eerste twee kenmerken zijn steeds aanwezig. Het derde is er alleen wanneer het met de vorige tegelijk aanwezig kan zijn.

Praktisch kan men zeggen : *bijna* steeds is én *kú-* hoog, én de kern heeft een eigen grondtoon (hoog of laag), én het klinkersuffix *-á* hoog.

$kú + 'K^{(c)} + á$

II. DE NOEMVORM MET di-

$di + K + (s +) a =$ de noemvorm met *di-*

In de meeste Bantu-talen vindt men twee noemvormen. Een daarvan schijnt een meer *naamwoordelijk-werkwoordelijk* karakter te hebben. De andere een *werkwoordelijk-naamwoordelijk*. Ofschon deze kwestie voor het Tshiluba nog niet diepgaand

genoeg onderzocht is, lijkt het ons dat de hoger behandelde noemvorm aan het tweede type beantwoordt en de vorm met **di-** aan het eerste. Wij zouden deze vorm dus een „tweede noemvorm” kunnen noemen. Wij houden echter voorlopig de naam „Gerondief” (1).

Betekenis : Prefix **di** + stam duidt „het” handelen, het feit van handelen, de „te verrichten-handeling” aan (2).

Vorming : **di** + **K** + **s** + (s) + **a** : hij wordt gevormd door het prefix **di-**, de kern, eventueel een één of meer lettergrepig afleidingssuffix en het klinkersuffix **-a**.

Toonassimilatie treedt ook hier op, b. v. :

kúyá nè dísa'nkà dià'biò (Mt. 13, 44) : hij ging heen met hun (= de schatten) vreugde = hij ging heen zich over hen verheugend.

dífukà dià' búlòbá (Mt. 13, 35) : de grondvesting der wereld.

má'lú à' díkèmà àvuàyé muè'nzé áwó (Mt. 21, 15) : deze zaken van het verwonderen die hij deed = de wonderen die hij deed, enz.

Gebruik :

a. Als infinitief na een ander werkwoord :

ùdí ùtshì'ná díjimíjá bí'ntú = hij is bang zijn voorwerpen te verliezen.

b. Als vertaling van de zg. „zijdelingse infinitief” = om te... Dan is hij voorafgegaan door de locativa **ku** of **mu**.

kújú'lábò luè'ndó luà' kúyá mú dió'shá dià' bísúkú = zij begaven zich op weg om de broesse te gaan afstoken.

c. Om de bestemming, het doel aan te geven. Dan gaat er een „regens” met connectief aan de gerondief vooraf.

È kúfù'ndáyè má'ngá à' díkámúpà = en hij schreef geneesmiddelen voor om hem-te-gaan-geven.

Mgr. de Clercq (3) geeft ook aan dat er zelfs een „gerondief” met ontkennde betekenis bestaat :

(1) Mgr. A. DE CLERCQ, *Nouvelle Grammaire Luba*, Bruxelles, 1929, blz. 85; Mgr. A. DE CLERCQ, *Lubataal-studie*, KO, I, 1934, blz. 86.

(2) Vgl. W, blz. 183.

(3) Mgr. A. DE CLERCQ, *Lubataal-studie*, KO, I, 1934, blz. 87.

V o r m i n g : **di** + **ka** (van de ontkenning) + **K** + **i(u)**.

Het klinkersuffix is hetzelfde als in de zg. „ontkennende neigingsvorm”.

Voorbeelden :

dikumvu diende = zijn niet luisteren.

dikamoni kantu = het niets bezitten.

De vertaling van het gerondief in het Nederlands is niet altijd even gemakkelijk. Soms moeten we het weergeven door een werkwoordelijke vorm, soms door een naamwoord. Doch de vertaling op zichzelf aanvaarden we niet als een criterium voor het al-dan-niet naamwoordelijk zijn van een vorm.

Onder de woorden die morphologisch „gerondief” schijnen te zijn, vinden we ook een hele serie doodgewone naamwoorden, die geen ander werkwoordelijke karaktertrek overgehouden hebben dan hun toonmelodie. Zo treffen we o. a. bij deze woorden geen infixen aan.

Aan de hand van voorbeelden zullen we nu laten zien dat de toonmelodie van het „gerondief” precies dezelfde is als die van de noemvorm.

1. Eenvoudige vormen

1. Type **c + v + c**.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

Voor deze vorm hebben wij voorbeelden in overvloed (ruim 150). Door echter de toonmelodie toch steeds dezelfde is als in de noemvorm, kunnen enkele voorbeelden voor elk type volstaan.

dífù'ndá = het schrijven

kúfù'ndá = schrijven

dísò'mbá = het zitten

kúsò'mbá = zitten

dítshì'ná = het vrezén

kútshì'ná = vrezén

dífùká = het scheppen

kúfùká = scheppen

M e t i n f i x.

dí-à-fù'ndá = het-dit-schrijven

dí-mú-bè'ngá = het hem weigeren **kúbè'ngá** = weigeren

dí-mú-lò'mbá = het hem vragen **kúlò'mbá** = vragen

Nb. — **díbàkà** : huwelijk heeft, tegen de regel in, een lage toon op het einde.

b. Met hoge- lange of korte- kerntoon in de noemvorm.

dínyá'ngá = het kwellen	kúnyá'ngá = mishandelen
díkó'nká = het navorsen	kúkó'nká = navorsen
dishípá = het doden	kúshípá = doden

Met i n f i x.

dí'ndó'ndá = het mij volgen	kúló'ndá = volgen
dí-ù-mányá = het-het-weten	kúmányá = weten

Nb. — disá'mà = ziekte is onregelmatig : kúsá'má = ziek zijn.

2. Type v + c.

diá'mbá = het zeggen	kuá'mbá = zeggen
dió'shá = het verbranden	kuó'shá = verbranden
diú'mvuá = het horen	kú'mvuá = horen

3. Type c + v.

didià = eetmaal (nw)	kúdià = eten
dità = het jagen, de jacht	kútà = jagen
díyá = het gaan (díyákù)	kúyá = gaan

Met i n f i x.

dí-mú-puà =	kúpuà = gedaan zijn
-------------	---------------------

2. Afgeleide vormen

1. Type c + v + c.

a. Met lage -lange of korte- kerntoon.

dípà'ndishá = het redden	kúpà'ndishá = redden
dínànúkílá = het volhouden	kúnànúkílá = volharden in
dítò'keshí'buá = het doen rein worden : reiniging	kútò'keshí'buá = doen wit worden
dímwè'néká = het verschijnen	kúmwe'néká = verschijnen

Met i n f i x.

dí-mú-jimíjá = het hem ver- derven	kújimíjá = vernietigen, om- brengen
---------------------------------------	--

b. Met hoge -lange of korte- kerntoon in de noemvorm.

dísá'mbílá = het bidden	kúsá'mbílá = bidden
díkátshílá = het verwonderd staan	kúkátshílá = verwonderd staan
díté'tshí'buá = het bekoord worden, bekoring	kúté'tá = beproeven

díbú'ngámá = het bedroefd zijn, smart **kúbú'ngámá** = bedroefd zijn

Met infix.

dí-bà-sádílá = het hun dienen **kúsádílá** = dienen

dí-kú-túlúlá = het voor u losmaken **kútúlúlá** = losmaken, ontbinden

dí-di-lé'ngéjá = het-zich-verbeteren **kúlé'ngéjá** = verbeteren

2. Type v + c.

diú'púlá = het afschaffen **kú'púlá** = afschaffen

dió'wéshá = het reinigen **kuó'wéshá** = doen wassen

diá'mbílá'ngáná = het prediken **kuá'mbílá'ngáná** = overal vertellen

dí'tábá = het geloven, geloof **kuí'tábá** = antwoorden, geloven

Met infix.

dí-mú-í'tábá = het in hem geloven **kuí'tábá** = geloven

dí-bi-á'mbúlá = het-ze-opnemen **kuá'mbúlá** = opnemen, dragen

dí-w-à'níshá = het zich over het verheugen **kuá'níshá** = zich verheugen

3. Type c + v.

dífwà'ná'ngáná = het gelijken op **kúfwà'ná'ngáná** = gelijken op, overeenstemmen

Steeds hebben we een letterlijke vertaling gegeven. In een bepaald tekstverband moeten deze vormen soms door omschrijvende bijzinnen vertaald worden.

III. DE PASSIEVE NOMINALE VORM

De passieve nominale vorm geeft aan dat de handeling „ondergaan” is. Deze vorm kan weergegeven worden door ons voltooid tegenwoordig deelwoord met „passieve” betekenis.

V o r m i n g : nominaal prefix + stam.

Formule : **ńp** + **K** + (**ś** + (**ś**) +) **á**.

Voorbeeld : **múkwà'tá** = gegrepen zijnde.

De passieve nominale vorm wordt dikwijls gebruikt in ver-

binding met de koppelwoorden **-di** en **-vua** (**-akadi**), waarop ze als gezegde volgen. Ze kunnen dan vertaald worden door onze tijden : ik ben... ik was...

ndí múkwà'tá = ik ben gegrepen (lett. ik ben gegrepen zijnde).

m̄vuá múkwà'tá = ik was gegrepen (lett. ik was gegrepen zijnde).

Het koppelwoord **-di** of **-vua** wordt soms vervangen door de predicatieve **n-** (**m-**) ⁽¹⁾.

m̄-múkwà'tá = **ùdí múkwà'tá** = hij is gepakt.

De toonassimilatie komt ook hier voor bij de vormen van het type **c + v + c** met lage kerntoon in de noemvorm en bij die van het type **c + v** (afgeleide vormen) met lage kerntoon in de noemvorm.

Tshìè'nù tshìdì tshínùpá ñkúmányá buá'lú bú'tshì'kà buà' búkálé'ngé buà' Mvidí Múkùlù (Lc. 8, 10). Het is aan u gegeven te weten het verborgene van het rijk Gods.

bò'bó bánuè tshílù'ngà tshià' lúfù (Mc. 16, 18) = als zij vergift zullen gedronken hebben.

Onder de woorden die morphologisch (naar hun grammaticale vorm) en tonologisch een „passieve nominale vorm” schijnen, vinden we ook een hele serie gewone naamwoorden. Wij rangschikken enkel die woorden onder dit type, waarnaast nu nog een levend werkwoord bestaat.

B. v. **tshílù'ngá** = vergift : **kúlù'ngá** = vergiftigen.

Nu laten we voor elk kerntype enkele voorbeelden volgen om aan te tonen dat de toonmelodie van de passieve nominale vorm dezelfde is als die van de noemvorm met **ku-**.

1. Eenvoudige vormen

1. Type **c + v + c**.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm (lange of korte).

bàvuà bátumá bàvuà bà' báfàrizé'è (Jo. 1, 24) = de gezonden waren van de Farizeeërs.

mútápá kú biá'mù mú Turnhout (titelblad) = geslagen op de ijzers te Turnhout = gedrukt op de persen te Turnhout.

Opmerking : Hierbij hoort ook het naamwoord **tshílò'tà** =

(1) Vgl. W, nr. 55.

droom : kúlò'tá = dromen. Dit naamwoord is tonologisch onregelmatig. Men zou immers i. p. v. een lage een hoge eindtoon verwachten.

b. Met hoge -lange of korte- kerntoon in de noemvorm.

kàbìdì mút'é'tá kùdì diá'bòlò (Lc. 4, 2) = en werd bekoord door de duivel.

Buá'lú, kású'yí ñkámáná kué'lá kú mújí wà' mítshì (Lc. 3, 9) :

Want, de bijl is reeds gelegd aan de wortel van de bomen.

úvuá múpópá né'ndè (Jo. 19, 32) = die met hem vastgenageld (gekruisigd) was.

2. Type v + c.

má'lú mé'nzá kùdì Bá'pó'stòlò (opschrift : Handelingen van de Apostelen) de zaken gedaan door de apostelen.

kábàvuá bù'mvuá mùvuá muá'mbá (Lc. 18, 34) = zij begrepen niet wat gezegd was.

tshí'ngáji tshìà' díbwè diè'tù tshidí tshí'bá (B, nr. 82) = de kolf van onze palmboom werd gestolen.

3. Type c + v.

múl'ngí múpà bià' kúl'ngá (B, nr. 143) = een leerling gegeven zijnde (dingen) om te leren = een leerling kreeg een les van buiten te leren.

Met i n f i x.

tshìè'nù tshidí tshínùpá (Lc. 8, 10) = Het is aan u gegeven...

2. Afgeleide vormen

1. Type c + v + c.

a. Met lage -lange of korte- kerntoon in de noemvorm.

Yé'zù úvuá múbì'kilá pè'ndè nè bál'ngí bè'ndè kú dídià dià' díbàkà (Jo. 2, 2) = Jezus van zijn kant was uitgenodigd met zijn leerlingen op het bruiloftsmaal.

Mámué'ndè Mà'ríyà pàvuàyé múfidílá bí'ntú kùdì Yòz'é'fù (Mt. 1, 18) = Zijn moeder Maria toen voor haar de bruidschat gegeven was door Jozef.

Met i n f i x.

mpèkà'tò yè'bè idí míkújimíjá (Mt. 9, 2) = uw zonden zijn u vergeven.

- b. Met hoge -lange of korte- kerntoon in de noemvorm.

kàdí bú mùdì nzìzá'nìà mísá'ngíshá, mió'shá mú múdílú,
ké muà'vuàmú kué'nzá dià' nshì'kídílú wá' biò'nsó
(Mt. 13, 40) = Gelijk nu het onkruid wordt verzameld,
verbrand in het vuur, zie zo zal er komen het houden
van het einde van alles.

bwé'là'yí mú múdílú wà' káshídí, ùvuà múbá'ngídílá diá'bòlò
nè bá'njèlò bè'ndè (Mt. 25, 41) = Gaat binnen in het
vuur dat klaargemaakt was voor de duivel en zijn engelen.

Met infix.

né núde bálékèlé bá'ntú mánùpé'péjá à'bò (Mt. 6, 14) =
Indien gij de mensen hun versmadingen tegen u vergeeft.
buá'lú Múpà'ndíshí údí múnùlélélá lé'lù (Lc. 2, 11) = Want
de Verlosser is u heden geboren.

2. Type v + c.

bákwà'bò m-bá'mbílá kú nsùmú'nù (Lc. 8, 10) = Aan de
anderen wordt het gezegd in vertelsels.

buá'lú ùvuá muí'bákílá pá díbwé (Mt. 7, 25) = Want het
was gebouwd op de rots.

Met infix.

buá'lú bìvuá bíkuá'mbílá kùdì Múlópò né biè'nzékè (Lc. 1, 45)
= Want wat u gezegd was door de Heer zal geschieden.
mùvuá múbà'mbílá (Lc. 2, 20) = zoals hun gezegd was.

3. Type c + v.

- a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

ùshà'lá múfui'shé è kúlámá lúfui'là luè'ndè (Lc. 2, 37) =
Zij bleef weduwe en bewaarde haar rouw : lúfui'lá =
rouw (nw).

- b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

ká'bá kàvuá káluí'lá mà'lóbà, ké kò'kó áká (B, nr. 129) =
de plaats waar men gisteren vocht, kijk, deze hier is het.

IV. DE NOMINA AGENTIS

Het prefix mu- (of gelijk welk prefix) + kern + i duidt de
handelende persoon, de „agens" aan (1).

Formule : np + K + s + (s) + i.

(1) Vgl. W, blz. 185-186.

Wij zullen nu laten zien aan de hand van enige voorbeelden dat de toonmelodie werkelijk dezelfde is als die van de noemvorm.

1. Eenvoudige Naamwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

múmòní = getuige	kúmòná = zien
múfùdí = smid	kúfulá = smeden
múlòbí = visser	kúlòbá = vissen
múkòshí = kapper, maaier	kúkòsá = kappen ; maaien
múkùní = planter	kúkùná = planten
múbè'dì = ziekte	kúbè'lá = ziek zijn

Met infixen.

mú'ntùmí = hij die mij zendt	kútùmá = zenden
múkùlò'mbí = hij die u vraagt	kùlò'mbá = vragen
múmúkìní = hij die hem haat (zijn vijand)	kúkìná = haten
múàfù'ndí = hij die dit schrijft	kúfù'ndá = schrijven

Toonassimilatie.

bàsò'mbí bà' muá'bá = zij die zitten op de plaats (lettl. : zitters van)	kúsò'mbá = zitten
bákùní bà' mvínyò = wijn- planters	kúkùná = planten
bákèbì bà' mó'yò wà' muâ'ná zij die het leven van het kind zoeken	kúkèbá = zoeken
bávuà'dì bà' bílé'ngá = zij die zachte klederen dragen	kúvuà'lá = kleden
bánùkìnì bè'nì = zij die u haten = uw haters	kúkìná = haten
bámùlò'mbí bè'ndè = zij die hem vragen = zijn hem vragers	kùlò'mbá = vragen

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

múdímí = landbewerker	kúdímá = land bewerken
múlámí = bewaker	kúlámá = bewaken
múlójí = betovenaar	kúlójá = betoveren
múlédí = ouder	kúlélá = voortbrengen
múló'ngí = leerling	kúló'ngá = leren
màbó'yì mäsúní à' mà'yí = de dienaars die het water schep- pen = de waterputters	kúsúná = putten
múnyá'ngí = hij die mishan- delt, beulsknecht	kúnyá'ngá = mishandelen
múná'ngí wá' díkúpà'nzá = hij die van u wil lenen	kúná'ngá = beminnen, willen
bádídí = zij die wenen	kúdílá = wenen

M e t i n f i x.

múyílámí = hij die ze (de schapen) bewaakt	kúlámá = bewaken
bánùná'ngí = zij die u lief- hebben	kúná'ngá = beminnen
bábinówí = zij die ze oogsten	kúnówá = oogsten

2. Type v + c.

bí'mbí bà' nshìbà = de fluit- spelers	kuí'mbá = spelen
bá'mbí = zij die zeggen	kuá'mbá = zeggen
muí'ví = dief	kuí'bá = stelen

M e t i n f i x.

mú'ngá'mbí = hij die mij zegt	kuá'mbá = zeggen
-------------------------------	------------------

3. Type c + v.

mápi = kaakslagen, klappen	kúpà = geven
----------------------------	--------------

2. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

múpà'ndíshí = de redder	kúpà'ndíshá = redden
múlà'mbuí'shí = belasting- inner	kúlà'mbuí'shá = belasting be- talen

múkòbódí = roeper : hij die roept	kúkòbólá = roepen
mújìmfíj = hij die doet ver- dwijnen	kújìmfíj = doen verdwijnen
mútà'mbuí'shí = hij die doopt	kútà'mbuí'shá = dopen
múdi'ngídíjía'ngání = bedrie- ger	kúdi'ngídíj = bedriegen
múbàkiá'ngání = bruidegom	kúbàkà = huwen

M e t i n f i x.

múmúpà'ngídí = hij die hem verraadt	kúpà'ngílá = verraden
bámúkè'ngédí = zij die hem nodig hebben	kúkè'ngílá = nodig hebben
bánùkè'ngéshí = zij die u be- nauwen	kúkè'ngíshá = vervolgen
múkúpà'ngídí = hij die u overlevert	kúpà'ngílá = overleveren
bá'ndè'mbákájí = zij die mij voor de gek houden	kúlè'mbákájá = spotten met
bádità'mbíshí = zij die zich verheffen	kúdità'mbíshá = zich verheffen

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

múló'ngéshí = leraar	kúló'ngéshá = leraren
bálú'mbúlúdí = rechters	kúlú'mbúlúlá = palabreran
bátébédi = kreupelen	kútébélá = manken
múló'ngólódí = hofmeester	kúló'ngólólá = regelen, ordenen
mújá'díkí = hij die bevestigt	kújá'díká = bevestigen
múmányá'ngání = hij die kent	kúmányá'ngáná = kennen
múté'tshíá'ngání = bekoorder	kuté'tá = beproeven
bálé'ngéjé = zij die goed maken	kulé'ngéjé = goed maken

M e t i n f i x.

bámúpúlúmúkídí = de gewel- digen, zij die hem aanvallen	kúpúlúmúkílá = aanvallen
bánútú'mpídí = zij die u be- lasteren	kútú'mpílá = belasten
múbisá'ngání = hij die ze (schat) vindt	kúsá'ngáná = vinden

bámúné'méki = zij die hem **kúné'méká** = eren, respecteren
eren

2. Type v + c.

bí'tábíj = zij die hun in- **kuí'tábíjá** = zijn instemming
stemming geven geven, geloven
bí'tábí = zij die geloven **kuí'tábá** = antwoorden, geloven
mú'púdí = hij die afschaft **kú'púlá** = afschaffen
muá'kájí = hij die orde scheidt **kuá'kájá** = orde brengen

M e t i n f i x .

bámuá'níshí = zij die hem **kuá'níshá** = goedkeuren
aannemen ; zij die met hem
instemmen

Enkel **múbè'di** = zieke heeft afwijkende tonen. We verwachten hoog i. p. v. laag op het einde.

Wij hebben hier dus de toonmelodie van de noemvorm ⁽¹⁾ :
np = hoog. **K** = de grondtoon ; en alle afleidingssuffixen hoog.
Ook het klinkersuffix **-i** = hoog.

V. DE NAAMWOORDELIJKE VORMEN OP -u(o)

De toonmelodie is de reden waarom wij deze naamwoorden hierbij behandelen. In onze voorbeelden treffen we geen infixen of suffixen aan. Zij hebben dus een meer naamwoordelijk karakter dan b. v. de nomina agentis. We zullen ze verdelen in :

Eenvoudige naamwoorden op **-u(o)** en

Afgeleide naamwoorden op **-ilu**, **-inu** enz.

Behalve het naamwoord zullen we steeds de noemvorm geven om zo duidelijk te laten zien dat naast deze naamwoorden **nu** nog een werkwoord bestaat.

De naamwoorden zullen we groeperen volgens de nominale prefixen.

1. Eenvoudige Naamwoorden op -u(o)

múdímú = werk **kúdímá** = het land bewerken
mú músókókó = in het geheim **kúsókóká** = verbergen

⁽¹⁾ Vgl. de Noemvorm, blz. 15-16.

nkòbó = gebogen stok	kúkòbómá = gebogen zijn
ndélú = afstamming	kúlélá = voortbrengen
mpétú = rijkdom	kúpétá = verkrijgen
lué'ndú = reis	kué'ndá = gaan
lúbó'mbó = bedaring	kúbó'mbá = bedaren
lù'mú = droogte	kú'má = droog zijn
lú'mvú = gehoor	kú'mvuá = horen
lúkísú = wreedheid	kúkísá = wreed zijn
lútátú = last, moeilijkheid	kútátá = last hebben met
lúpà'ndú = redding	kúpà'ndá = redden
búlà'lú = bed	kúlà'lá = slapen
búlúlú = bitterheid	kúlúlá = bitter zijn
dífútú = betaling	kúfútá = betalen
tshídímú = jaargetijde	kúdímá = het land bewerken
tshípé'ndú = scheldwoord	kúpé'ndá = schelden
tshíté'mbú = voorbeeld	kuté'mbá = overtreffen, bluffen
tshípà'ngú = beraadslaging	kúpà'ngílá = beraadslagen
tshínyá'ngú = mishandeling	kúnyá'ngá = mishandelen
káfù'ndú = streepje	kúfù'ndá = schrijven

2. Afgeleide Naamwoorden

ntwà'díjílú = begin	kútwà'díjá = beginnen
nshì'kídlú = einde	kúshì'kílá = eindigen
ndéké'lú = einde	kúlékélá = laten
ndélélú = afstamming	kúlélá = voortbrengen
ntwà'ngé'nú = grens	kútwà'ngáná = aan elkaar knopen, verenigen
mbá'ngílú = begin	kúbá'ngá = beginnen
ngí'díkíjílú = poging	kuí'díkíjá = proberen
mbì'píshílú = ergernis	kúbì'píshá = bederven
mpuì'lú = einde	kúpuà = gedaan zijn
mfùdlú = einde	kúfùlá = ten einde gaan
tshíá'kuí'lú = spraak	kuá'kúlá = spreken
tshídímínú = werkwijze	kúdímá = werken
tshímányínú = kenteken	kúmányá = weten
tshíbì'díkílú = naamwoord	kúbì'kílá = noemen
tshìlòbélú = manier van vissen	kúlòbá = vissen
tshífù'ndíkú = manier van schrijven	kúfù'ndá = schrijven

tshíkámíshílú = pers	kúkámá = uitduwen, persen
tshídí'lú = voederbak	kúdí'lá = eten uit
tshí'bídílú = gewoonte	kuí'bídílá = gewoon zijn
tshítui'lú = dorsvloer ; plaats waar men slaat	kútuà = slaan
tshínui'nú = flinke teug	kúnui'ná = drinken uit
tshívuà'lú = kleding	kúvuà'lá = kleden
tshípíkílú = maat	kúpíká = meten
tshísò'mbéló = zitbank	kúsò'mbá = zitten
tshídyá'tshílú = voetbank	kúdyá'tá = voortschrijden, gaan
tshilà'mbuí'shílú = tolhuis	kúlà'mbúlá = belasting betalen
tshí'bákílú = gebouw	kuí'báká = bouwen
tshítui'shílú = bewijs	kútuí'shá = overtuigen
tshíkátshídílú = wonder	kúkátshílá = verwonderd op- kijken

De naamwoorden gevormd met *n*- prefix + **K** + applicatief-suffix + klinkersuffix *-u* geven de „manier” aan ⁽¹⁾; zij die gevormd zijn met het prefix *tshi-* + **K** + applicatief-suffix + klinkersuffix *-u* „de plaats waar iets gebeurt, het middel om iets te doen” ⁽²⁾.

Ook bij dit soort naamwoorden komt toonassimilatie voor bij die van het type *c + v + c* met lage kerntoon, wanneer de voorwaarden vervuld zijn. Ook bij het type *c + v* met lage kerntoon, als het van een afgeleid werkwoord komt.

È kúmúlà'dikáyè mú tshídí'lù tshìà' nyámá (Lc. 2, 7) = en zij legde hem in de voederbak van dieren.

VI. NAAMWOORDELIJKE VORMEN MET PREFIX *n*-

Prefix *n* + stam vormt substantiva, die „de aard, het beroep, de natuur” aangeven. Hiervoor zullen we al de voorbeelden geven, die we vonden. In deze serie wijkt de toonmelodie absoluut af van die van de noemvorm. De oorzaak is waarschijnlijk in het prefix *n* te zoeken, dat meer tonologische „eigenaardigheden” op zijn geweten heeft. Infixen hebben wij in onze voor-

⁽¹⁾ Vgl. W, nr. 186.

⁽²⁾ Vgl. W, nr. 186.

beelden niet gevonden. Men zou misschien het voorkomen van een object na deze naamwoorden als een werkwoordelijke karaktertrek kunnen aanzien, doch een diepere tonologische kennis van deze serie zal ons waarschijnlijk aantonen dat we hier niet voor naamwoord + voorwerp staan, maar voor een samengesteld naamwoord. We zouden de woorden dan met een streepje moeten verbinden. Het enige voorbeeld is tot dusverre : *ngè'ndà* = handelaar, *múshí'ngá* = prijs, winst (let op de tonen!); doch *ngè'ndà'-mùshí'ngà* = winstganger = handelaar (Mt. 13, 45). Een flinke serie voorbeelden zou de kwestie oplossen !

<i>ngà'mbà</i> = spreker	<i>kuá'mbá</i> = spreken
<i>ngè'ndà</i> = handelaar	<i>kué'ndá</i> = gaan
<i>ngè'là</i> = gooier	<i>kué'lá</i> = gooien
<i>ngì'mbà</i> = zanger	<i>kuí'mbá</i> = zingen
<i>ngò'mbà</i> = trommelaar	<i>kuómbá</i> = op de trommel slaan
<i>ngó'mbà</i> = trommelaar	
<i>ngò'wèlà</i> = zwemmer	<i>kuó'wélá</i> = zwemmen
<i>ngò'ndà-vì</i> = grote vrek	<i>kuonda</i> = een geschenk geven
<i>ngè'nzà' mpèkâ'tò</i> = zondaar	<i>kué'nzá' mpèkâ'tò</i> = zondigen
<i>mpétà</i> = rijkraad	<i>kúpétá</i> = verkrijgen
<i>mfù'ndilá</i> = beweegreden	<i>kífù'ndilá</i> = schrijven voor
om te schrijven	
<i>ndú'mbùlùlà</i> = rechter	<i>kúlú'mbùlùlá</i> = palabrer
<i>ndélà'ngàni</i> = nakomeling	<i>kúlélá'ngáná</i> = de ene na de andere voortbrengen
<i>ngì'bi</i> = dief	<i>kuí'bá</i> = stelen

De laatste twee woorden hebben als klinkersuffix -i. Toch rangschikken we ze bij deze serie. Merken we op dat het klinkersuffix en de afleidingssuffixen alle steeds laag zijn. Bij de naamwoorden die een kern van het type *v + c* hebben, vinden we steeds een lage toon, ofschoon de noemvorm een hoge toon heeft. Enkel *ngó'mbà* = trommelaar, schijnt volgens Burssens voor te komen én met hoge én met lage kerntoon. De enkele voorbeelden van het type *c + v + c* hebben alle een hoge kerntoon, die bewaard blijft.

Opmerking : De naamwoorden met *verdubbelde* stam.

Prefix *tshí-* of *bú-* + verdubbelde stam vormt pejoratieven (1).

(1) Vgl. W, blz. 165.

Wanneer het werkwoord een hoge kern heeft, dan krijgt het tweede deel van het naamwoord een hoge eindtoon. Heeft echter de kern een lage toon, dan is het tweede deel laag ⁽¹⁾.

tshí + 'K(·) + (ś) + à(·) + 'K + (š) + á : lange a bij type v + c tshié'nzè'nzá = slordig doen.

tshí + 'K(·) + à + 'K + à : met lage kerntoon tshífù'ndáfù'ndà = achteloos schrijven.

Daar onze evangelietekst hiervoor geen voorbeelden oplevert, resumeerden we slechts de aangehaalde passus bij Burssens.

VII. DE ACTIEVE NOMINALE VORM

Deze nominale vorm geeft te kennen dat de handeling verricht is. Men kan hem weergeven door ons tegenwoordig deelwoord.

Vorming : np + K + s + e.

B. v. : múkwà'té = genomen hebbend.

Zo bij deze vorm een voornaamwoord gebruikt wordt, dan is dit het zelfstandig vervangend woord : mé'mé, wê'wé, enz. ⁽²⁾.

mé'mé múkwà'té = ik genomen hebbend

Ook van alle afgeleide werkwoorde kan een nominale vorm gebruikt worden.

B. v. : mú-kwà'tsh-íl-é = genomen hebbend voor
mú-shík-àm-é = gezeten zijnde, enz.

Het is nodig dit uitdrukkelijk te zeggen om de formulering van de toonwetten duidelijker te doen uitkomen.

Deze nominale vorm wordt heel dikwijls gebruikt in verbinding met de koppelwoorden -di en -vua (-akadi), waarop ze als gezegde volgen. Ze kunnen dan vertaald worden door onze tijden :

ik heb..., ik had..., ik ben..., ik was..., ⁽³⁾.

ndí múkwà'té = ik heb gegrepen (lett. ik ben gegrepen hebbend) ⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ Vgl. B, nr. 267.

⁽²⁾ Vgl. W, nr. 82.

⁽³⁾ Vgl. B, nr. 185-186 ; W, nr. 83.

⁽⁴⁾ De lage toon op de n-, prefix van de eerste persoon, is een dialektale vorm der Bákwa Díshì. Bijna alle andere stammen, zoals b. v., Bákwa Nyàngà, Bákwa Kálónjí, enz. Gebruiken steeds een hoge toon (1949).

m̀vuá múkwà'té = ik had gegrepen (lett. ik was gegrepen hebbend).

Tonologie : Burssens formuleert deze aldus : „Het nom. pref. is hoog. Het klinkersuffix is het *doorgaans* ook ; het is dit *altijd* wanneer de kern van het type c + v + c is.”

Bij werkwoorden als **kuya** = gaan, **kunua** = drinken, wier kern niet tot het type c + v + c behoort, *kan* men op het klinkersuffix -e een lage toon hebben. **múyè** = gegaan zijnde (1).

Deze toonwet heeft de schrijver van de *Tonologische Schets* niet juist vastgesteld. Hij beschikte wellicht niet over voldoende materiaal. Wij menen nu deze regel beter te kunnen vastleggen. De moeilijkheid schuilt in het klinkersuffix -e. Dit is inderdaad *doorgaans* hoog, maar niet *altijd* wanneer de kern van het type c + v + c is.

1. De Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage -lange of korte- kerntoon in noemvorm.

Formule : úp + 'K(·) + é.

Voorbeeld : **múkwà'té** = genomen hebbend.

Túvuá bàmònè mùtò'tò wè'ndè... (Mt. 2, 2) (**kúmòná** = zien)

Wij hebben zijn ster gezien.

Kádí ké mùtò'tò ùvuàbó bàmònè... (Mt. 2, 9) (**kúmòná** = zien) = En zie, de ster die ze gezien hadden.

Yòzé'fù pè'ndè, bàyé'ndè, ùvuá múntú muá'kànà'ngànè, múbè'ngé kúmú'púlá lú'mù luè'ndè... (Mt. 1, 19) (**kúbè'ngá** = weigeren) = Jozef echter haar man, was een rechtvaardig mens, en haar niet willende ontnemen haar eer...

Mvidí Múkùlù, mú mábwé áá, ùdí àmú múmònè muà' kúpàtúlá bà'ná nè : mbà' 'Abrahám (Mt. 3, 9) (**kúmòná** = zien) = God is bij machte, uit deze stenen, kinderen van Abraham te verwekken.

Yé'yé ògúdí mú'mpité kú búkólè (Mt. 3, 11) (**kúpità** = overtreffen) = hij is het die mij overtreft in macht.

Kádí ké dí'yí dífúmé mú diú'lú, kuá'mbá nè (Mt. 3, 17)

(1) Wij onderstrepen, vgl. B, nr. 181.

(kúfùmá = komen van) = En zie, een stem uit de hemel komende, zegde...

bí'nè bántú ábó bàvuà básò'mbé mú m'ídímá (Mt. 4, 16)
(kúsò'mbá = zitten) = diezelfde mensen die in de duisternis zaten.

Bé'ná dià'kálé'ngá mbápòlé má'lú, buá'lú né bàpètè búlóbá
(Mt. 5, 4) (kúpólá = vreedzaam zijn) = Zalig zijn de zachtmoedigen, want ze zullen de aarde verkrijgen.

Sálómón méné, ..., kàvuá múvuà'lé tshiléngá bú tshìà'
kálòngá ákó kàmwè (Mt. 6, 29) (kúvuà'lá = kleden) =
Salomon zelf,..., was niet gekleed zo schoon als dat één bloempje.

nè àpá'ngè kúnùvuà'díká nuê'nú bità'mbé pí'nè ápú ání?
(Mt. 6, 30) (kútà'mbá = overtreffen) = Zal hij nalaten u te kleden beter dan dat?

í tátué'nù údí mú diú'lú i'kálé kátshìà'mbíkípù bàmúlòmbi
bè'ndè bilé'ngá bípité? (Mt. 7, 11) (kúpitá = overtreffen)
= En hoe zou Uw vader die in de hemel is, geen betere dingen geven aan hen die Hem erom vragen?

... Bávua'lé bívuà'lú bú bià' mikó'kó (Mt. 7, 15) (kúvuà'lá = kleden) = Bekleed met klederen als die van schapen...

b. Met hoge -korte- kerntoon in de noemvorm.

Formule : 'íp + 'K + è.

Voorbeeld : múdíímè = gewerkt hebbend.

tshídímè = goede landbewerker (B, nr. 37, 125).

bútà buà' muá'dià' mvítà kábuè'ná búkólè (B, nr. 221) =
De boog van de krijgsheer is niet sterk.

bílà'mbà ébí kábiè'ná bíkólè = deze stoffen zijn niet sterk
(B, nr. 221).

á'mbilà muá'ná údí múshípè díyí dià' nzòluà'nì éú àfikè ápá
(B, nr. 201) = Zeg het kind hetwelk het ei van mijn kip heeft stuk geslagen, dat het hier kome.

bú mé'mé múmányè = indien ik het geweten had (B, nr. 271).

bú uê'ué múdíímè = indien je gewerkt hadt (B, nr. 271).

Kàdí dí'yí dífikè kùdìbó mú tshílò'tà... (Mt. 2, 12) = Maar een bevel tot hen gekomen in een droom...

Bô'bó bámánè kúyá, kàdí ké Muánjèlò wá' Múlópò kúmwè'nékélá Yòzè'fù mú tshílò'tà, è kuá'mbánè... (Mt. 2, 13)

= Nadat zij weggegaan waren, zie een Engel van de Heer verscheen aan Jozef in een droom en zeide...

Èró'dès pè'ndè múmánè kúfuà,... (Mt. 2, 19) = Nadat Herodes nu gestorven was,...

... buá'lú Tátuè'nù ùdí àmú múmányè tshínùdi bákè'ngé,... (Mt. 6, 8) = Want uw Vader weet toch wat gij nodig hebt.

Kádí bínui'kálà nuè'nù bàdi bábiá'bàbià'lè, bámányè muà' kúpà bè'nù bà'ná bí'ntú bià' málé'ngélá nà'nkú,... (Mt. 7, 11) = Doch zo gij die doorslecht zijt, goede dingen weet te geven aan uw kinderen...

pàvuà tshísó'sà tshítòlòké, tshíméné, tshiè'nzé mátú'ngú,... (Mt. 13, 26) = Toen het gewas uitgeschoten en opgegroeid was en vrucht had gezet...

c. Met hoge -lange- kerntoon in de noemvorm.

Formule : $\acute{n}p + \hat{K} + \acute{e}$.

Voorbeeld : múbwê'lé = binnen gegaan zijnde.

... è kúmònáyè múló'ngí úvúá Yé'zù múnâ'ngé áú,... (Jo, 21, 20) = ... en hij zag de leerling dien Jezus beminde...

... Ndélú yà' nyòkà nuè òngáni múnùlè'jé muà' nuà'nyé'má tshíjì tshiká'dì tshivúá? (Lc. 3, 7) = Addereengebroid, wie heeft u getoond te ontvluchten de naderende toorn?

... mú nzùbù yà' dísá'mbílá nè mú mà'nsá'ngà à' njílá m-mùdibó bánâ'ngé kuí'máná... (Mt. 6, 5) = ... in de gebedshuizen en op de kruispunten der straten daar is het dat ze gaarne staan... (dat ze beminnen te staan).

Buá'lú né nùdí bánâ'ngé bánùná'ngí bè'nù, dífútú dínuà'péta ndià' péni? (Mt. 5, 46) = Want indien ge bemint die u beminnen, het loon dat ge dan zult krijgen, vanwaar is het (moet het komen)?

Yé'zù múvuè múbwê'lé mú nzùbù muà' Pé'trò,... (Mt. 8, 14) = Jezus binnengegaan zijnde in het huis van Petrus...

... Mbishí mùdi mfumuè'nù ùdiá bádísâ'ngé nè bá'pùbliká'nò nè bá'ngènzà à' mpèkâ'tò kàbidi? (Mt. 9, 11) = Hoe komt het dat uw Meester eet, samengekomen zijnde met tollenaars en ook zondaars?

... múkàjì muá'ngaté, múbwê'jé mú'ndá muà' búkúlá buè'nzé miá'ndá isàtù... (Mt. 13, 33) = (het zuurdeeg dat) een

vrouw nam en mengde onder drie maten meel (onder meel dat maakte drie maten).

Yé'zù kàvuá múl'é'jé biè'ndè bishimà bívùlè kuà'bò ékú, buà' pàvuàbò bàbè'ngá dímuítábá (Mt. 13, 58) = Jezus toonde niet veel wondertekenen daar bij hen, omdat ze weigerden in Hem te geloven.

... mē'mé múkámúlé'ngé àmú kú tshíkòwé'ló tshìè'ndè kuà'ká pà'túpù, né ìnpá'ndè (Mt. 9, 21) : als ik Hem slechts aangeraakt zal hebben aan zijn kleed zonder meer, zal ik genezen zijn.

2. Kerntype v + c heeft steeds hoge -lange- kerntoon in de noemvorm.

Formule : $\acute{u}p + \hat{K} + \acute{e}$.

Voorbeeld : muâ'mbé = gezegd hebbend.

... è kué'nzáyè mùvuà múmuâ'mbé... (Mt. 1, 24) = ... en hij deed zoals hem gezegd had...

áú ñgúvuábò bâ'mbé kùdì Mpròfé'tà... (Mt. 3, 3) = Hij was het van wie gesproken was door de profeet.

... è kúmòná Spírítú wá' Mvidí Múkùlù ùpwé'ká nuè'nzé bú nkúdí'mbá, wì'kílá pàdiyé (Mt. 3, 16) = en hij zag de Geest van God neerdalen zijnde als een duif en rustend op Hem.

... àmú wé'wé múdié'lé pá'nshì mú'nkú'kui'lé mē'mé éú. (Mt. 4, 9) = enkel gij u neergeworpen hebbend en voor mij geknield zijnde.

tshílú'mbù tshínui'kálà bà'sé, ké tshìè'nù tshìà'vuàbò kúnuà'sá (Mt. 7, 2) = het oordeel dat ge zult vellen, ziedaar het uwe dat men over u zal vellen.

Kadí wó'nsó údí mù'mvué má'lú à'nì áwó ùè'nzá kàbìdì,... (Mt. 7, 24) = Maar alwie deze mijn woorden hoort en er naar handelt,...

... áú muâ'mbé nè : Mfùmù, múkúpà'ngídí wé'bè ñngáni? (Jo. 21, 20) = die dan had gezegd : Heer, uw verrader wie is het?

Dífúkú divuá diè'nzé dià' díló'ngólólá,... (Jo. 19, 31) = de dag was geworden van voorbereiding (het was de voorbereidingsdag).

... lútété luà' tshifwá'nkáfwá'nká, lùvuà mú'ntú muá'ngáté, mué'lé mú búdími buè'ndè (Mt. 13, 31) = een mostaard-

korrel, die een mens genomen en op zijn akker gezaaid had.

(búkò'ndà) 'Abú bú'ùlé tè'ntè, bàbùfúlá mú má'yí... (Mt. 13, 48) = Dat (net) vol zijnde, trokken ze het uit het water.

Kú'úlá = vol zijn : geen samentrekking van u + u : 't is dus slechts 'n ogenschijnlijke uitzondering.

3. Type c + v met hoge of lage kerntoon in de noemvorm ⁽¹⁾.

Formule : **ńp** + **K'** + e.

Voorbeeld : **múdiè** = gegeten hebbend

múyè = gegaan zijnde

... **Kuè'ná ùpàtúká á mú tó' nè mú wà'mánà dífútá diò'nsó dípuè** (Mt. 5, 26) = ge zult daar niet buitenkomen totdat ge zult beëindigd hebben heel de betaling (zij) beëindigd zijnde.

... **ábó bàdí bè'lá mé'ńjí nè : díá'mbá diè'tù pàdìbò dívùlé ké pàdidió dítuè** (Mt. 6, 7) = die denken aldus : als ons gepraat talrijk is (als wij veel woorden gebruiken) 't is dan dat het inslaat.

'**Udí múvuè kútúkè'ngéshá á pá...** (Mt. 8, 29) = Zijt ge gekomen om ons te plagen hier.

'**U'mbúká'yí ; buá'lú muá'ná kè'ná múfuvè tó, tshidiyé ìmùl'à'lé túlù** (Mt. 9, 24) = Gaat weg, want het kind is niet dood, wat het doet, het slaapt een slaap.

'**Udí músuè : nè tùyé kúyìth'lá á ní?** (Mt. 13, 28) = Wilt ge dat we het (onkruid) gaan uittrekken?

Kàdí mvínyò múpuè, mámué'ndè wá' Yé'zù è kúmuá'mbá nè... (Jo. 2, 3) = En de wijn op zijnde, zegde de Moeder van Jezus hem...

2. De Afgeleide Werkwoorden ⁽²⁾

1. Type c + v + c met lage kerntoon in de noemvorm.

Formule : **ńp** + **'K'** + **š** + **é**.

Voorbeeld : **mú-kwà'tsh-ìl-é** = genomen hebbend voor.

bé'ná bídí mú bíbídi nè bátshishà'dilé (Mt. 2, 16) = de tweejarigen en die er nog onder waren.

⁽¹⁾ Vgl. B, nr. 182.

⁽²⁾ B, nr. 234, voor de lijst der suffixen. Voor de betekenis der vormen, vgl. W, nr. 138-153, 168-181.

- àpó kú wô'nsó muá'kù múpàtùké múkáná muà' Mvidí Múkùlù (Mt. 4, 4) = maar van alle woord dat gekomen is uit de mond van God.
- è kúmúfilá mú'lú muà' múkùnà mütù'mbùké múpité (Mt. 4, 8) = en hij voerde Hem boven op een zeer verheven (hoge) berg.
- bákwà'tshiké mábè'di nè màsá'mà ô'nsó (Mt. 4, 24) = aangegrepen door (lijdende aan) alle ziekten en krankheden.
- Bwé'lèláyí pàdi tshí'bí tshíbùlàkàné (Mt. 7, 13) = Gaat binnen daar waar de enge deur is (= langs de enge deur).
- pàdí pàyá kú mó'yó pá tshí'bí mpábùlàkànépù, kàbìdi pá njílá mpáfi'mpàkànépù, kàdí bàdi bàmányè nè : mpô'pó ápá mbábálè (Mt. 7, 14) = langswaar (men) gaat naar het leven hoe eng toch is de deur en hoe smal is de weg ; en zij die weten dat het langs daar is, ze zijn weinig talrijk.
- ùdí múfwà'nàngané nè mué'ná mé'njí úvuá mu'baké nzubú wé'ndè pá díbwé (Mt. 7, 24) = hij gelijkt aan een verstandig mens die zijn huis gebouwd had op de rots.
- Múkálé'ngé, muá'ná ùká'dí mú'ntshibùkilé ànú pá'nshì nè kánèkè, ù'mvuá bisá'mà àmú bíkólá'kòlè (Mt. 8, 6) = Heer, mijn knecht (kind) ligt gebroken neer met verlamming en hij lijdt heel veel pijn.
- Nuè'nú pè'nù nuí'kálè nè má'lú è'nù má'kané mápuà'ngané, bú mùdi tátué'nù wá' mú diú'lú nè má'lú è'ndè má'kané mápuà'ngané (Mt. 5, 48) = Gij echter weest volmaakt zoals uw Vader uit de hemel volmaakt is.
- bápitshishé lúkísú luà'bò lúyè nè muà' pà'túpù (Mt. 8, 28) = ze waren woest ge kunt niet meer.
- Múbi'kilé báló'ngí bè'ndè díkùmí nè bàbìdi, è kúbàpàyé buà'bò bú'mfùmù dià' dí'tùminá bá'spírítú bábi dià'bò dí'yí, buà' muà' bà'bi'pátá (Mt. 10, 1) = Geroepen hebbend zijn twaalf leerlingen gaf Hij hun macht om te gebieden aan de kwade geesten, opdat zij ze zouden kunnen verjagen.
- pàvuá tshísó'sà tshítòlòké... kàdí ké nzi'zá'nià kúmwe'néká pà'yò (Mt. 13, 26) = Toen het gewas opgeschoten was... zie toen verscheen ook het onkruid.
- Pé'trò múkùdimùké, è kúmònáyè múl'ngí úvuá Yé'zù

múnâ'ngé áú,... (Jo, 21, 20) = Petrus zich omgekeerd hebbend zag de leerling dien Jezus beminde.

pàvuàbó bàmúlé'ngàminé ùyá mú diú'lú nè'nkú, kí bá'ntú bàbìdì kúpátúká kùdìbó bávuà'lé bílà'mbà bitò'ké (Act. 1, 10) = Toen ze Hem met de blik volgden terwijl Hij alzo ten hemel opsteeg, zie, twee mensen verschenen bij hen, gehuld in witte kleren.

2. Type c + v + c met hoge kerntoon in de noemvorm,
v + c met hoge kerntoon in de noemvorm.

Formule : **úp** + 'K' + **è** + **é**.

Voorbeeld : mu-á'ng-àt-é = gepakt hebbend
mú-dím-in-é = gewerkt hebbend

Yòzé'fù pè'ndè, bàyé'ndè, ùvuá mú'ntú muá'kànàngànè (Mt. 1, 19) = Jozef nu, haar man, was een rechtvaardig mens.

kàdí múmányishì'bué buá'lú kú tshílò'tà (Mt. 2, 22) = ... en mededeling ontvangen hebbend (over die) zaak in een droom.

biè'ndè bísàbá'tà mē'mé tshí'mmuá'kàníné dídià'mbúlá (Mt. 3, 11) = ik ben niet waardig zijn schoeisel op te nemen.

yè'yé ñgùndì muá'nìshé (Mt. 3, 17) = hij is het in wie ik welbehagen heb.

àmú wē'wé múdiē'lé pá'nshì mú'nkú'kuil'é mē'mé éú (Mt. 4, 9) = enkel gij u neergeworpen hebbend en voor mij geknield zijnde...

mú'mbùké (-ú'mbúká) kú músòkò wà' Názàrètè (Mt. 4, 13) = weggegaan zijnde uit het dorp van Nazareth.

múkèlè wò'wó músálúké, bàùtùishè nè tshíni? (Mt. 5, 13) = het zout smakeloos geworden zijnde, waarmee zal men het bijtend maken?

múló'ngeshé kàbìdì bá'ntú má'lú à nà'nkú (Mt. 5, 19) = en geleerd hebbend deze dingen aan de mensen.

Dì'sù diè'bè dià' luà' bálumé diò'dió díkúbì'pishé, ùditó'nkònè, ùdí'mà'nshè àmú kúlé ; buá'lú tshíkúlé'ngèlèlè ñdínýá'ngá dià' tshítùpà tshìà' múbídì wè'bè, tshíbì ñmúbídì wè'bè mújímà kúyàù mú infé'rnò (Mt. 5, 29) = Zo uw rechteroog u ergert, trek het uit en werp het ver weg ; want goed

voor u is het verloren gaan van een deel van uw lichaam, slecht dat gans uw lichaam in de hel zou gaan.

Buá'lú, né núde bálékèlé bá'ntú mánùpé'péjá à'bò tátué'nù wá' mú diú'lú ké kúvuá'yè kúnùlékélá yè'nù mpèkà'tò (Mt. 6, 14) = Want zo ge vergeeft aan de mensen hun misstappen tegen u, uw Vader uit de Hemel, zie Hij zal u uw zonden vergeven.

Buá'lú pàdi tshí'bí tshí'vá'lùlùké, kàbìdi pàdi njílá wè'nzá múnèné, ké pàdi pà'yá kú díjímíná, mbávùlè bàdi bàpà-bwé'lá (Mt. 7, 13) = Want waar de deur wijd is en waar de weg breed is, 't is langsdaar dat (men) gaat naar het verderf, en het zijn er velen die er binnengaan.

mfùmù, má'lú àtshìvuá'vuà pá tùvuà báámányishà'ngané kí-m-pá dí'nà diè'bèpú? bá'diá'bòlò, kátùvuápù bábí'páté pá dí'nà diè'bè wè'wé? kàbìdi má'lú à' búkòlè kátùvuápù bé'nzèlé pá dí'nà diè'bè wè'wé? (Mt. 7, 22) = Heer, als we de toekomstige dingen hebben bekend gemaakt, was dat niet in uw naam? de duivelen hebben we ze niet uitgedreven in uw naam? en de machtttekenen hebben we ze niet gedaan in uw naam?

Mué'ná ménjí úvuá muí'bàké nzùbú wé'ndè pá díbwé (Mt. 7, 24) = een verstandig mens die zijn huis gebouwd had op de rots.

Bá'jìbàlé mátshìò bàdí nè lú'mvú (Mt. 11, 5) = die met gesloten oren hebben gehoor (= de doven horen).

Búkálé'ngé buà' mú diú'lú bùdí buè'nzá bú mú'ntú múmya'miné mámí'nú má'kàné mú búdí mí buè'ndè (Mt. 13, 24) = Het rijk des hemels is gelijk aan een mens die goed graan gezaaid had op zijn akker.

3. Type c + v.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

Formule : $\acute{u}p + 'K' + s + (\grave{s}) + \acute{e}$.

Voorbeeld : **mú-fu-i'sh-é** = hebbende helpen sterven.

tué'tú tuá'nè'ngí dífúkú díjímà dí'tùpui'lé nè mú'nyà mútù-kòsèkèlé (Mt. 20, 12) = Wij hebben (het) volgehouden gans de dag, die over ons geëindigd is en gedurende de hitte die ons gebroken heeft.

múkáná muà' bá'ná nè muà' bà' kú mábè'lé òmúuyi'shilé lú'mù lúpuà'ngané (Mt. 21, 16) = (Uit) de mond der

kinderen en der zuigelingen, daaruit is het dat ge volmaakte lof voor U hebt doen komen.

'Ushà'lá múfui'shé, è kúlámá lúfui'là luè'ndè (Lc. 2, 37) = Weduwe gebleven onderhield ze haar rouw (múfui'shé = hebbende helpen sterven) (haar man).

ndí múpè'bué bú'mfùmù bô'nsó mú diú'lú nè mú búlóbá (Mt. 28, 18) = Ik ben gegeven (aan mij is gegeven) alle macht in de hemel en op aarde.

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

Formule : $\acute{u}p + \mathbf{K}^{\wedge} + s + \acute{e}$.

Voorbeeld : mú-vu-í'l-é = gekomen zijnde.

Mbì'shípù mùdì má'mù wá' Múlópò wá'nì múvuí'lé kù'ndì ékú? (Lc. 1, 43) = Hoe komt het dat de moeder van mijn Heer hier naar mij toekomt?

Ké buè'ndè bùvuàyé múvuí'lé (Jo. 1, 8) = Dat is de reden waarom hij kwam.

Buá'lú tshí'mmúvuí'lé díbì'kílá bà' má'lú má'kànàngané (Mt. 9, 13) = Want ik ben niet gekomen om de rechtvaardigen te roepen.

De infixen beïnvloeden de toonmelodie van deze vorm niet.

a. De infixen, hetzij ze een hoge of een lage toon hebben, beïnvloeden de toonmelodie nooit. Wel kunnen er zich verschijnselen van elisie of contractie voordoen.

b. Contractie of elisie komt uit de aard der zaak alleen voor bij het type v + c.

1° De infixen met hoge toon.

De gedraging van de kern en het infix is precies hetzelfde als die van nom. pref. + hoge -lange- kerntoon (in noemvorm). Door de eis van toontegenstelling komt er op de kernklinker der eenvoudige werkwoorden een dalende toon en *niet* door tooncontractie. Deze geeft ook hier normaal hoog + hoog = hoog.

múá'mbé = gezegd hebbend ; múmuá'mbé = hem gezegd hebbend.

múá'nìshé = goedgekeurd hebben ; múmuá'nìshé = hem...

2° De infixen met lage toon.

Wanneer infixen met lage toon samentreffen met afgeleide

werkwoorden van het type $v + c$, ontstaat er een stijgende toon. Bij de eenvoudige werkwoorden van dit type is er waarschijnlijk slechts een dalende toon, omdat de melodie haar eisen stelt. De lage toon verdwijnt dan in de dalende toon, die het gevolg is van de lage toon die bij de hoge op de kernklinker komt. De samentrekking in deze afgeleide werkwoorden, laag + hoog = stijgend, is normaal in het Tshiluba.

bátuá'mbilé = ons gezegd hebbend (Lc. 1, 2).

múbǎ'ndàmùnéné = hen geantwoord hebbend (Lc. 2, 47),
(Mc. 12, 38).

múbá'mbilé = hen gezegd hebbend (Lc. 2, 50).

múdiǎ'nishà'ngàné = over zichzelf tevreden zijnde
(Mc. 1, 11).

d. De werkwoorden van het type $c + v$ hebben in deze vorm altijd een lage toon op het klinkersuffix *-e*, als er een infix met *hoge* toon voorafgaat. Dit is dan tonologisch hetzelfde als wanneer het nom. pref. voorafgaat. Komt nu een infix met lage toon tussen het pron. pref. en de kern te staan, dan wordt de *-e* van het klinkersuffix hoog. Hier immers is het voor de toonmelodie mogelijk al haar rechten op te vorderen : n. l. ook *-e hoog* als de woordstructuur het toelaat.

báditué (Lc 1, 1) = zich gezet hebbende aan.

múditué (Mt. 24, 48) = zich gezet hebbende aan.

Dus :

1° Het infix komt tussen het nom. pref. en de kern te staan die beide *dezelfde tonen* hebben als *zonder infix* bij het type $c + v + c$.

2° Het laag infix veroorzaakt :

a. dat bij de *afgeleide* werkwoorden van het type $v + c$ laag + hoog = middel : **ńp + I' + K + š + é** ;

b. toontegenstelling bij het type $c + v$ met lage toon in de noemvorm (enkel bij *eenvoudige* werkwoorden) : **ńp + 'I + K + é**

3° De gevallen onder 2° aangestipt, zijn geen uitzonderingen.

De infixen verschaffen hier de werkwoorden van deze typen een fonematische woordstructuur, waarin alle elementen van de toonmelodie hun volle ontplooiing kunnen krijgen.

**Samenvatting der toonverschijnselen
in de actieve nominale vorm**

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.		
a.	ńp + 'K ^(·) + é	: múkwà'té
b.	ńp + 'K + è	: múdíimè
c.	ńp + \widehat{K} + é	: múbwè'lé
2. Type v + c.		
	np + \widehat{K} + é	: muâ'mbé
3. Type c + v.		
	ńp + K + è	: múyè

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.		
	ńp + 'K ^(·) + ð + é	: múkwà'tshilé
	ńp + 'K ^(·) + ð + é	: múdíimè
2. Type v + c.		
	np + 'K + ð + é	: muá'mbilé
3. Type c + v.		
a.	ńp + K'' + s + é	: múfui'lé
b.	ńp + \widehat{K} + s + é	: múvuí'lé

C. Met Infix

1. Type v + c.		
a.	ńp + I [^] + K + é	: múmuâ'mbé
b.	ńp + I'' + K + ð + é	: múmuá'mbilé
c.	ńp + I ^v + K + ð + é	: mútuá'mbilé
2. Type c + v.		
a.	ńp + 'I + K + é	: múditué
b.	ńp + 'I + K'' + s + é	: dítuí'lé

Wij zien dus dat het niet nodig was een onderscheid te maken tussen hoog-laag en lang-kort bij de afgeleide werkwoorden. Alle geven dezelfde melodie, behalve het type c + v.

In ons besluit zullen we alle herleiden tot I, 1, a. De afwijkingen in I, 1, b, c en 2 en 3 zullen we verklaren uit de fonologische woordstructuur.

Besluit

Voor de actieve nominale vorm is de toonmelodie dus :

1° het nominaal prefix is steeds hoog ;

2° de grondtoon van de kern blijft ongewijzigd ;

3° het klinkersuffix *-e* heeft altijd contrasttoon ;

4° indien mogelijk is het klinkersuffix *-e* hoog.

Alle afwijkingen van 1, 2, 3, 4 zijn het gevolg van de fonologische woordstructuur. De toonmelodie wordt *steeds* uitgewerkt binnen de grenzen haar door deze opgelegd.

$$\acute{n}p + \hat{K}' + \acute{e} \text{ (1)}$$

a. A, 1, c (2) : Omdat we hier $\acute{n}p + \hat{K}' + \acute{e}$ hebben i. p. v. $\acute{n}p + 'K' + \grave{e}$ (= 1, 2, 3) zien we duidelijk dat *-e* hoog is wanneer de woordstructuur dit toelaat. Niettemin moet *-e* in contrast staan met de voorafgaande kerntoon. Dit is mogelijk, daar de kernklinker verzaard en dus lang is. De dalende toon is steeds de resultante van twee tonen. Van de hoge kerntoon wordt een deel bewaard en ook aan de eis van toontegenstelling wordt voldaan. De dalende toon vormt een compromis door van hoog naar laag te zakken.

$$np + \hat{K} + \acute{e} ; \quad \acute{n}p + \hat{I}' + K + \acute{e}$$

b. A, 2 : De hoge-lange-kerntoon van het type *v + c* trekt samen met die van het nom. prefix. Hoog + hoog = hoog. De toon van het nom. pref. komt dus op de kerntoon en niet andersom. De klinker immers van het nom. pref. wordt dikwijls (steeds wanneer die *i* of *u* is) een semi-vokaal en deze draagt de toon niet ; de lengte van de semi-vokaal komt op de kernklinker. Het klinkersuffix *-e* is ook hier hoog en in tegenstelling met de kerntoon. We zien hier dus hetzelfde gebeuren als bij A, 1, c en C, 2, a.

$$\acute{n}p + K' + \varepsilon$$

c. A, 3 : Hier zou de toon (hoog of laag) van het type *c + v* samengebracht moeten worden met die van het klinkersuffix *-e*. Theoretisch zouden we dan kunnen krijgen :

$$\acute{n}p + \hat{K} + e \text{ of } \acute{n}p + K' + e \text{ of } \acute{n}p + \hat{K}^{\sim} + e \text{ of } \grave{n}p + K' + e \\ \text{of } \grave{n}p + \hat{K}^{\sim} + e.$$

(1) De *Bé'ná Kàlà'mbà'yì* en verschillende andere stammen in het oosten gebruiken hier $\acute{n}p + K' + \grave{e}$, door dalend-hoog in hun dialect steeds hoog- laag wordt.

(2) Voor de afkortingen, zie Samenvatting, blz. 53.

Welnu, in het Tshiluba komt \sim of $\hat{}$ op de eindsilbe van een werkwoordelijke vorm niet voor (1). Dus bleef enkel $\acute{n}p + K' + e$ of $\grave{n}p + K' + e$ over. Maar we zeiden reeds dat het nom. pref. voor alles *hoog* wil zijn. Bijgevolg blijft alleen $\acute{n}p + K' + e$ over. En dit hebben we ook inderdaad. Dit is des te merkwaardiger daar het klinkersuffix steeds laag is, wat ook de grondtoon van de kern wezen mag. Hier zien we dus dat het klinkersuffix *-e* niet meer hoog is. De woordstructuur biedt die mogelijkheid niet. Ook merken we op dat de strekking om *-e* hoog te hebben, minder sterk is dan om het nom. pref. hoog te houden. De grondtoon echter wordt, zoals we zagen, zo nodig opgeofferd aan de eis van toontegenstelling.

$$\acute{n}p + 'I + K' + \epsilon$$

d. C, 3, a : Met laag infix voor de kern van het type $c + v$ hebben we de toonmelodie : $\acute{n}p + 'I + K' + e$. Hier was het dus, dank zij de woordstructuur, mogelijk dat én het nom. pref. hoog bleef én het klinkersuffix *-e* hoog was én toch tevens in tegenstelling stond. Hier wordt dus de volledige melodie uitgewerkt zelfs ten koste van de grondtoon (wanneer die laag is). Dit verstevigt nog duidelijker de stelling dat *-e* hoog is als de woordstructuur het toelaat.

$$\acute{n}p + 'I + K'' + \grave{s} + \acute{e} = \acute{n}p + I^{\sim} + K + \grave{s} + \acute{e} \quad K = \text{type } v'' + c$$

e. C, 2, c : Hier zien we dat het klinkersuffix *-e* contrasttoon heeft en tevens hoog is. De woordstructuur maakt het mogelijk én dat het nom. pref. hoog bleef én dat *-e* hoog was. De afleidingssuffixen (s) plooiën zich zeer gewillig naar de eisen van de toonmelodie.

Bij het samentreffen van het laag infix met de hoge kerntoon is de resultante van laag + hoog stijgend (2).

$$\acute{n}p + 'K^{(\cdot)} + \grave{s} + \acute{e}; \acute{n}p + 'K^{(\cdot)} + \grave{s} + \acute{e}; np + 'K + \grave{s} + \acute{e}$$

f. B, 1-2 : In B zien we duidelijk hoe de toonmelodie zich voordoet (*al* de vier factoren) als de woordstructuur haar

(1) Een stijgende of dalende toon komt bij de **Bálúbà Bá'mbó** finaal niet voor, tenzij in een speciaal type van vraagzin. In het **Kilúbà** (Katanga) komen beide als eindtoon voor (1949).

(2) Stijgende in de meeste **Tshilúbà**-dialekten.

genoeg levensruimte biedt. Het nom. pref. is hoog. De kern heeft de normale toon (grondtoon) en het klinkersuffix *-e* is hoog én heeft bovendien de contrasttoon. Juist deze toontegenstelling maakt de suffixen (= *s*) laag ten aanzien van de hoge *-é*. Wanneer nu de kerntoon laag is en de suffixen meerlettergrepig zijn (het klinkersuffix *-é* niet meegeteld) laat de woordstructuur aan de toonmelodie zelfs een „surplus” van twee tot drie klankgrepen. Deze speelruimte gebruiken de suffix-klankgrepen om de toontegenstelling met *-é* te onderstrepen. De suffixen zetten dus tonologisch de zeilen naar de *wind* : d. i. de melodische eis. Het zijn slechts „meelopertjes”.

$\acute{n}p + 'K^{(\cdot)} + \acute{e}$

g. A, 1, a : De lage kerntoon maakt het mogelijk dat alle vier factoren aanwezig zijn. De lage kerntoon geeft *-é* de gelegenheid om hoog en tevens in toontegenstelling te staan. Vgl. = f.

Hieronder vallen ook C, 2, b en C, 3, b = f.

$\acute{n}p + K' + s + \acute{e}$ en $\acute{n}p + K^{\wedge} + s + \acute{e}$

h. B, 3 : Stellen we vast dat de afgeleide werkwoorden van het type *c + v* steeds een lange klankgreep hebben waar de stam samengetrokken wordt met het afleidingssuffix. Het type met lage kerntoon valt dan onder *f* (= *g*).

Dat met een hoge kerntoon kent dezelfde verschijnselen als die welke we behandelden onder *a*. Ook hier wordt de hoge kerntoon bewaard, terwijl toch de *-é* in toontegenstelling kan staan met de voorafgaande klankgreep. Want juist omdat die lang is, kan er een lage toon bijkomen.

$\acute{n}p + 'K + \grave{e} : m\acute{u}d\acute{i}m\grave{e} = \text{gewerkt hebbend.}$

i. A, 1, b : Het nom. pref. is hoog. De grondtoon van de kern en het klinkersuffix *-e* staan in contrast met elkaar. Doch *-e* is niet hoog, maar laag. Moest *-e* én hoog zijn én in contrasttoon staan, dan zou de kern laag moeten worden. De fonologische woordstructuur sluit immers een dalende toon uit daar de kernklinker kort is.

De regel die vraagt dat de kernklinker de grondtoon bewaart, is sterker dan deze die wil dat het klinkersuffix *-e* hoog is.

Zo kunnen we de vier factoren van de toonmelodie van de actieve nominale vorm hiërarchisch rangschikken :

- Max. 1° nom. pref. immer hoog, zonder uitzondering ;
 2° -e steeds contrasttoon, zonder uitzondering ;
 3° K heeft „grondtoon” als 1° en 2° vervuld kunnen worden. De grondtoon moet soms geofferd worden aan de contrasttoon.
- Min. 4° -e is hoog als 1°, 2°, 3° het mogelijk maken.

Ofschoon we kunnen vaststellen dat de actieve nominale vorm steeds een melodie heeft, die we in tegenstelling met de neigingsvorm, een „d a l v o r m” (boogvorm) noemen, toch hebben we hier niet te doen met een „d w i n g e n d e” melodie. Het verschil is niet gelegen in de beperkingen die door de woordstructuur kunnen opgelegd worden, maar wel hierin dat de melodie in beginsel de „grondtoon” van de kern ongemoeid laat. Alleen de werkwoorden van het type *c + v*, met hoge toon in de noemvorm, moeten hun grondtoon afstaan voor de contrasttoon. Doch deze monosyllaben zijn door hun woordstructuur tonologisch zwak.

Practisch samengevat kunnen we dus zeggen :

Het nom. pref. is hoog (juist als bij de naamwoorden).

Het klinkersuffix -e heeft contrasttoon met de voorafgaande silbe.

De adjectieven op -e en de actieve nominale vorm

Deze adjectieven op -e met verbaal-nominale kernen volgen *alle precies* de toonmelodie van de actieve nominale vorm.

De actieve nominale vorm is enkel een adjectief dat predicatief gebruikt, veelal voorafgegaan wordt door de koppelwoorden -*di*, -*vua* (-*akadi*). Hij wordt echter ook attributief gebruikt bij een zelfstandig vervangend woord of bij een gewoon klasse-naamwoord. Het enig verschil tussen deze adjectieva en de actieve nominale vormen is dat de eerste, althans voor ons, veel minder een werkwoordelijk karakter vertonen.

Ook de zg. „abstracte substantiva”, gevormd door *bu-* voor een adjectief te plaatsen, volgen de toonregels beschreven in de voorafgaande bladzijden. Als men het werkwoordelijk karakter

búsénéné = zachtheid
múdimúké = de sluwe

kúsénéná = zacht zijn
kúdimúká = slim zijn

De actieve nominale vorm en de toonassimilatie

„Een hoge eindklankgreep, die niet door een onmiddellijk voorafgaande hoge klankgreep gedekt is, kan door een onmiddellijk volgende lage klankgreep, of woord met lage toonmelodie, geassimileerd worden. Een hoge klankgreep, die tussen lage tonen gevat komt te liggen, kan dus, in bepaalde gevallen, laag worden.” Dit stelde Burssens vast voor de naamwoorden en de zelfstandig vervangende woorden in de volgende drie gevallen ⁽¹⁾ :

- a. bij het betrekkingwoordje a' : bâ'ná = doch bâ'nà bà'... ;
- b. bij de possessieven : bâ.ná = doch bâ'nà bà'nì... ;
- c. bij relatiefconstructie : bâ'ná = doch bâ'nà bàdì...

De vraag is nu : „Wat gebeurt er wanneer het woord in deze posities een adjectief (actieve nominale vorm, of bu-substantief) is?

Dezelfde verschijnselen doen zich voor wanneer een adjectief of actieve nominale vorm attributief gebruikt is. Voor het bu-substantief gelden dezelfde gevallen als voor de gewone substantiva.

Wij vermelden het hier omdat hiervoor geen enkel voorbeeld door Burssens wordt aangehaald.

Enkele voorbeelden :

- a. Voor adjectief :

Énzà'yí àmú pè'nù bímúmá biá'kàné bià' pá dídílé'ngéjá diè'nù (Mt. 3, 8) = Brengt dan waardige vruchten van bekering voort.

- b. Voor actieve nominale vorm :

Kuà' kúyáyí ànú kùdì mìkó'kó mǐjìminè yà' mú nzùbú wá' Israel (Mt. 6, 33) = Gaat liever naar de verdwaalde schapen uit het huis van Israel.

- c. Voor „bu- substantieven” :

Buá'kàné buè'nù bi'kálàbú kábùpítshí buà' bá'skrí'bè nè bá'fàrizé'è, kánuè'ná núvuá kúbwé'lá mú búkálé'ngé buà' mú diú'lú (Mt. 5, 20) = Uw gerechtigheid zo ze

⁽¹⁾ Vgl. B, blz. 193-194.

niet overtreft deze van de schriftgeleerden en Farizeeërs, zult ge niet binnengaan in het rijk des hemels.

'Apó, búto'kè bùdì mú múbídí wè'bè bò'bú bué'nzé mî'dímá, ìbúfí'kè buà' mî'dímá méné bú'ngánis' buè'nzékà búfí'ké !
(Mt. 6, 23) = Maar, het licht dat in u (uw lichaam) is, als dat duisternis geworden is, de zwartheid van de duisternis zelf hoe groot zal ze zijn !...

Wij zien dus dat de toonassimilatie zich steeds voordoet, als de voorwaarden daartoe vervuld zijn.

TWEEDE HOOFDSTUK

DE OBJECTIEVE VOORSTELLING

In de objectieve voorstelling gaat het om de verrichting, de handeling alleen; de handeling wordt aangegeven in verschillende fasen, onder verschillende aspecten. Deze voorstelling bevat vier pronominaale vormen.

I. DE ACTUATIEVORM ⁽¹⁾

Zo noemen we de werkwoordelijke vorm, die de handeling voorstelt als aan-den-gang-zijnde; de toestand wordt aangeduid zoals hij feitelijk is. De verrichting is nog onvoltooid. Deze vorm beantwoordt gedeeltelijk aan het Nederlands „onvoltooid tegenwoordig deelwoord” en onze „onvoltooid tegenwoordige tijd”; doch men verlieze niet uit het oog dat deze vorm geen begrip van tegenwoordige tijd in zich sluit; wil men dit begrip uitdrukken, dan moet dit op een andere manier gebeuren, b. v. door bijvoeging van „nu, op dit ogenblik, vandaag”, enz.

V o r m i n g : **pp** + **K** + **a**.

Deze formule wordt gevormd door het persoonlijk voornaamwoord of het pronominaal prefix + de stam van het werkwoord (kern + klinkersuffix), b. v. *ù-kwà't-á* : hij, zij neemt.

Dikwijls is deze vorm vergezeld van het koppelwoord **-di** of **-vua** ⁽²⁾ (**-akadi**) ⁽³⁾, waarop hij dan als gezegde volgt. Dit duidt aan dat iets „is”, **-vua** (**-akadi**) duidt aan dat iets „was”;

⁽¹⁾ Vgl. W, nr. 70-71; B, nr. 190-194.

⁽²⁾ **-Di** en **-vua** hebben een hoge toon in deze vorm alsook in de nominale vormen. In de relatiefconstructie (behalve kl. **mu**-**(ba)** en **n**-**(n)**) zijn ze laag.

⁽³⁾ **-Akadi** : de laatste twee klankgrepen zijn steeds hoog. **pp** + **a** volgt dezelfde regels als in de subsecutief wanneer de kernklinker een hoge toon heeft : dus *ngâ'kádí* (*nâ'kádí*) *wâ'kádí*, *wà'kádí*, *tuâ'kádí*, *nuâ'kádí*, *bâ'kádí*.

- b. v. **ú-dí ú-kwà't-á** : jij bent jij neemt, jij bent nemend,
jij neemt ;
ú-vuá ú-kwà't-á : jij waart jij neemt, jij waart ne-
nemend, jij naamt.

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

**Yòzé'fù pè'ndè ùbì'ká kú túlù è kué'nzáyè mùvuà mú-
muâ'mbé dî'yi dià' muá'njèlò** (Mt. 1, 24) = Jozef nu op-
staande uit de slaap deed zoals de stem van de engel
hem gezegd had.

Bàmóná mùtò'tó nà'nkú è kúsà'nkábò dí'sà'nká dínèné
(Mt. 2, 10) = de ster alzo ziende, verheugden ze zich
met grote vreugde.

Yé'zù ùbà'ndá mú buâ'tú è kúsábúká dî'shíyà (Mt. 9, 1) =
Jezus klom in de boot en stak over naar de overzijde.

**buá'lú bàvuá àmú bàkè'ngákáná, bàlà'lá bú mùdi mìkó'kó
idi káyimònò múyilámí wá'yò** (Mt. 9, 36) = want zij
waren afgemat en lagen zoals schapen die geen herder
hebben.

Mútà'ngilé Yé'zù ùpitá nè'nkú è kuá'mbáyè nè... (Jo. 1, 36)
= en Jezus ziende voorbijgaan, zeide hij.

Met infix.

ùbàtù má mú Bètèlém è kuá'mbá nè (Mt. 2, 8) = hij zond
hen naar Bethlehem en zeide...

mué'ndù... bàùtè'ká pá tshiá'mú tshià'ù (Mt. 5, 15) = het
licht... men plaatst het op zijn kandelaar.

bàmú mòná nè'nkú è kúvuábò kuá'sá dí múlò'mbá nè :
pità'kó (Mt. 8, 34) = Hem ziende kwamen ze Hem
vragen aldus : ga toch voorbij.

kábè'ná bàù'nnyè'ngá kùdi mú'ntú (Jo. 10, 18) : het (leven)
wordt mij door niemand afgenomen.

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

**Bàbwé'lá mú nzùbú è kúsá'ngáná muâ'ná nè Mà'riyà
mámué'ndè** (Mt. 2, 11) : binnengaande in huis troffen
zij het Kind en zijn moeder Maria aan.

è kúmòná Spíritú wá' Mvidí Múkùlù ùpwé'ká... (Mt. 3, 16)
= en hij zag de Geest van God nederdalend...

Bàfiká è kúmuá'mbá nè (Mc. 12, 14) = ze komen aan en zeggen hem.

Mu'é'ná múdími pè'ndè ùdí ùnyé'má buà' pàdiyé mu'é'ná múdímu (Jo. 10, 13) = de huurling nu vlucht omdat hij een huurling is.

kàdí wò'nsó údí mù'mvué má'lú à'nì áwó ùpá'ngá kué'nzá... (Mt. 7, 26) = maar alwie deze mijn woorden hoort en nalaat (ernaar) te handelen...

Met infix.

Wò'nsó úká'lékèdi múkàjiè'ndè... ùdí ùmúbwé'já mú mäsá'ndí (Mt. 5, 32) = alwie zijn vrouw verlaat... doet haar overspel bedrijven.

è kúmòná mámué'ndè-mu'é'nú múl'à'lé, múbídí ùmúsá'má (Mt. 8, 14) = en Hij zag zijn schoonmoeder (te bed) liggen 't lichaam lijdend (= met koorts).

búkálé'ngé buà' mú diú'lú... bà' búlòbú ké bàdi bàbùpétá (Mt. 11, 12) = het rijk des hemels... de moedigen, zie, zij verkrijgen het.

ndí múmányè mikó'kó yà'nì, yò'yó pà'yò ì'mmányá mè'mé (Jo. 10, 14) = ik ken mijn schapen en zij kennen mij.

2. Type v + c.

è kúmúló'ndábò mú' nyímá kùdi bá'mpófú bàbìdi, bè'ndá bè'lá mbilá, bà'mbá nè... (Mt. 9, 27) = en Hij werd gevolgd door twee blinden, (die) gaande riepen en zeiden...

Né núde nuá'sá diè'nù dí'sá'mbílá... (Mt. 6, 5) = zo ge uw gebed verricht...

pàdi bì'ví kàbìdi bàtùbúlá bímáná, bì'bá (Mt. 6, 20) = waar ook de dieven de muren doorboren en stelen.

kàdí mútshì múbi ùdí wè'nzá bímúmá bíbi (Mt. 7, 17) = maar een slechte boom brengt slechte vruchten voort.

Yé'zù pè'ndè ù'mvuá è kuá'sá díkátshílá (Mt. 8, 10) = Jezus nu, (dit) horende, was verwonderd.

kàbìdi ngà'mbá díbó'yì dià'nì sè : é'nzá étshí, è kué'nzádiò (Mt. 8, 9) = en ik zeg tot mijn dienstknecht : doe dit, en hij doet het (1).

(1) Deze lage toon op de eerste persoon n-, valt in het type vc op de kern. Dit echter alleen bij de **Bákwà Dí'shì**; andere stammen hebben steeds een hoge toon op de n- van de eerste persoon.

Met infix.

Bàbwé'lá mú nzùbú... bàdiè'lá pá'nshì (Mt. 2, 11) = en binnentredend in huis... wierpen ze zich op de grond.

Kàdí wô'nsó údí mû'mvué má'lú à'nì áwó uè'nzá kàbìdì... (Mt. 7, 24) = maar alwie deze mijn woorden hoort en er ook (naar) handelt...

Kàbìdì mvínyò múbishí kábè'ná bàmué'lá mú mflò'ndò yà' bisèbá míkùlúkùlú (Mt. 9, 17) = en jonge wijn giet men niet in oude zakken.

Bàmuá'mbá nè : tũ'mvù (Mt. 13, 51) = ze zeggen Hem : we hebben begrepen.

'Udí údià'mbá pè'bè bishí? (Jo. 1, 22) = wat zegt ge van uzelf?

3. Type c + v.

Kàdí né údí úpà dípà diè'bè dià' pá lúsé (Mt. 6, 2) = maar zo ge uw aalmoes geeft.

àmú bàyá nè'nkú, è kútá'ngálájá lú'mù luè'ndè mú búlóbá bô'nsó ábú (Mt. 9, 31) = en aldus weggaande verspreidden ze zijn faam in heel die streek.

Kàdí Yôwá'nès... ùdiá mpású nè bui'tshì buà' muí'tú (Mc. 1, 6) = en Joannes at sprinkhanen en wilde honig.

Kàdí Yé'zù kàvuá múmuá'mbé nè : kê'ná ùfuá (Jo. 21, 23) = maar Jezus had hem niet gezegd : hij sterft niet.

Met infix.

buá'lú wô'nsó úká'lò'mbí bàdí bàmúpà (Mt. 7, 8) = want alwie vraagt, aan hem geeft men ⁽¹⁾.

Bí'nè ébí biô'nsó indí ñkúpàbió (Mt. 4, 9) = al deze (dingen) ik geef ze u.

kàdí ké múkàji ká'mpà'ndá múkùlùbé nè disá'mà dià' máshí àmúpuà... bídí mú díkù mí nè bibìdì (Mt. 9, 20) = maar zie, een vrouw aangegrepen door een bloedvloeijing (een ziekte van 't bloed het ontvloeit haar) gedurende twaalf jaren.

Yé'zù è kùbàtùmáyè, ùbàpá diè'ndè dí'yí (Mt. 10, 5) = Jezus zond hem uit en Hij gaf hun (zijn) bevel.

⁽¹⁾ Bákwa Kálónjí kà' mpúkà en Bákwa Nyàngà zeggen : úká'lò'mbí.

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

Bàbwé'lá mú' nzùbú... bàsù'lú'lá kú míshè'tè yà'bò (Mt. 2, 11)
= en binnentredend in het huis... deden ze hun koffers open.

Yé'zù ùvuá ùnyù'ngúlúkílá bô'nsó búló'ba' buà' Ngàlilé'è
(Mt. 4, 23) = Jezus ging rond door geheel Galilea.

kùyì ùtà'nglákó'kù múkám'ba' ùdì mú dī'sù diè'bè áú?
(Mt. 7, 3) = bemerkt ge niet de balk die in uw oog is?

Mê'mé ñdí ùtà'mbuí'shá bá'ntú bà'tí'smò mú mâ'yí (Jo. 1, 26)
= ik doop de mensen in water.

bàvuá àmú bànànúkílá mú dísá'mbílá (Hand. 1, 14) = ze volhardden maar altijd in het gebed.

Met infix.

Kàbìdì bô'nsó búbè'dì, diô'nsó dísá'mà ùbìpòlèshá mú bá'ntú
(Mt. 4, 23) = en alle krankheid en alle ziekte, Hij genas ze onder de mensen.

Mê'mé pà'nì ñdí ùnùtà'mbuí'shá bà'tí'smò mú mâ'yí (Mc. 3, 11) = ik nu, ik doop u in water.

kàbìdì bá'njèlò bàvuá bàmúkwà'tshíshá (Mc. 1, 13) = en de engelen dienden Hem.

yê'yé pè'ndè dī'ba' diè'ndè ùdí ùdìbà'ndíshílá bē'mpè nè bábì
(Mt. 5, 45) = Hij nu laat zijn zon opgaan voor de goeden en de slechten.

kí mê'mé éúpù ùnùpàtuí'láyè kàbìdì pá'mbèlò (Jo. 19, 4)
= zie, ik breng Hem u naar buiten.

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

'Usá'ngíshá bô'nsó bánèné... è kúbàkó'nká (Mt. 2, 4) = hij verzamelt al de groten... en vraagt hun.

ùlámúká ápú è kúmòná bák'wà'bò bábìdì (Mt. 4, 21) = vandaar ging Hij weg en zag twee anderen.

ùlò'ngéshá bá'ntú má'lú... ùmányíshángáná è'vàn'jé'liò wá' búkálé'ngé (Mt. 4, 23) = Hij onderrichtte de mensen... en predikte het evangelie van het rijk.

Múté'tshíá'ngání ùsé'méná è kúmuá'mbá nè (Mt. 4, 3) = de bekoorder kwam nader en zeide Hem.

muí'nè mú'ntú éú údí ùsé'ndéká Mvidí Múkùlù (Mt. 9, 3)
deze mens lastert God.

Met infix.

muê'ndù kábè'ná bàuté'méshá sè tùtè'kè kuí'nshì kuà'
múshè'tè (Mt. 5, 15) = 'n licht steekt men niet aan
(met het inzicht) : laten we het onder de koffer zetten.

ké pàdi pàyá kú díjímíná, mbávùlè bàdi bàpàbwé'lá
(Mt. 7, 13) = 't is langs daar dat men naar 't verderf
gaat en velen gaan er binnen.

Kàdi ké mué'ná nsúdi ùfiká, ùvuá ùmúné'mékélá, wà'mbá nè
(Mt. 8, 2) = doch een melaatse kwam aan, knielde voor
Hem neer en zeide...

'Uúká'mòní Spírítú ùmúpwé'kélá pá'mbídi pè'ndè (Jo. 1, 33)
= hij die ge zult zien, de Geest nederdalend op hem
(op zijn lichaam).

2. Type v + c.

Yé'zù pè'ndè wà'ndámúná è kuá'mbá nè (Mt. 3, 15) =
Jezus echter antwoordde en zeide.

Yé'zù pè'ndè wè'ndákáná kú díjibá dià' Ngàlilé'è (Mt. 4, 18)
= Jezus nu stapte langs het meer van Galilea.

Yé'zù wò'lólá tshíá'nzá è kúmúl'ngá (Mt. 8, 3) = Jezus
strekte de hand uit en raakte hem aan.

Yòwá'nès ùvuá mú tshípè'lá, wà'mbíká bá'ntú bà'tí'smò
(Mc. 1, 4) = Joannes was in de woestijn en doopte de
mensen.

Kábàvuá bì'míná kúmúkó'nká ká'lú kàbìdi kùdi mú'ntú tó
(Mc. 12, 34) = niemand durfde Hem nog iets vragen.

Met infix.

Yòwá'nès pè'ndè ùvuá ùmuí'máníká nè (Mt. 3, 14) =
Joannes echter weerde Hem af (hield Hem tegen), zeg-
gend...

Wé'wé né údí útui'pátá mútùdi ému, wá'tùtùmá mú
tshísùmbù tshìà' ngúlúbé (Mt. 8, 31) = zo ge ons ver-
jaagt uit (de plaats) waar we zijn, zend ons dan toch
in de kudde zwijnen.

Tshié'ná ùnuà'mbílá pà'nì búké'njí bù'ndì ngè'nzélá muí'nè
ámú (Mt. 21, 27) = ik zeg u ook niet op welk gezag ik
dit doe.

túdí bávùlùkè mùvuà múdingiá'ngání áú muá'mbé pàvuàyé
ùtshìè'ndé'ndá nè mó'yó (Mt. 27, 63) = we herinneren
ons hoe die bedrieger zeide toen hij nog in leven was.

3. Type c + v.

Né núde núpà'ngáná mó'yó àmú nè bà'nà bè'nù nkà'yá'bò
(Mt. 5, 47) = indien ge maar uw broeders alleen groet...

Met infix.

Kàdí Tátué'nù wá' mú diú'lú ùdí ùyidi'shá (Mt. 6, 26) =
maar uw Vader uit de hemel voedt ze (de vogels).

múkùlù ká'mpà'ndé kúbwé'lá, ùmútuì'lá bínù ùmúné'-
mékélá, ké kúmuá'mbilá nè : Múkálé'ngé, muá'nà'nì
wá' bákàjì ùyé'ù ùtshifui'lákù mpí'ndié'ú (Mt. 9, 18) =
een zeker hoofdman kwam binnen, knielde voor Hem
neer en zeide Hem : Heer, mijn dochter is zoëven ge-
storven.

Samenvatting der toonmelodieën

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. pp + 'K(°) + á : ùkwà'tá
b. pp + 'K(°) + á : ùlé'já

2. Type v + c

pp + 'K + á : wà'mbá

3. Type c + v

a. pp + 'K + á : ùpá
b. pp + 'K + á : ùvuá

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. pp + 'K(°) + s + á : ùkwà'tshílá
b. pp + 'K(°) + s + á : ùlé'jílá

2. Type v + c

pp + 'K + s + á : wà'mbilá

3. Type c + v.

a. pp + 'K'' + s + á : ùpè'lá
b. pp + 'K'' + s + á : ùvuí'lá

Besluit

1. De onderwerpprefixen hebben hun eigen grondtoon. Hun functie is het aanduiden van persoon of voorwerp.

Uit A, 2 en B, 2 blijkt duidelijk dat de toon van het pp sterker is dan die van een met klinker beginnende kern. De hoge kerntoon valt hier uit : dit is het gewone verschijnsel in het **Tshílúbà** : $\grave{a} + \acute{a} = \grave{a}$.

2. De toonhoogte van de kern blijft (behalve bij het type $v + c$) ongewijzigd. De kern behoudt in deze vorm dus haar grondtoon, is niet aan grammaticaal-tonologische dwang onderhevig. Bijgevolg schuilt ook hier niet het „grammaticaal tonologisch kenmerk” van deze vorm.

3. Het klinkersuffix **-a** heeft steeds een hoge toon. Dit is het grammaticaal tonologisch kenmerk van deze vorm.

De afleidingssuffixen nemen gedwee de toonhoogte van het klinkersuffix over en onderstrepen slechts de toonhoogte. Dit is immers „de” toon van deze vorm.

De werkwoorden met lage kerntoon van het type $c + v$ zijn tengevolge van hun structurele zwakte (korter dan de normale kern $c + v + c$ en een lage kerntoon) aan bepaalde wetten onderworpen.

a. A, 3, a, bijv. **úpà** = jij geeft. Het **pp** of beter gezegd de voorafgaande hoge klankgreep is oorzaak dat de kern haar lage toon kan behouden. Dit is alleen te danken aan de gunstige omstandigheden, nl. de voorafgaande hoge toon. Hierdoor wint de kerntoon het op het klinkersuffix **-a**. Doch, gaat er een lage klankgreep vooraf, dan moeten werkwoorden van het type **kúpà** = geven, hun grondtoon opofferen aan de grammaticale toon van het klinkersuffix **-a**, omdat het **Tshílúbà** nu eenmaal geen stijgende toon duldt op de slotklankgreep, bijv. **úpá** = hij geeft, **útshìpá** = hij geeft het.

b. B, 3, a, **ùpè'lá** = hij geeft aan. Hier moet het afleidings-suffix zijn hoge toon opgeven voor de lage kerntoon.

De **infixen** beïnvloeden deze vorm niet. Wanneer deze een lage toon hebben, moet evenwel de kern van het type $v + c$ haar hoge toon prijs geven, volgens de normale wet van toonelisie in het **Tshílúbà**.

De toonmelodie van deze vorm is dus gekenmerkt door drie

factoren, nl. de toonhoogte van het **pp** (hierdoor verschilt hij van de naamwoordelijke vormen van het werkwoord, die de toonmelodie van de noemvorm met **ku-** volgen), de grondtoon van de kern en de toon van het klinkersuffix met zijn satellieten (de afleidingssuffixen). Doch het klinkersuffix heeft „de grammaticale toon” van deze vorm.

II. DE VOLTROKKENHEIDSVORM (1)

Deze vorm geeft altijd een „voltrokken feit” aan; hij stelt de handeling, de daad of toestand voor in hun „voltrokkenheid”, hun „voltooidheid”. De volledig voltooide handeling, het voltrokken feit, behoort gewoonlijk tot het verleden, doch de Luba-sprekende vestigt zijn aandacht niet op het „verleden-zijn” van de handeling, maar wel op het „voltooid-zijn, het volmaakt-zijn” ervan, en op de blijvende „toestand, die als uitslag of gevolg” van dit „voltooid-zijn” ontstaat.

Doorgaans wordt de voltrokken handeling in het Nederlands uitgedrukt in de voltooid verleden tijd, b. v. : ik heb hem ingehaald, ze hebben betaald, het is gevallen (het ligt omver), hij is hem achterna gelopen, enz.

Vorming : **pp** + **a'** + **K** + **i(u)**.

Het pers. voornw. van de eerste pers. enkelvoud is hier **mb-**; er dient ook rekening gehouden met de klankveranderingen die onder invloed van **i** ontstaan : **t** + **i** = **tshi**, **l** + **i** = **di**, **s** + **i** = **shi**, **z** + **i** = **ji**.

Voorbeelden :

m̄b-ă'-kwà'tsh-í = ik heb genomen, ik houd vast,

w-â'-kwà'tsh-í = jij hebt genomen,

w-ă'-kwà'tsh-í = hij heeft genomen,

tu-â'-kwà'tsh-í = wij hebben genomen,

nu-â'-kwà'tsh-í = gij hebt genomen,

b-ă'-kwà'tsh-í = zij hebben genomen.

mb-ă'-fút-ù = ik heb betaald,

w-â'-fút-ù = jij hebt betaald,

w-ă'-fút-ù = hij heeft betaald,

(1) Vgl. W, nr. 72, 74; B, nr. 195-197.

tu-â'-fút-ù = wij hebben betaald,

nu-â'-fút-ù = gij hebt betaald,

b-ă'-fút-ù = zij hebben betaald.

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

Rákéle ké údílá bâ'nà bè'ndè, kàdí wă'bè'ngí dísà'mbí'buá,
buá'lú kábàtshiênápù (Mt. 2, 18) = Rachel, zie ze be-
weende haar kinderen en weigerde vertroosting, omdat
ze niet meer zijn.

bí'nè bá'ntú ábó bàvuà básò'mbé mú mî'dímà bǎ'mòní
búkê'nké búnèné (Mt. 4, 16) = die mensen die in de
duisternis zaten, hebben een grote lichtstraal gezien.

Kê'ná ápá ; wǎ'bi'kí pè'ndè, bú mùvuàyé muâ'mbé (Mt. 28, 6)
= Hij is hier niet ; Hij is verrezen zoals Hij gezegd
had.

buá'lú mē'sò à'nì ǎ'mòní lúpà'ndù luè'bè (Lc. 2, 30) =
want mijn ogen hebben uw heil aanschouwd.

Mê'mé pà'nì mbǎ'mòní, mbǎ'já'diki búlélèlà (Jo. 1, 34) =
ik nu heb (het) gezien en ik heb getuigenis afgelegd
(de waarheid bevestigd).

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

ndí ñnuà'mbilá nè : bǎ'máni kúpétá dià'bò dífútú (Mt. 6, 5)
= ik zeg u : ze hebben reeds ontvangen hun loon.

bǎ'máni kúpétá dià'bò dífútú (Mt. 6, 2) = ze hebben reeds
ontvangen hun loon.

kàdí bô'nsó bú'ngí buè'tù tuá'pétshì bià' buè'ndè bújímà
(Jo. 1, 16) = en allen, zoveel we zijn, hebben we van
zijn volheid ontvangen.

mú múkà'ndà wà'nì wà' kú'mpàlá áú, mbǎ'ló'ndò má'lú
ô'nsò àvuà Yé'zù muê'nzé (Hand. 1, 1) = in mijn eerste
boek heb ik u alles verhaald wat Jezus gedaan heeft.

2. Type v + c.

Nǎ'mvù má'lú áwó ô'nsó á'nì? Bàmuá'mbá nè : Tǔ'mvù
(Mt. 13, 51) = Hebt gij al deze dingen begrepen? Ze
zeggen Hem : We hebben begrepen.

Met infix.

buá'lú Múkólè wǎ'ngé'nji bínèné (Lc. 1, 49) = want de
Almachtige heeft mij grote dingen gedaan.

3. Type c + v.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

è kuá'mbáyè nè : mbǎ'fù nyò'tà (Jo. 19, 28) = en Hij
zeide : Ik heb dorst.

Bǎfíká kùvuà Yé'zù, kúmúmònábò nè : wǎ'máni wǎ'fù
(Jo. 19, 33) = ze komen bij Jezus en zien dat Hij reeds
gestorven is.

Met infix.

bǎ'nùpí tshiá'nà'nà, kápà'ngáná'yí biè'nù tshíanà'nà (Mt. 10,
8) = men heeft u voor niet gegeven, geeft gij op uw
beurt voor niet.

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

mbǎ'vú kúfuà nkáyá'nì mùnú = ik zou hier alleen kun-
nen sterven.

wǎ'yí kúfuà nkàye'ndè kuà'ká = hij zou daar alleen kun-
nen sterven (B, nr. 146).

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

Èródès múmónè sè : bǎ'ndè'mbákájí kùdi bá'mfùmù
(Mt. 2, 16) = Herodes ziende aldus : ik ben verschalkt
geworden door de Magiërs.

Múká'léngé tùpà'ndishé, tuǎ'bùtúkú (Mt. 8, 25) = Heer, red
ons, we vergaan.

f'kàlà nè dí'tábá muá'nà'nì, dí'tábá diǎ'kúpà'ndíshí (Mt. 9, 22)
= heb geloof, dochter, uw geloof heeft u gered.

Yé'zù kúmuá'mbá nè : Mòná'kó, dí'tábá diǎ'kúpà'ndíshí
(Lc. 18, 42) = Jezus zeide hem : Zie, het geloof heeft
u gered.

kuá'mbáyè nè : Máfùkú ǎ'kù'mbání (Mc. 1, 15) = en hij
zeide : De dagen zijn vervuld.

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

mê'mé pà'nì mbǎmòní, mbǎ'já'diki búlélélà (Jo. 1, 34) =
ik nu heb (het) gezien en ik heb getuigenis afgelegd.

2. Type v + c.

díbwé kádiè'dí diüpùkù = de palmboom, kijk hij is omver-
gevallen (B, nr. 130).

Met infix.

Mê'mé mbă'nuă'mbiki bà'tí'smò mú mâ'yí (Mc. 1, 8) =
ik heb u het doopsel gegeven in water.

3. Type c + v. Geen voorbeelden.

**Samenvatting van de toonmelodieën
der werkwoordelijke vormen op -i(-u) met -a- infix**

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. pp + a + 'K(·) + í(ú) : tuâ'kwà'tshí
b. pp + a + 'K(·) + ì(ù) : tuâ'pétshì

2. Type v + c

pp + a + "K + ì(ù) : tú'mvù

3. Type c + v

a. pp + a + K' + ì(ù) : tuă'nù
b. pp + a + K'' + ì(ù) : tuâ'vú

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + v.

a. pp + a + 'K(·) + ś + í(ú) : tuâ'bùtúkú
b. pp + a + 'K(·) + ś + ì(ù) : mbă'já'diki

2. Type v + c

pp + a + "K + ś + ì(ù) : diũ'pùkù

3. Type c + v

geen voorbeelden.

Besluit

1. De grondtoon van de kern blijft in deze vorm ongewijzigd.

2. Het klinkersuffix is een zeer belangrijk deel van de toonmelodie. De hoogte van de kern bepaalt of het klinkersuffix hoog of laag is. Er heerst dus toontegenstelling tussen beide,
b. v. -fútù (tuâ'fútù = wij hebben betaald) en

-kwà'tshí (tuâ'kwà'tshí = wij hebben genomen).

— 3. De onderwerpprefixen hebben hun normale toon zoals in de actualievorm.

4. Het infix **a'** staat tonologisch in contrast met de toonhoogte van het prefix. Dus : 1. p. enk., 3. p. enk. en mv. een hoge toon, doch 2. p. enk. en mv., 1. p. mv. een lage toon. Door toonsamen-trekking resultaat bijgevolg een stijgende, respektievelijk een dalende toon.

De toonmelodie van deze vorm wordt dus opgebouwd door de onbeïnvloede kerntoon, **pp** met eigen grondtoon, het werkwoordelijk infix **-a'**, het klinkersuffix en zijn eventuele sate-lieten, de afleidingssuffixen.

Doch het specifiek eigen grammaticaal tonologisch kenmerk van deze vorm is de toonhoogte van het klinkersuffix, dat door contrasttoon met de kern bepaald wordt en het werkwoordelijk infix **-á'**, dat hier hoog is.

III. DE VASTSTELLINGSVORM ⁽¹⁾

De traditionele benaming is „Perfectum”.

Deze vorm geeft de verrichting weer in haar „werkelijkheid zonder meer” ; hij „stipt” de handeling aan als een bloot „feit”, zonder er verder op in te gaan ; het aan-den-gang-zijn en de voltrokkenheid met de uitslag erbij blijven helemaal achter-wege. Het Nederlands geeft deze begrippen weer door de onvoltooid verleden tijd (ik nam) of het „historisch perfectum” (ik heb genomen).

V o r m i n g : **pp** + **K** + **ile**.

In plaats van de uitgang **-ile** komt ook voor **-ele**, **-ene**, **-ine**. Wanneer nu een van deze vier varianten moet gebruikt worden, hangt af van de klankharmonie. Deze houdt rekening met twee zaken. Het al dan niet op een nasaal eindigen van de kern en de kleur van de kernklinker.

Kernen waarin **a**, **i** en **u** voorkomen, hebben **-ile** of **-ine**. Die met **e** of **o** hebben **-ene** of **-ele**.

De **i** van **-ile** en **-ine** veroorzaakt de normale klankveranderingen.

Voorbeelden :

ñ-kwà'tsh-ilé = ik nam, ik heb genomen.

ú-kwà'tsh-ilé

(¹) Vgl. W, nr. 75 ; B, nr. 198.

ù-kwà'tsh-ilé

tú-kwà'tsh-ilé

nú-kwà'tsh-ilé

bà-kwà'tsh-ilé

tú-dím-iné = wij werkten,

tú-pét-èlé = wij verkregen,

tú-mén-èné = wij groeiden.

Opmerking : De werkwoorden, die uitgaan op -ana, -ala, nemen geen suffix, maar veranderen hun uitgang in -ene, -ele, b. v. kúsà'ngáná = aantreffen ; òsà'ngè'né = ik trof aan.

De werkwoorden, die uitgaan op -ula, nemen -u'lé, b. v. kútà'mbúlá (sacrament) ontvangen ; òtà'mbui'lé : ik ontving.

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

Kàdí m̀báfù'ndé nè : ùtùminé bá'njèlò bè'ndè dī'yí buá'lú buè'bè (Lc. 4, 10) = doch er is geschreven : Hij heeft bevel gegeven aan zijn engelen aangaande u.

Túm̀wè'né dím̀wè'néká dià'ù (Jo. 1, 14) = we hebben zijn heerlijkheid gezien.

Met infix.

Bá'njèlò bè'ndè ùbàtùminé dī'yí buá'lú buè'bè (Mt. 4, 6) = Zijn engelen heeft Hij aangaande u bevel gegeven.

buá'lú b̀ò'nsó muá'ndá mútèkètè bàmúbàkilé nè : m̀mú-kàjià'nì (Mc. 12, 23) = want alle zeven hebben haar getrouwd in de mening : ze is mijn vrouw.

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

Yé'zù pè'ndè pàvuàyé múmánè kúbwé'lá mú Kàfàrnáume, kàpitè'ngà ùfikilé kùdiyé (Mt. 8, 5) = toen Jezus nu reeds in Kapharnaum binnengegaan was, naderde een hoofdman tot Hem.

Yakob pè'ndè ùlélélé Yòzé'fù, bàyé'ndè wá' M̀à'riyà (Mt. 1, 16) = Jacob nu teelde Jozef, de man van Maria.

Bá'pròfé'tà pà'bò b̀ò'nsó, kàbidi dī'yí, biláyilé má'lú nè kú máfùkù à' Yowá'nès (Mt. 11, 13) = alle profeten echter en de wet tot aan Joannes, hebben (het) beloofd (= voorzegd).

2. Type v + c.

Bí'nè báshì'shé ábó bĕ'nzèlé múdíímú wà' dí'bá àmú òimwè
(Mt. 20, 12) = die laatsten deden het werk van slechts
een uur (werkten slechts...).

Wĕ'nzèlé búkólè buà' dí'bòkò diè'ndè (Lc. 1, 51) = Hij
heeft macht gedaan met zijn arm.

Nú'mvui'lé mùvuà muá'mbilá bákùlù nè (Mt. 5, 21) = gij
hebt gehoord hoe tot de ouden gezegd is.

Met infix.

Túmú'mvui'lé wà'mbá má'lú à' nsé'ndà yà' dí'sé'ndéká
Mó'zès kàbidì nè Mvidí Múkùlù (Hand. 6, 11) = wij
hebben hem lastertaal horen spreken tegen Mozes en God.

3. Type c + v.

Yòwá'nès pĕ'ndè ùpĕ'lé (bá'ntú) bà'tí'smò mú mà'yí
(Hand. 1, 5) = Joannes nu gaf de mensen het doopsel
met water.

Met infix.

Kádì bámuá'níshí bè'ndè bô'nsó bú'ngí buà'bò ábú, ùbàpĕ'lé
muà' bè'nzá bà'nà bà' Mvidí Múkùlù (Jo. 1, 12) = maar
aan hen die Hem aanvaardden, aan hen gaf Hij vermogen
om kinderen van God te worden.

b. Met hoge kerntoon.

Páshì'shé Yé'zù ùyí'lé mú Káfàrnáùmè nè mámué'ndè nè
bà'nà bà'bò nè báló'ngí bè'ndè (Jo. 2, 12) = daarna ging
Jezus naar Kapharnaum met zijn moeder en zijn broeders
en zijn leerlingen.

Muí'nè áú ùvuí'lé kú díjádíká búlélèlà (Jo. 1, 7) = deze
kwam om te getuigen (de waarheid).

Kádì kùvuà bà'nà bà'bò kùyí'lé luí'nè lú'mù álú (Jo. 21, 23)
= maar tussen de broeders ging dit nieuws...

Bá'ntú bávùlè bákwa'tá kùdi díá'bòlò bàvu'ilé ná'bò kùdiyé
(Mt. 8, 16) = vele mensen die aangegrepen waren door
de duivel, men kwam ermee bij Hem.

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c. Geen voorbeelden.

2. Type v + c.

Yé'zù ùmuá'mbidilé nè : 'Mvuá'vuá mè'mé, òmvué kúmú-

pà'ndíshá (Mt. 8, 7) = Jezus zeide hem : Ik zal komen en hem komen genezen ⁽¹⁾.

3. Type c + v.

Met hoge kerntoon in de noemvorm.

'Uvuf'dilé kuè'ndè yê'yé, kàdí bè'ndè nà'nshábò kúmuá'níshá
(Jo. 1, 11) = Hij kwam in zijn eigen bezit en zijn lieden
aanvaardden Hem niet.

Samenvatting van de toonmelodie van deze vorm

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a.	pp + 'K ^(·) + ilé	: túkwà'tshilé
b.	pp + 'K ^(·) + ilé	: túdíminé

2. Type v + c.

pp + 'K' + ilé	: tuá'mbilé

3. Type c + v.

a.	pp + K' + ilé	: túnuì'né
b.	pp + K [^] + ilé	: túvuf'lé

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a.	pp + 'K ^(·) + ù + ilé	: túkwàtshidilé
b.	pp + 'K ^(·) + ù + ilé	: túdímininé

2. Type v + c.

pp + 'K' + ù + ilé	: tuá'mbidilé

3. Type c + v.

a.	pp + K' + s + ilé	: túnuì'niné
b.	pp + K'' + s + ilé	: túvuf'dilé

Besluit

1. De pp (onderwerp) hebben hun eigen toonhoogte zoals in de actuatievorm. De grammaticale toonmelodie beïnvloedt deze niet.

⁽¹⁾ Andere stammen : mvuà'vuá.

2. De kerntoon ondergaat in deze vorm geen wijziging. Hij heeft hier dus ook geen grammaticale functie.

Bij type v + c, voorafgegaan door een prefix met lage toon, bekomt men door samentrekking een stijgende toon.

Bij het type c + v met hoge kerntoon blijft de hoge toon bewaard, maar trekt met de lage van de -i- van -ile samen tot dalend, b. v. túyílé = wij zijn gegaan, bàvuílé = zij zijn gekomen.

Hebben we echter met een afgeleid werkwoord te doen, dan blijft de hoge kerntoon behouden en is er zelfs geen lage toon bijgekomen, omdat het hier voor de melodie niet nodig was. Hier immers was het een samentreffen van kern met afleidingssuffix en dit laatste offert zijn toon, die laag is in deze vorm, als er niets tegenspartelt, op aan de kerntoon, b. v. ùvuí'dilé = hij is gekomen naar (Jo. I, 11).

3. Het vervoegingssuffix -ilé is uit grammaticaal tonologisch oopgpunt het eigen kenmerk van deze vorm. Deze uitgang ondergaat nooit enige verandering.

4. De afleidingssuffixen hebben lage tonen, hun volgzame natuur getrouw.

Opmerking : Het suffix -ilé kan men niet rangschikken onder de gewone afleidingssuffixen. Dit én om grammaticale én om tonologische redenen. Men leze hiervoor het laatste hoofdstuk : de afleidingssuffixen.

Ofschoon natuurlijk ook in deze vorm de tonen van de kern en alle morphemen bijdragen om de toonmelodie op te bouwen, toch moet men zeggen dat het hoofdkenmerk tonologisch en grammaticaal gelegen is in het klinkersuffix -ilé.

Opmerking : De -à'kú- en -à'ká- vormen der Bé'ná Lúlúwà en Bé'ná Kónji.

De -à'kú- vorm beantwoordt aan de voltrokkenheidsvorm en de -à'ká- vorm aan de vaststellingsvorm van de Bálúbà.

Hun vorming is zeer eenvoudig, en dit is wellicht de reden waarom ze zo gretig ingang vonden in het Standaard-Luba.

Vorming : pp + -à'ká (of -à'kú-) + K + (s +) á.

De kern en de suffixen volgen dezelfde toonregels als de actuatievorm en de subsecutief. De toonmelodie van pp + -à'kú- (of -à'ká-) is dezelfde als die van de subsecutief bij de werk-

woorden met hoge kerntoon. Juister bepaald kunnen we zeggen : de toonmelodie is dezelfde als in de subsecutief bij de werkwoorden, waar op **pp + a'** een hoge klankgreep volgt. Welnu, na de -à'- van de -à'kú- (of -à'ká-) vorm volgt steeds zulke klankgreep (1).

IV. DE SUBSECUTIEF (2)

Tussen de vierde vorm van de objectieve voorstelling en de tweede vorm van de subjectieve voorstelling van Mgr. De Clercq is er noch morphologisch noch tonologisch enig verschil. Wij vatten deze twee dus samen onder de naam *subsecutief*.

Wellicht zijn er nog meer „betekenisnuancen” dan deze welke voor Mgr. De Clercq een aanleiding waren om deze vorm in twee groepen te verdelen. Zijn tweede aspect van de subjectieve voorstelling, dat uiting geeft aan een goeddunken, onzekerheid, uitnodiging, inschikkelijkheid, past, zelfs met deze schakering, goed onder onze omschrijving van „subsecutief”. Deze is trouwens ook nog niet grondig genoeg onderzocht om zijn betekenisinhoud scherp te kunnen omlijnen.

Betekenisomschrijving : De verrichting wordt voorgesteld als zijnde in verband met, of volgend op een voorafgaande of vroeger vermelde handeling of toestand. Het zinsverband moet hier aangeven of we die vorm in het Nederlands door de tegenwoordige, een verleden of de toekomstige tijd moeten vertalen.

Vorming : **pp + a' + K + a.**

Tussen het **pp** en de kern staat het werkwoordelijk infix **-a'-**. Het klinkersuffix is hier **-a**.

Voorbeelden :

n-á'-kwà't-á (of mbá'-..., of ngá'-...)	n-â'dím-á (mbá'-..., ngâ'-...)
w-á'-kwà't-á	w-â'-dím-á
w-à'-kwà't-á	w-â'-dím-á

(1) Vgl. W, nr. 73 (-à'kú- vorm) en nr. 76 (-à'ká- vorm).

Voor de toonmelodie, vgl. KO, VI, *Tonologisch onderzoek van de verbale -a'ka- en -a'ka- vormen in het Tshiluba*, blz. 162-166, door A. BURSSENS.

(2) Vgl. W, nr. 77-78, 90 ; B, nr. 199, 206-207.

tu-á'-kwà't-á	tu-â'-dím-á
nu-á'-kwà't-á	nu-â'-dím-á
ba-à'-kwà't-á (bà + à' > bà')	ba-à'-dím-á

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

Nú'mvui'lé mùvuà muá'mbá nè : 'Uná'ngè mú'ntú né'bè, wá'kiná mué'ná lúkúnà né'bè (Mt. 5, 43) = gij hebt gehoord hoe gezegd is : Uw medemens zult ge beminnen, (maar) uw vijand moogt ge haten.

Kàdí bià'nuà'bó bínui'nú bívúlè kúpuà, í wà'filá múshà'dilé (Jo. 2, 10) = en als ze vele teugen gedronken hebben dan brengt hij de mindere.

Met infix.

Wê'wé né údí útui'pátá mútùdi é mú, wá'tùtù má mú tshí-sù'mbù tshìà' ngúlúbé (Mt. 8, 31) = zo ge ons hieruit verjaagt, zend ons dan toch in de kudde zwijnen.

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

Kàdí wá'ná'ngá múkálé'ngé Mvidí Múkùlù wé'bè kú mútshimà wè'bè ô'só (Mc. 12, 30) = en bemin de Heer uw God met geheel uw hart.

í ngáni múnulê'jé muà' nuâ'nyé'má tshí'jì tshiká'dì tshìà. kúvuá? (Mt. 3, 7) = wie toch heeft u geleerd te vluchten voor de komende toorn?

Kàdí wê'wé í wá'lámá mvínyò múlé'ngá nè kú mpí'ndié'ú (Jo. 2, 10) = maar gij hebt de goede wijn bewaard tot nu toe.

Met infix.

Múlà'mbò wà' Ké'zàre tuá'ùfútá á'nì kátùùfútù? (Mc. 12, 14) = de belasting van de keizer moeten we ze betalen of moeten we ze niet betalen?

búsà'ngá buè'nù kánuè'lédí ngúlúbé ; káyì'kadí bùm wè yàbidyátákájá nè míkòndò yàyò... yà'nùtwányá (Mt. 7, 6) = werp uw parels niet voor de zwijnen, opdat zij ze soms niet met hun poten vertrappen en u verscheuren.

2. Type v + c.

Kàdí àmú wáá'mbá kú dí'yí, muâ'ná wá'nì né àpá'ndè àmú

dípà'ndá (Mt. 8, 8) = maar gelief slechts een woord te zeggen en mijn kind zal zeker genezen.

è kúbàló'ngésháyè má'lú wà'á'mbá nè (Mt. 5, 2) = Hij onderrichtte hen en zeide.

M e t i n f i x.

Kàdí nskribè ká'mpà'ndé ùfikilé kùdiyé, wà'muá'mbá nè (Mt. 8, 19) = en een schriftgeleerde kwam bij Hem en zeide Hem.

Bituá'mbà nè : nkú diú'lú, yé'yé wà'tuá'mbá nè... (Mt. 21, 26) = zo we zeggen : uit de hemel, dan zal Hij zeggen tot ons.

3. Type c + v.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

tútú tuá'diá = wij zijn gewoon te eten (B, nr. 211).

bátú bà'diá = zij zijn gewoon te eten (B, nr. 211).

M e t i n f i x.

tshià' kúdià tshiè'tù tshià' mátùkú ô'nsó wá'tupá lé'lò (Mt. 6, 11) = ons eten van alle dagen gelief het ons te geven vandaag.

Pámwè ápá, né' ngùmúlò'mbá múshípá, yé'yé wà'múpà nyòká? (Mt. 7, 10) = of nog zo hij hem een vis vraagt, zal hij hem een slang geven?

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

Wò'nsó úká'kúbà'mbídíki sè tùyé né'bè mútá'ntshì wà' bídiá tshító'tó, wá'yá né'ndè nè wà' bító'tó bíkwà'bò bibìdi (Mt. 5, 41) = alwie u zal dwingen zeggend : ga een afstand van duizend schreden met mij mee, ga dan een (afstand) van twee duizend andere met hem.

Mpí'ndié'ú, Mfùmù, wá'lékélá mú'ntué'bè wá'yá nè búpòlè (Lc. 2, 29) = nu Heer, laat uw dienaar gaan in vrede.

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

Bé'ná Yú'dà è kúlò'mbá kuà' Pilá'tò buà' bà'tshìbúlá míkòlò yà'bò, bà'tù'lúlá pá'nshì (Jo. 19, 31) = de Joden vroegen aan Pilatus dat men hun benen zou breken en (ze) zou afnemen.

Dí'yí diè'nù nuá'pátúlá ànú dià' nè ; òmò'mó, òmò'mó
(Mt. 5, 37) = uw woord gij zult (het) uitbrengen enkel
aldus : zo is 't, zo is 't.

Mú'ntú yò'nsò útú wà'tuà'díjá dípátúlá mvínyò múl'ngá
(Jo. 2, 10) = iedereen begint met de goede wijn boven
te halen.

Met infix.

wà'dipàyílá kàbìdì nè mábè'dì è'tù (Mt. 8, 17) = Hij heeft
op zich genomen ook onze krankheden.

b. Met hoge kerntoon in de noemvorm.

kàbìdì wǒ'wè má'yí kú mē'sò è'bè, buà' kùmányíshí bá'ntú
sè índí ñjílá díjílá, wà'mányíká kùdì Tátué'bè (Mt. 6, 18)
= en was uw gezicht met water, opdat ge niet aan de
mensen zoudt laten zien : ik vast ; en het zal bekend
zijn aan uw Vader.

Mpí'ndié'ú, Mfùmù, wà'lékéla mú'ntué'bè wá'yá nè búpòlé
(Lc. 2, 29) = nu Heer, laat uw dienaar gaan in vrede.

Met infix.

búsà'ngá buè'nù kánuè'lédí ngúlúbé ; káyí'kádí bùmwè
yà'bidyátákájá nè míkòndò yà'yò, yà'kùdí múká, yà'nù-
twányá (Mt. 7, 6) = werp uw parels niet voor de zwijnen ;
opdat ze zij soms niet met hun poten vertrappen en zich
omkeren en u verscheuren.

2. Type v + c.

Kàdí ñngáni wé'nù wé'lá'ngána è'ndè mé'njí àmónè muà'
kúdínaná búlé buè'ndè kúlé'pábù kàbìdì tshítùpà tshìà'
díbòkó dímwè (Mt. 6, 27) = wie uwer denkende zijn ge-
dachten, zal in staat zijn zijn lengte uit te rekken zodat
ze een stuk van (de lengte van) een arm langer wordt?

Kàdí ké mē'mé úkà'dí útumá muá'njèlò wá'ni kú'mpàlá
kuè'bè áú, wá'kájá wé'bè ñjílá kú'mpàlá kuè'bè (Mt. 11, 10)
= maar zie, ik zend mijn gezant voor uw aangezicht uit,
hij zal, voor u uit, de weg bereiden.

Met infix.

wà'dipàyílá kàbìdì nè mábè'dì è'tù wà'à'mbúlá (Mt. 8, 17)
= Hij heeft op zich genomen onze krankheden en ze
gedragen.

Mô'nsó múnùdi básuè nè : bàtuë'nzèlè kùdi bá'ntú, ké muà' nuá'bè'nzélá pè'nù ámu (Mt. 7, 12) = alles wat gij verlangt dat de mensen voor u doen, doet gij dat ook voor hen.

3. Type c + v.

a. Met lage kerntoon in de noemvorm.

wá'ndishá'kú nshimá lé'lù = gelieve me vandaag eten te geven (B, nr. 206).

Samenvatting der toonmelodie van deze vorm

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a.	pp + a + 'K ^(·) + á	: tuá'kwà'tá
b.	pp + a + 'K ^(·) + á	: tuâ'dímá

2. Type v + c.

pp + a + 'K + á : tuâ'ámbá

3. Type c + v.

a.	pp + a + K + á	: tuâ'diá
b.	pp + a + K + á	: tuâ'yá

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a.	pp + a + 'K ^(·) + s + á	: tuá'kwà'tshílá
b.	pp + a + 'K ^(·) + s + á	: tuâ'dímíná

2. Type v + c.

pp + a + 'K + s + á : tuâ'á'mbílá

3. Type c + v.

a.	pp + a + K'' + s + á	: tuá'di'lá
b.	pp + a + K'' + s + á	: tuâ'yí'lá

Besluit

1. De onderwerpprefixen (= pp) hebben hun normale eigen toonhoogte, juist zoals in de actuatievorm.

2. Het werkwoordelijk infix -à'- heeft hier een lage toon. Het staat bovendien in toontegenstelling met de onmiddellijk volgende klankgreep. Doorgaans is dit wel de kern, doch het kan

ook een infix zijn. Als nu de onmiddellijk volgende klankgreep laag is, verdwijnt de lage toon van het infix -a'- om zo contrasttoon te hebben met de volgende klankgreep, b. v. **tuá'ùfútá** = wij zullen het betalen, en **tuâ'fútá** = wij zullen betalen; **wá'tùtùmá** = jij zult ons zenden, en **wá'tùmá** = jij zult zenden. Dit verschijnsel is dus klaarblijkelijk tonetisch.

3. De grondtoon van de kern blijft ongewijzigd. Bij het type v + c horen we duidelijk pp + a' als een klankgreep, de stamklinker is het begin van de volgende klankgreep. Het type v + c is dus juist hetzelfde als c + v + c niet hoge grondtoon.

Bij een afgeleid werkwoord van dit type, zien we als er een laag infix aan de kern voorafgaat de normale toonlisisie (à + á = à'), b. v. **nuá'bè'nzé'lá** = gij zult doen voor hen (vgl. **núbè'nzé'lá** = gij doet voor hen); **wà'à'mbúlá** = hij zal ze (**mábè'dì** = de ziekten) dragen.

Bij het type c + v met lage grondtoon in de noemvorm, komt de toontegenstelling voor, b. v. **tútú tuâ'diá** ⁽¹⁾ = wij zijn gewoon te eten. Het behouden van de lage toon van het infix -a- is dus sterker dan de grondtoon van deze tonologisch „zwakke” monosyllaben. Hetzelfde geldt voor de infixen, b. v. **wá'tùpá** = gelief ons te geven.

4. Het klinkersuffix -á, dat deze vorm met verschillende andere gemeen heeft, is een belangrijk deel van de grammaticale toonmelodie. Het is hoog, doch voor het type c + v geldt, zoals steeds, de wet van de toontegenstelling.

5. De afleidingssuffixen hebben dezelfde toon als het klinkersuffix. Enkel bij de werkwoorden van het type c + v met lage grondtoon in de noemvorm, moeten ze deze prijsgeven voor die van de kern, b. v. **tuá'di'lá** = wij zullen eten uit...

Alle klankgrepen helpen mee om de grammaticale toonmelodie op te bouwen. Doch het voornaamste is het infix -à'-, dat deze vorm van de actuatievorm onderscheidt. Het klinkersuffix -á heeft hij met die vorm gemeen.

(1) Vgl. B., nr. 211.

DERDE HOOFDSTUK

DE SUBJECTIEVE VOORSTELLING

In de subjectieve voorstelling wordt de gemoedsgesteltenis van de spreker, of van hem, die de handeling verricht, op het voorplan gebracht. Deze voorstelling bevat twee pronominaale vormen.

I. DE NEIGINGSVORM

De naam voor deze vorm ontleen wij aan Willems (1). Mgr. A. de Clercq noemde hem in zijn laatste grammaticale schets van het Tshiluba het „eerste aspect van de subjectieve voorstelling” (2). De traditionele naam in de Bantoeïstiek is „subjonctif”.

De neigingsvorm komt alleen voor in de bevestigende vervoeging. De zgn. „ontkennende neigingsvorm” is morphologisch een geheel andere vorm, die we later afzonderlijk zullen behandelen.

1. **Betekenis** : Deze vorm drukt een „verlangen, begeerte, bedoeling, vrees, twijfel, doel, toelating, aansporing, inzicht, verplichting”, enz. uit. Hij beantwoordt enigszins aan onze aanvoegende wijs, doch wordt ook gebruikt voor wendingen als : „ik kan, ik mag, ik wil, ik zal, ik ben voornemens, ik zou willen”, enz.

2. **Vorming** : $pp + K + (s +) e$.

Deze vorm heeft het pronominaal prefix van het onderwerp, de kern van het werkwoord, en het klinkersuffix -e. Men vormt hem door het klinkersuffix -a van de noemvorm te vervangen door -e.

Op te merken valt dat het pronominaal prefix van de derde persoon enkelvoud voor de klas **mu-(ba)** en **n-(n)** niet **u** is, maar

(1) Vgl. W, nr. 26.

(2) KO, II, t. a. p.

a-. Het klankverschil (met de tweede persoon enkelvoud u-) is in dit geval nodig, omdat anders de tweede en derde persoon enkelvoud, die hier beide een lage toon hebben, niet meer uit elkaar te herkennen zouden zijn ⁽¹⁾.

De neigingsvorm, voorafgegaan door het partikel *né* (hier steeds een hoge toon) wordt veel gebruikt om „onze toekomstige tijd” weer te geven ⁽²⁾.

Daar de infixen diepgaande veranderingen teweeg brengen in de toonmelodie van deze vorm, zullen we achtereenvolgens behandelen :

1° Neigingsvorm zonder infixen ;

2° Neigingsvorm met infixen.

1. De neigingsvorm zonder infix

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lage- lange of korte- kerntoon.

Nuê'nú pè'nù nùshá'lè kúfwà'nángáná nè bá'ntú bàdì bá'dilé' Mfùmuà'bò nè (Lc. 12, 36) = Weest als mensen, die hun heer afwachten.

bà' bú'ngì né bàfùmè kú mátu'ngà à' kùdì kùbà'ndá dí'bá... bàvué kúsò'mbá kú mè'zà kùdì Abraham nè Izaak, nè Yà'kóbò bàsò'mbè mú búkálé'ngé buà' mú diú'lú (Mt. 8, 11) = velen zullen komen van de streken waar de zon opgaat... ze zullen komen zitten aan de tafel bij Abraham en Izaak en Jacob, ze zullen zitten in het rijk des hemels.
mê'mé múkámúlé'ngé àmú kú tshikòwé'ló tshìè'ndè kuà'ká pà'túpù né mpá'ndè (Mt. 9, 21) = (als) ik Hem slechts aan zijn kleed zal aangeraakt hebben zonder meer, zal ik genezen zijn.

Búkwa' bántú bújímà né bùmónè lúpàndù luà' Mvidí Múkùlù (Lc. 3, 6) = Gans het mensdom zal zien het heil van God.

Diú'lú kàbidì búlóbá né bipítè ; miá'kù yà'nì mê'mé káyè'ná

⁽¹⁾ Vgl. B, nr. 201.

⁽²⁾ Vgl. B, nr. 205 ; W, nr. 88, 91 b.

- (ipitá (Lc. 21, 33) = Hemel en aarde zullen voorbijgaan ; mijn woorden gaan niet voorbij.
- Bàkwá'tè nyòkà (káyiyi isumá), bô'bó bánuè tshlùngà tshia' lúfù, kátshia' kué'nzá buá'lú, báténtéké bábè'di biá'nzá, ábó né bápándè. (Mc. 16, 18) = Ze zullen slangen vastgrijpen (zonder dat ze bijten), als ze dodelijk vergift gedronken hebben zal het geenszins kwaad doen, ze zullen de handen leggen op zieken en deze zullen genezen zijn.
- Kàbidi bá'pròfètà bà' máfí né bàjú'kè bà' bú'ngi, bàdí'ngè bá'ngi-á'-bà'ngi (Mt. 24, 11) = Ook vele valse profeten zullen opstaan en ze zullen zeer velen bedriegen.
- Né àtúmè Bá'njèlò bè'ndè nè' mpú'ngí nè dí'yí díkólè (Mt. 24, 31) = Hij zal zijn Engelen zenden met luidklinkende bazuinen.
- Dífúkú dí'sá'tú né àbí'kè (Lc. 18, 33) = De derde dag zal Hij verrijzen.
- b. Met hoge- lange of korte- kerntoon.
- Virgo né i'mítè dífù, àlélè muá'ná wá' bálumé (Mt. 1, 23) = Een Maagd zal zwanger worden en zal een zoon baren.
- ndà'yí, nùlámè àmú muè'nù mú nuà'lámà (Mt. 27, 65) = Gaat en bewaakt (het graf) op de manier waarop ge het wilt bewaken.
- ... bálé'jè (bià'bò) bishimà bínèné kàbidi nè bíkátshídílú (Mt. 24, 24) = Ze zullen tonen grote tekenen en ook wonderen.
- ... ùná'ngè mú'ntú né'bè bú múùdi údiná'ngá pè'bè (Mc. 12, 31) = Bemint uw evenmens zoals ge uzelf bemint.
- Bishimà né biló'ndè bí'tábí (Mc. 16, 17) (kúló'ndá = volgen) = Wondertekenen zullen de gelovigen volgen.
- Kuá'mbá nè : Mpèkà'tò yè'bè idí míkújimíjá, péshì ntshi'à kuá'mbá nè : bí'ká, ùdyá'tè lué'ndó? (Mt. 9, 5) (kúdyá'tá = gaan, stappen) = Zeggen : uw zonden zijn u vergeven, ofwel zeggen : sta op en wandel?

2. Type v + c.

In de noemvorm zijn werkwoorden van deze soort *steeds* voorzien van een *hoge-lange*-klinker ! b. v. **Kué'nzá** = doen ; **kué'lá** = werpen, doen.

a. Stijgende toon in neigingsvorm.

Kàbidi bikonyà'ngalé bié'nzè bílúlámé, bià' bí'mpòkò'mpòkò

biě'nzè njílá míl'àndàkàné (Lc. 3, 5) = En de kronkelige (paden) zullen recht worden, de oneffene zullen effen wegen worden.

Kàdí tuě'nzè bishí? (Lc. 3, 10) = Maar wat moeten wij doen?

Kàdí tuě'tú tuě'nzè pè'tù bishí? (Lc. 3, 14) = En wij, wat moeten wij doen?

Kàdí wò'nsó údí mú'mvué má'lú à'nì áwó uè'nzá kàbìdì, bǎ'mbè nè (Mt. 7, 24) = En alwie deze mijn woorden hoort en er ook naar handelt, men zal zeggen.

Kàdí wò'nsó údí mú'mvué má'lú à'nì áwó ùpá'ngá kué'nzá bǎ'mbè ne (Mt. 7, 26) = En alwie deze mijn woorden hoort en er niet naar handelt, men zal zeggen.

Wà'mbá nè : Nuǎ'sè dídílé'ngéshá, buá'lú búkálé'ngé buà' mú díú'lú búkádì pá buí'pì (Mt. 3, 2) = hij zegt : bekeert u, want het rijk des hemels is nabij.

De samentrekking laag + hoog > stijgend is zeer normaal.

De lage toon van het pp. prefix en de hoge van de stam geven een stijgende toon, die naar zijn natuur van beide iets bewaart [-] > [/].

b. Middelhoge of stijgende toon.

Tshìà'nì ñkúyisàkà pà'yò, né yú'mvué dí'yi dià'nì mèmé (Jo. 10, 16) (onderwerp = mìkó'kó = schapen (ku-ú'mvuá = horen) = Het is mijn plicht ze te leiden en ze zullen luisteren naar mijn stem.

Tshíkù'mbì pà'tshìò né tshìé'nzè ànú pá tshì'mwè (Jo. 10, 16) = De schaapstal van zijn kant zal slechts een worden (er zal slechts één... zijn).

Bíshimà né bié'nzè mú dí'bá, mú muè'njí, nè mú mìtò'tó (Lc. 21, 25) = Wondertekenen zullen geschieden in de zon, in de maan en in de sterren.

Buá'lú máfukú áwó tshípúpú né tshìé'nzè tshínèǎ'nènè (Mt. 24, 21) = Want in die dagen zal een geweldige ramp geschieden.

Muí'nè éú né é'nzè mú'nènè (Lc. 1, 32) = Diezelfde nu zal groot zijn.

Búkólè buà' Mué'ná mú Díú'lú né bué'nzè wà'bù mú'ndidì'mbí kúúdi (Lc. 1, 35) = De kracht van Die uit de hemel zal haar schaduw werpen op u.

Dí'sú diè'bè né didí díjá'díká, múbídí wè'bè wò'nsó né wé'nzè búto'ké ; kádí dí'sú diè'bè né didí díbí, múbídí wè'bè wò'nsó né wé'nzè mí'dímá (Mt. 6, 22-23) = Als uw oog goed is, zal gans uw lichaam (ver)licht zijn ; maar als uw oog slecht is, zal gans uw lichaam duisternis zijn.

3. Type c (+ halfvokaal).

Een onderscheid maken tussen werkwoorden, die een hoge of lage toon hebben op het klinkersuffix-a, heeft in deze vorm geen reden, omdat de tonologie toch steeds dezelfde is, nl. 'pp is laag en K' + e is hoog.

'Uvué kújíkíjlá kú bà' kú'mpàlá (Mt. 20, 8) (kúvuá = komen) = Ge moet (zult) komen eindigen bij de eersten.

Buá'lú : né àvué kúpà'ndíshá bá'ntú bè'ndè kú mpèkâ'tò yà'bò (Mt. 1, 21) = Want hij zal komen verlossen zijn mensen van hun zonden.

Búlélèlà òdí ònuà'mbílá nè : n'à'vué kúmúpa búké'njí buà' (diá'kájá) bí'ntú biè'ndè biò'nsó (Mt. 24, 47) = Voorwaar ik zeg u : hij zal hem macht geven om al zijn goederen te beheren.

N. B. De dalende toon op â van avue is ontstaan doordat de hoge toon van de uitgevallen é van né op de a gekomen is.

Lékèláyí dí'tàtà dià' buà' mó'yó wè'nù sè tùdié tshíni (Mt. 6, 25) (kúdià = eten) = Weest niet bekommerd om uw leven, (u afvragend) wat zullen we eten?

Kánùtátshí pè'nù nè : tùdié tshíni, nà'nshá nè : tùnué tshíni nà'nshá nè : tùvuá'lè tshíni? (Mt. 6, 31) (kúnuà = drinken) = Bekommert u echter niet (u afvragend) wat zullen we eten en wat zullen we drinken, of waarmee zullen we ons kleden?

Kádí bí'ká'kó, wà'mbúlè búl'à'lù buè'bè, úyé mú nzùbù muè'bè (Mt. 9, 6) (kúyá = gaan) = Maar sta op, neem uw bed op en ga naar uw huis.

Ké tué'tù bà'ká'di bàbà'ndá mú Yèrú'zàlè'm ábá, biò'nsò bìvuà bífù'ndá kùdi bá'pròfé'tà buà' Muâ'na-á' mú'ntú né bipué (Lc. 18, 31) (kúpuà = vervuld, volledig zijn (worden), op zijn) = Zie, we gaan nu op naar Jeruzalem, en alle (dingen), die geschreven werden door de profeten aangaande de Mensenzoon, zullen vervuld worden.

B. Afgeleide Werkwoorden

De afgeleide werkwoorden worden gevormd door in de plaats van het klinker suffix-*a* een afleidingssuffix + *a* te plaatsen in de noemvorm.

Het werkwoordelijk suffix, dat achter de kern komt te staan, verandert de grondbetekenis van het werkwoord niet, doch geeft bijkomende omstandigheden weer, welke wij met behulp van voorzetsels, bijwoorden, andere werkwoorden enz. uitdrukken; b. v. het werkwoord „grond bebouwen” zal altijd de betekenis van „bebouwen” behouden, maar als men wil zeggen: bebouwen ten bate van, helpen bebouwen, voor elkander bebouwen, geheel en gans bebouwen, dan moet men die begrippen: ten bate van, helpen, voor elkander, geheel en gans, uitdrukken door een suffix, dat ook die schakeringen weergeeft (¹).

1. Type *c + v + c*.

a. Lage- lange of korte- kerntoon.

Yé'zù è kúbù'mbá kuá'mbá báló'ngí bè'ndè nè nùbá'ndilémú mú buá'tú (Mc. 6, 45) = En aanstonds zeide Jezus tot zijn leerlingen: stapt in de boot.

Buá'lú né àpidí'bwè mú biá'nzá bià' bá'pà'ngánò (Lc. 18, 32) = Want hij zal overgeleverd worden in de handen der heidenen.

È kuá'mbá nè : Yá'yí, nùsúminínè díkó'nká muâ'ná (Mt. 2, 8) = En hij zeide: gaat, doet zorgvuldig navraag naar het kind.

Kadí yâ'kó ùdilê'jè kùdi nsásérdòs, ùlá'mbùlè múlà'mbò ùvuà MÓ'zès muâ'mbé nè : bà'làmbúlá kú díbàmanyíshá nè : mbúlélèlè (Mt. 8, 4) = Maar ga, toon u aan de priester en offer de gave die Mozes als bewijs voor hen voorgeschreven heeft.

(¹) Vgl. W, nr. 138.

Men zie daarvoor W, nr. 138, 152, 168-181, 182-183. BURSSENS behandelt de tonologie van deze werkwoorden in hoofdstuk 24. Voor de onderhavige vorm (neigingsvorm) geeft hij enkel het paradigma: *ku-kwat-a*: in B, nr. 238 a, b, 243 a, b, 248 a, b, 257 a; Doch steeds is het enkel het type *c + v + c* met lange, lage kerntoon, een enkel voorbeeld met hoge kerntoon niet te na gesproken B, nr. 254, 252.

Buá'lú tshidí tshítwá'nyá múbídí wà' tshíkòwé'ló, tshípí-tshíshè dí'tshípá'ndúlá (kúpítshíshá = doen overtreffen) (Mt. 9, 16) = Want het (stuk) scheurt het kleed en de scheur wordt nog groter (het doet het nog meer scheuren).

b. Hoge- lange of korte- kerntoon.

Bi'kála mú'ntú múfuè múshiyé múkàjiè'ndè kàyì bà'ná, muá'nà'bò nè mú'ntú áú àbákè múkàjiè'ndè áú, àsá'nguí'lè muá'nàbò dí'mínú (Mc. 12, 19) (kú-sá'nguí'lá = doen herleven voor) = Als een man sterft en zijn vrouw kinderloos achterlaat, dat de broer van die man die vrouw neme en nakomelingschap verwekke voor zijn broer.

Bá'ntú bô'nsó né bisá'nglè kú'mpàlà kuè'ndè (Mt. 25, 32) (kú-sá'nglá = samenkomen voor, bij, in...) = Alle mensen zullen samenkomen vóór Hem.

Dífúkú dià'diá bàbìdì mú búdí'mí, éú né à'ngátshí'buè, éú àlékédí'bwè (Mt. 24, 40) (kú-lékédí'buá = achtergelaten worden) = Die dag (zullen) er twee zijn op het veld; de ene zal opgenomen, de andere zal achtergelaten worden.

Muè'njí ùlékélè diá'ngá dià'ù, mìtô'tó itú'kè kú'lú, bíkólè bià' mú'lú bitshíkákáná'ngànè (Mt. 24, 29) = De maan zal haar glans verliezen, de sterren zullen van de hemel vallen en de krachten van de hemel geschokt worden.

Kadí né àsá'ngishè bí'ntú biè'ndè mú díyé'bà (Lc. 3, 17) = En hij zal zijn zaken (graan) bijeenbrengen in de schuur.

Bi'ká, á'ngàtà muá'ná nè má'muè'ndè, kadí ùnyé'méné kú Èjípító (Mt. 2, 13) = Sta op, neem het kind en zijn moeder en vlucht naar Egypte.

Kadí buà' àmányíshí'buè kùdì Israel, ké bú'ndì múvuí'lé kútà'mbuí'shá bá'ntú bàtísmò mú má'yí (Jo. 1, 31) = Maar opdat hij zou bekend gemaakt worden in Israel, daarom ben ik de mensen komen dopen in (met) water.

Vervolgens geven we hier nog een werkwoord dat volgens de structuur der woorden in 't Luba, en trouwens ook in alle Bantoetalen, behoort tot de afgeleide werkwoorden. Het is één van de werkwoorden die als afleidingssuffix hebben: -án-, -át- (-ét-, -ít-, -ót-, -út-), -áp-, -áb-, -ál-, -álál-, -ápál-, -ábál-. Werkwoorden

met deze suffixen worden in geen enkele grammatica van het Tshiluba behandeld. Dit heeft wellicht zijn oorzaak hierin dat er geen eenvoudig werkwoord naast dit afgeleid werkwoord bestaat en dat men de juiste betekenis van deze suffixen nog niet heeft kunnen bepalen.

Tonologisch moeten we echter nu dit onderscheid maken, want ze vallen onder de categorie afgeleide werkwoorden.

Nùsá'ngánè muá'ná múji'ngilá túlá'mbà, mútè'ká mú tshídì'lú tshìà' nyámá (Lc. 2, 12) (**kúsá'ngáná** = vinden) = Ge zult vinden een kind gewikkeld in doeken en gelegd in een eetbak voor dieren.

Né àpí'ngánè muè'ndè muí'nè múnùdí bámúmòné ùyá mú diú'lú (Act. 1, 11) = Hij zal weerkeren op zijn zelfde manier waarop gij hem zaagt ten hemel gaan.

2. Type v + c.

a. Het gewone type van de afgeleide werkwoorden.

Kàbidi nuà'mbúlè mítù, buá'lú lúpà'ndù luè'nù lùká'dí pá buí'pì (Lc. 21, 28) = En heft de hoofden omhoog, want uw heil is nabij.

Kàdí kámuè'nzékí mú'ndì músuè mè'mé, àmú muè'nzékè múúdi músuè wè'wé (Lc. 22, 42) = Doch het gebeure niet zoals ik wil, het gebeure slechts zoals gij wilt.

Kàdí bì'ká'kó, wà'mbúlè búlà'lù buè'bè, ùyé mú nzùbù muè'bè (Mt. 9, 6) = Doch sta op, neem uw bed op en ha naar huis.

Mà'riyà pè'ndè kuá'mbilá Muá'njèlò nè : Étshí né tshìè'nzékè múni? (Lc. 1, 34) = Maria nu sprak tot' de Engel : hoe zal dit geschieden?

Buá'lú bìvuá bìkuá'mbilá kùdi Múlópò né biè'nzékè (Lc. 1, 45) = Want dat wat u gezegd werd door God, zal gebeuren.

Mé'mé tshí'mmuá'kané muá' nè : ngi'námè sè nkútúlulè kó'nji kà' kú bisàbá'tà biè'ndè (Mc. 1, 7) = Ik ben niet waardig dat ik neerbuige en de riem (koord) van zijn schoeisel losmake.

È kúbà'mbiláyè nè : kánuè'njí mú'ntú múkòdí, kánùshí-míníní mú'ntú buá'lú, nuà'nishè àmú pá diè'nù dífútú dífútù (Lc. 3, 14) = En hij zeide hun : doet niemand last aan, brengt geen valse beschuldigingen uit tegen iemand, weest tevreden met uw soldij zonder meer.

Kàbidi màsá'mà mábiá'màbi, nè nzálá, nè bikùminè biè-nzá'ngánè miá'bá nè miá'bá (Mt. 24, 7) = Ook kwaadaardige ziekten en hongersnood en aardbevingen zullen plaats grijpen hier en daar.

Buá'lú ábió né biè'nzékè àmú dié'nzéká, kàdí kábiè'ná bià'njí kúfiká kú mfùdílú (Mt. 24, 6) = Want die (dingen) zullen gebeuren zonder twijfel, maar ze zijn nog niet gekomen tot het einde (het is nog het einde niet).

b. Ander type : d. w. z. werkwoorden die hier voor het eerst als afgeleid aangehaald worden (§ met een punt eronder is het teken voor dit suffix).

Formule : pp + K + § + e.

Bù'mwè ì'kálè pè'ndè Krístò (Lc. 3, 15) = Of Hij misschien de Kristus zou zijn.

Wè'wé pè'bè né údí ú'nkúkuí'lá pá'ndì ápá, biò'nsó né bi'kálè biè'bè (Lc. 4, 7) = Gij echter zo ge neerknielt hier voor mij, al (deze dingen) zullen de uwe zijn.

Nùdilé'ngèjè, kàdí nuì'tábè Èvànjé'liò (Mc. 1, 15) = Bekeert u en gelooft in het Evangelie.

'A'ngátè buè'ndè búké'njí kàbidi bú'póstòlò bùvuà Yú'dàs múshiyè pá tshíbaú tshìè'ndè múyè kúlà'lá wè'ndè muá'bá (Act. 1, 25) = Dat hij aanvaarde het ambt en het apostelschap dat Judas verbeurd heeft, om te gaan (gegaan zijnde) naar zijn plaats (die hem toekomt).

Wè'wé né wì'mítè dífù, ùlélè muâ'ná wá' bálùmé (Lc. 1, 31) = Gij zult zwanger worden en een zoon baren.

mVirgo né ì'mítè dífù, àlélè muâ'ná wá' bálùmé (Mt. 1, 13) = Een Maagd zal zwanger worden en een zoon baren.

Van dit soort afgeleide werkwoorden worden weer normale afgeleide werkwoorden gevormd. Zie hier enkele voorbeelden :

Éú à'ngátshí'buè, éú àlékédí'buè (Mt. 24, 40) = Deze zal opgenomen worden, deze zal achtergelaten worden.

Muí'nè áú ùdí múmányè mùdiyè uà'mbá nè : mmá'lú málélèlè' buà' sè : nué'nú pè'nú nuì'tábíjè (Jo. 19, 35) = Die nu weet dat wat hij zegt waarheid is, opdat ook gij geloven zoudt.

Muí'nè áú ùvuí'lé kú díjá'díká búlélèlè, kú díjá'díká búlélèlè buà' búto'ké, muà' bò'nsó bi'tábíjijí'buè kùdiyè (Jo. 1, 7)

= Die nu kwam tot getuigenis, om te getuigen over het licht, opdat allen zouden geloven door hem.

Bâ'nà' bà' búkálé'ngé pà'bò né bì'má'nshí'buè mú m'í'dímá idi yè'nzá kú'nsà (Mt. 8, 12) = De zonen van het rijk echter zullen buitengeworpen worden in de duisternis daarbuiten.

3. Type c + v.

Onverschillig of het werkwoord (de kern) in de noemvorm een hoge of een lage toon heeft, steeds is hij in de neigingsvorm hoog en lang. Wij laten hier dus de verdeling in a en b varen.

Formule : 'pp + K'' + s + è = (neigingsvorm).

Voorbeeld : à-fu-í'lè = dat hij sterve voor

à-vu-í'lè = dat hij aankome.

Kàbidi bà' bú'ngí né bàbí'pè, bàvué kúpà'ngílá'ngáná, kàbidi bàvué kújú'dílá'ngáná nkúnà (Mt. 24, 10) = En velen zullen zich ergeren, ze zullen elkander verraden en elkander haten.

4. Stamverdubbeling.

Tonologisch vallen deze werkwoorden met stamverdubbeling onder de afgeleide werkwoorden. In de noemvorm heeft het laatste deel een gelijkmatige hoge toonmelodie. Hun vorming is zeer eenvoudig. Kú + K + á + K + á in de noemvorm. Vangt de kern met een klinker aan (e, a) dan verdwijnt de eind-a van de eerste kern, b. v. ku-é'nz-á-enz-á = kué'nzé'nzá. De betekenis is dat een werking aanhoudend verricht wordt ⁽¹⁾ b. v. kúshípá = doden; kúshípáshípá = achtereen moorden bedrijven.

Formule : 'pp + K'(·) + é + K'(·) + è = (neigingsvorm).

Voorbeeld : à-kwá't-é-kwá't-è = dat hij voortdurend neme.

Alle typen van het werkwoord met stamverdubbeling hebben dezelfde melodie, daar deze dwingend is.

Samenvatting

Na deze analyse van de neigingsvorm bij de werkwoorden zonder infix, een analyse gebaseerd op de phono-

⁽¹⁾ Vgl. W, nr. 182-183.

logische woordstructuur van het Tshiluba, geven we nu de synthese. Daarna zullen we de kenmerken van deze vorm trachten te bepalen. In deze samenvatting laten we alle verdelingen, die tonologisch overbodig bleken, vallen. De melodie zullen we aanschouwelijk voorstellen en de nummers verwijzen naar de indeling bij de analyse.

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

'pp + 'K(·) + è : à-kwá't-è ; à-fúk-è a.
à-bwé'l-è ; à-fík-è b.

2. Type v + c.

a. pp + ~'K + è : ǎ'mb-è ; ǎ'l-è (à + é' = ǎ')
b. pp + 'K + è : á'mb-è ; é'l-è

3. Type c + v. 'pp + K' + e : à-nu-é ; à-vu-é a en b.

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

'pp + 'K(·) + s + (s) + è : à-kwá'tshíl-è a.
à-fúk-íl-è a.
à-nyé'm-ínè b.
à-fútsh-íl-è b.

2. Type v + c. pp' + 'K + s + (s) + è : à'mb-ídíl-è

3. Type c + v. 'pp + K'' + s + (s) + è : à-nu-í'n-è a.
à-vu-í'l-è b.

4. Stam 2 × 'pp + 'K(·) + é + 'K(·) + è : à-kwá't-é-kwá't-è a.
àdímé-dímè b.

Besluit

De toonmelodie van de neigingsvorm

1. De volle toonmelodie ontplooit zich in een *boogvorm* (_ — _). Het is dus een stijgend-dalende melodie.

2. De toonmelodie is *dwingend*.

3. De toonmelodie ontwikkelt zich volledig in de normale woordstructuur van het Tshiluba. Dit is het type c + v + c,

dat 90 % uitmaakt van al de eenvoudige (= niet afgeleide) werkwoorden. Wanneer de woordstructuur afwijkt van het normale type, (n. l. de type's $v + c$, $c + v$), plooit de toonmelodie zich naar de wetten der phonematische woordstructuur.

a. Overall waar men drie klankgrepen heeft, is de volle toonmelodie aanwezig. Daarvoor moet dan in B, 2 à'mb-ídl-è de hoge kerntoon van de noemvorm wijken voor de lage toon van het pron. prefix, die door de melodie vereist wordt ;

b. wanneer men vier of meer klankgrepen heeft, heeft men steeds laag-hoog-hoog-(hoog-hoog)-laag. Elke klankgreep, die er meer is dan drie, is steeds een afleidingssuffix. Het afleidingssuffix kan, het klinkersuffix zelfs niet meegerekend, drie klankgrepen tellen. De tonen van deze klankgrepen zijn steeds hoog. Zoals we al dikwijls gezien hebben, zijn de afleidingssuffixen tonologisch zeer onzelfstandig. Zij onderlijnen, versterken louter het zwaarste kenmerk van de melodie. Daarom zijn ze hier hoog. Bij het type B, 3 zien we dat de lage kerntoon : à-nu-í'n-è = moet wijken voor de eis van de melodie ;

c. wanneer men maar twee klankgrepen heeft („mutilé phonologique" zou men hier kunnen zeggen !) moeten we twee gevallen onderscheiden.

(a) A, 3 : à-nu-é = dat hij drinke ; à-vu-'e = dat hij kome.

Of nu de kerntoon in de noemvorm hoog of laag is, hier in de neigingsvorm is de kernklankgreep + e steeds hoog. Het pron. pref. is steeds laag. Wat dus het best kan dienen voor de eerste twee tonen van de melodie : $_ _$, is er. De derde toon, de lage, schiet erbij over. Theoretisch gesproken zou men [$_ \backslash$] of [$_ _$] kunnen hebben. Doch in het Tshiluba komt een dalende toon nooit voor op de eindsilbe van een werkwoord (ook nooit bij naamwoorden, alleen het woordje *tâ'* = of, heeft een dalende toon) ⁽¹⁾. Het is dus duidelijk waarom we in werkelijkheid [$_ _$] hebben.

(b) A, 2, é'l-è ; é'l-è = dat hij gooië.

Hier vinden we soms (A, 2) de volle toonmelodie, n. l. stijgend-laag ⁽²⁾.

Wij hebben dus heel duidelijk gezien dat de schijnbare afwij-

⁽¹⁾ Wel in 't Kiluba.

⁽²⁾ Een stijgende toon is in 't Tshílúbà steeds een samentrekking van hoog + laag.

kingen in A, 3 voor de laatste toon duidelijk veroorzaakt zijn door de woordstructuur. De dwingende melodie zet door voor zover ze kan.

Het meest opvallende van de toonmelodie van de neigingsvorm zonder infix is dat ze de *grondtoon van de kern niet respecteert*. De melodische eis maakt de hoge kerntoon *laag* als het erom gaat de lage toon van het *pron. pref.* te doen uitkomen. Lage kerntonen moeten alle hoog worden om een *hoge toontop* in de melodie te hebben. De neigingsvorm is de „*enige vorm*” in het Tshiluba die zulke dwingende toonmelodie heeft.

De kenmerken hiërarchisch geordend zijn dus :

- 1° een hoge toontop (van één of meer klankgrepen) in het midden ;¹
- 2° een laag pron. pref. voor alle personen en klassen (doch vgl. A, 2, c) ;
- 3° laag klinkersuffix -è, als het samen kan gaan met 1° en 2° (vgl. hier A, 3).

2. De neigingsvorm met infix

Op dezelfde wijze als onder „de neigingsvorm zonder infix” zullen we de invloed van de infixen op de toonmelodie beschouwen.

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Lage- lange of korte- kerntoon

(a) Met laag infix.

Bàbàtùmè mú'ndá muà' nzúbú wá' múdílú (Mt. 13, 42) =
Ze zullen hen zenden in het huis van vuur (in de hel).

Buà' (mí'nè máshí ó'nsó áwó) ànùkwà'tè (Mt. 23, 35) =
Opdat (al dat bloed) u aangrijpe (= over u neerkome).

Wó'nsó mútshì ùdì kàùyì wè'nzá tshímúmá tshíá'kàné
bàùkòsè, bàùtùmè mú múdílú (Lc. 3, 9) = Elke boom
die geen goede vrucht voortbrengt, men zal hem afkappen
en men zal hem in 't vuur werpen.

Muè'ndù kábè'ná bàùtéméshá sè tùtètè'kè kuí'nshì kuà'
múshè'tè (Mt. 5, 15) = Een lamp steekt men niet aan
met het inzicht : we zullen ze onder de koffer plaatsen.

Tshíá'nzá tshìè'bè tshìà' bálúmé tshìò'tshìó tshíkùbì'pishé ùtshìkòsè (Mt. 5, 30) = Uw rechterhand als zij u ergert, kap ze af.

Nuè'nú né bànùfilè kú dínùnyá'ngá... kàbìdì né bànùkinè (Mt. 24, 9) = U, men zal u overleveren ter mishandeling... en men zal u haten.

È kué'nzáyè bú nè : mbàpìtè (Mt. 6, 48) = En Hij deed alsof : ik zal ze voorbijgaan (alsof hij hen wilde voorbijgaan).

(b) Met hoog infix.

Nùkákwa'tè yè'nù mídímu mú búdími buà'nì buà' mvínyò (Mt. 20, 1) = Gaat werken in mijn wijngaard.

'Umúshì'lè nè tshìkòwé'ló (Mt. 5, 40) = Laat hem ook de mantel.

Múkwà'bò né àkúsui'kè múkàbà, àkúfilè kúùdì kùyí músuè (Jo. 21, 18) = Een ander zal u omgorden en hij zal u voeren waar gij niet wilt.

Tùkámònè lúkitá (Mt. 28, 1) = Laten we het graf gaan zien.

È kúkèbábò muà' nè' tùmúkwà'tè... kútùmábò bàmwe bà' mú bá'fàrizé'è buà' nè : bàmútèyè kú miá'kù (Mt. 12, 12-13) = En ze zochten aldus : we zullen Hem vatten... ze zonden enkele farizeeërs om Hem te verstrikken in woorden.

b. Hoge- korte- kerntoon.

(a) Met laag infix.

Nuè'nú né bànùfilè kú dínùnyá'ngá, bànùshìpè (Mt. 24, 8) = U, men zal u overleveren ter mishandeling, men zal u doden.

'Apó ùtùfùlè kú búbi (Mt. 6, 13) = Maar behoed ons voor het kwaad.

Kàdí bákwa'bò bà'bò né nùbàshìpè (Mt. 23, 34) = En sommigen van hen zult ge doden.

(b) Met hoog infix.

Pà'mánàbó kúmúkumá míkàbá bàmúshìpè (Lc. 18, 33) = Nadat ze Hem zullen geslagen hebben met riemen, zullen ze Hem doden.

Kàdí Tátuè'bè... yè'yé né àkúfútè (Mt. 6, 4) = Maar uw Vader... Hij zal u belonen.

Vuá' kùnuá'yí, tükámúshípè (Mc. 12, 7) = Komt hierheen, laten wij hem gaan doden.

c. Hoge- lage- kerntoon.

(a) **M e t l a a g i n f i x.**

Yé'zù wà'ndámúná è kúbà'mbílá nè : ñkánùkò'nkè pà'ni
buá'lú bùmwè (Mt. 21, 24) = Jezus antwoordde en zeide
 hun : ik ook ga u één ding vragen.

Kàbidì né nùbàpò'pè kú nkùrusè (Mt. 23, 34) = En ge
 zult hem aan het kruis nagelen.

Kadí yá'kó, ùdilè'yè kùdi nsásérdòsè (Mt. 8, 4) = Maar ga
 en toon u aan de priester.

Yé'zù è kúbà'mbílá nè : nù'ndô'ndè (Mc. 1, 17) = Jezus
 zeide hun : volgt Mij.

Pè'bè ù'ndô'ndè mé'mé (Jo. 21, 22) = Gij echter volg mij.

(b) **M e t h o o g i n f i x.**

Mfùmù, nâ'nkúlô'ndè kô'nsó, kú'à'yà (Mt. 8, 19) = Heer,
 ik zal u volgen overal waar ge gaan zult.

Bálor'ngí bè'ndè è kúséménábò kùdiyè buà' nè tùmúlè'jè
bí'bákílú bià' nté'mpèlò (Mt. 24, 1) = Zijn leerlingen
 naderden Hem met het inzicht : we zullen Hem tonen
 de gebouwen van de tempel.

Mvidí Múkùlù údí úmwé... bàmúnâ'ngè kú mútshimá ô'nsó
 (Mc. 12, 33) = God is enig... men moet Hem beminnen
 uit geheel het hart.

2. Type v + c.

N o t a. — De werkwoorden, die met een vocaal beginnen,
 hebben in de eenvoudige noemvorm een hoge toon. Komt nu
 echter een hoog infix tussen **ku-** en de stam, dan blijft de stam-
 klinker hoog. Is het infix laag, dan wordt ook de stamklinker
 laag. Let er wel op, dat is zo in de noemvorm.

(a) **M e t l a a g i n f i x.**

Difúkú dià'diá bà' bú'ngí né bà'ngâ'mbè nè (Mt. 7, 22) =
 Die dag zullen velen mij zeggen.

Shiyá muá'bá, ùdiè'lè mú díjibá (Mt. 21, 21) = Verlaat
 (deze) plaats en werp u in het meer.

Nù'ndô'ndè mú nyímà, né ñnué'nzè bilé'mbí bià' bá'ntú
 (Mc. 1, 17) = Volgt Mij, Ik zal u mensenvissers maken.

Bisòté pà'biò né àbiòs'hè mú múdílu (Lc. 3, 17) = Het
 kaf zal hij echter verbranden in het vuur.

(b) Met hoog infix.

È kué'lábò dí'yì dià' nè : ùmué'lè kú nkùrúsè (Jo. 19, 6) =

En ze riepen : slaat Hem aan het kruis.

3. Type c (+ v).

(1) hoge toon :

àkùvué : dat hij hier kome ;

àkùyé : dat hij er heen ga ;

(2) lage toon.

(a) Met laag infix.

'Nnùpè mú'ntú wé'ndè ndèná'ri kú dífúkú (Mt. 20, 2) =
Ik zal u geven, aan ieder zijn denarius per dag.

Bi'kílà bé'ná múdímú, ùbàpè dià'bò dífútú (Mt. 20, 8) =
Roep de arbeiders en geef hun hun betaling.

Bá'ntú bàvuá bàpátúká kùdiyé nè : ùtùpè bà'tí'smò (Lc. 3, 7)
= De mensen kwamen bij Hem, zeggende : geef ons
't doopsel.

Mfùmù... né àbàpè tshià'kúdià (Lc. 12, 37) = De meester...
zal hun te eten geven.

(b) Met hoog infix.

'Amúpè múkà'ndà wà' dímuébè'ngá (Mt. 5, 31) = Dat hij
haar geve een scheidbrief.

Múkúbòmbí wá' ká'ntú, ùmúpè (Mt. 5, 42) = Hij die u
iets vraagt, geef (het) hem.

Bálámí kuá'mbílá'ngáná nè : Tùkátuè mákàsà nè kú Bètè-
lémè (Lc. 2, 15) = De wakers zeiden tot elkaar : laten
we onze schreden richten naar Bethlehem.

È kúmuá'mbá nè : nè' nkúpè búkálé'ngé buà' biò'nsó ébí
(Lc. 4, 6) = En hij zeide Hem : ik zal u de heerschappij
over dit alles geven.

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Lage- lange of korte- kerntoon.

(a) Met laag infix.

È kuá'sá à'bò másá'mbílá buà' sè : bàtùtàngilè kùdi bá'ntú
(Mt. 6, 5) = En ze storten hun gebeden met dit doel :
dat de mensen ons bekijken.

Bábè'dì nùbàpà'ndishè,... bé'ná nsúdi nùbàpòlèshè, bá'diá'-
bòlò nùbàpà'mbùlè (Mt. 10, 8) = De zieken geneest
ze,... de melaatsen reinigt (geneest) ze, de duivelen drijft
ze uit.

Kàdí ábió biò'nsó né bànùsàkidilèbió (Mt. 6, 33) = En dit
alles zal men er u bijgeven.

Yé'yé n'á'dilà'mbùlè Tátué'ndè (Jo. 1, 29, voetnoot) =
Hij zal zich zelf opdragen aan zijn Vader.

(b) Met hoog infix.

Kàlùdi né bàmúlù'kilè nè : nì'muá'ná wá' Mué'ná mú Diú'lú
(Lc. 1, 32) = En men zal Hem noemen Zoon van de
Heer uit de Hemel.

Kàdí né àmúsù'nsui'shè kú mítú'tú (Mt. 24, 51) = En hij
zal hem doen verscheuren door slagen.

... 'Umútá'ngijè diè'bè díkwà'bò kàbidi (Mt. 5, 39) = Keer
hem ook uw andere (wang) toe.

b. Hoge- lage of korte- kerntoon.

(a) Met laag infix.

Nuê'nú bàmánè kúmúsá'ngáná, nùmmányishè buá'lú
(Mt. 2, 8) = Nadat ge hem gevonden zult hebben, maakt
het mij bekend.

Káwè'ná útuá kú ká'ntú kàbidi, àmú bàwí'mà'nshè kú'nsà,
bàudyá'takàjè kùdi bá'ntú (Mt. 5, 13) = Nergens deugt
het nog voor, enkel dat men het buiten werpe en dat de
mensen het vertrappen.

Dí'sù diè'bè dià' buà' bálùmé diò'diò dikúbìpishé, ùdìtó'nkòné
(Mt. 5, 29) = Zo uw rechteroog u ergert, ruk het uit.

Buà' sè : bàtùn'é'mèkèlè kùdi bá'ntú (Mt. 6, 2) = Met dit
doel : dat de mensen ons eren.

'Utùlékèlè mábà'nzà è'tù (Mt. 6, 12) = Vergeef ons onze
schulden.

Nùdilè'ngèjè, kàdí nui'tábè èvà'njé'liò (Mc. 1, 15) = Be-
keert u en gelooft in het evangelie.

Bí'ntú pà'biò nùbisá'ngishè mú díyébà dià'nì (Mt. 13, 30)
= De dingen echter verzamelt die in mijn schuur.

(b) Met hoog infix.

Kàdí vuá'kó, ùmúté'ntèkè tshíá'nzá tshìè'bè (Mt. 9, 18) =
Maar kom en leg hem uw hand op.

Muí'nè èvàn'jé'liò wá' búkálé'ngé éú né bàmúmányishà'ngànè
 mú búló'ba bújímà (Mt. 24, 14) = Dit evangelie van het
 rijk, men zal het overal verkondigen op geheel de aarde.

È nè'nkú ñdà'yí, nùkáló'ngèshè bisà biò'nsó (Mt. 28, 19)
 = Gaat dan en gaat onderrichten alle volkeren.

Mê'mé pà'nì ... sè nkúló'ngèlè múkà'ndà (Lc. 1, 3) = Het
 heeft me goed gedacht dat ik voor u een boek zou in
 orde zetten.

Muá'ngatá'yí nuê'nú bí'nè, nùkámúpópèlè (Jo. 19, 6) =
 - Neemt gijzelf Hem en gaat Hem nagelen (op het kruis).

2. Type v + c.

(a) Met laag infix.

Tshíá'nzá tshìè'bè... ùtshikòsè, ùtshí'mànshè àmú kúlé
 (Mt. 5, 30) = Uw (rechter) hand... kap ze af en werp ze
 ver weg.

Dí'sù diè'bè... ùditó'nkònè, ùdí'mà'nshè àmú kúlé (Mt. 5, 29)
 = Uw (rechter) oog... ruk het uit en werp het ver weg.

'Asà'yí díkó'kálá né bànú'nzùlù'lè (Mt. 7, 7) = klopt en
 men zal opendoen voor u.

Mô'nsó múnùdi básuè nè : bàtué'nzèlè kùdi bá'ntú (Mt. 7, 12)
 = Alles wat gij wenst dat de mensen voor u doen.

Mùdi muá'mbé dí'yí diè'bè àmú mù'ngé'nzèkèlè (Lc. 1, 38)
 = Zoals uw woord (stem) zegt, zo geschiede mij.

Nùbá'mbikè bà'tí'smò (Mt. 28, 19) = Geeft hun het doopsel.
 'Mpá'ndi ntù'lá wà'nì mó'yó sè : ñguá'ngatè kàbidi (Jo. 10, 17)
 = 't is daarom dat ik mijn leven afleg om het opnieuw
 aan te nemen.

Bàkwá'tè bábi mú'nkátshì muà' bálé'ngá, bàbá'bùlùjè
 (Mt. 13, 49) = Ze zullen nemen de kwaden uit de goeden
 en ze zullen ze scheiden.

(b) Met hoog infix.

Kadí wê'wé ùmuí'nikè dí'nà diè'ndè Yé'zù (Mt. 1, 21) =
 En gij zult (Hem) zijn naam Jezus noemen.

Lékèlè ñkú'mbùshè tshíso'sá mú dí'sú (Mt. 7, 4) = Laat af,
 ik zal u 't graspijltje verwijderen uit 't oog.

Yá'kó, múùdi muí'tàbé àmú kadí mùkué'nzèkèlè (Mt. 8, 13)
 = Ga, en zoals ge geloofd hebt zo geschiede u.

Kàbìdì údí kú'lú kuà' nzùbú, kàtù'lúkú nè : òkà'ngàtè ká'ntú mú nzùbù muà'nì (Mt. 24, 17) = En hij, die boven op 't huis is, daal niet af met de gedachte : ik ga iets halen in mijn huis.

Bá'kàné bàmuá'ndàmùnè nè (Mt. 25, 37) = De rechtvaardigen zullen hem antwoorden.

Mfùmù, àpó éwé'wú né bimué'nzèkèlè bishí? (Jo. 21, 21) = Heer, maar deze hier, wat zal hem overkomen?

'Ndà'yí lùkàsà, nùkámblè báló'ngí bè'ndè nè (Mt. 28, 71) = Gaat spoedig en gaat zeggen aan zijn leerlingen.

3. Type c (+ v).

a. Lage kerntoon.

(a) Met laag infix.

Múkèlè wô'wó músálúké, bàutui'shè nè tshíni? (Mt. 5, 13) = Het zout, zo het smakeloos geworden is, waarmee zal me het zouten?

(b) Met hoog infix.

Né bàmùlè'mbàkàjè, bàmúkùmè mìkàbà, bàmútui'lè máté (Lc. 18, 32) = Ze zullen hem bespotten, hem slaan met riemen, hem bespuwen.

b. Hoge kerntoon in de noemvorm.

Formule : 'pp + I + K[^] + s + è.

Voorbeeld : àdivuí'lè = dat hij alleen kome.

Yé'yé nkáyé'ndè né àdivuí'lè (B, nr. 146) = (hij zal uit zichzelf komen) Hij zal alleen komen.

Samenvatting der toonmelodieën van de neigingsvorm met infix

Na deze analyse van de neigingsvorm met infix, geven we weer een synthese. De tonologisch overbodige verdelingen laten we weg. Bij de verklaring der melodie wordt steeds naar deze indeling verwezen.

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a.	'pp + I + 'K(·) + è	: ùbàkwà'tè
b.	'pp + I + 'K + è	: ùbifútè
c.	'pp + I + K [^] + è	: ùdilé'jè

2. Type v + c. 'pp + I[^] + K + è : ùdiê'lè
3. Type c + v.
- a. 'pp + I + K' + e : ùbàpè
- b. 'pp + I + K' + e : àkùvué

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.
- a. 'pp + I + 'K(·) + s + (s +) è : ùtùtà'ngilè
- b. 'pp + I + 'K(·) + s + (s +) è : ùkùlélé
2. Type v + c. 'pp + I' + K + s + (s +) è : ùmuá'mbilè
3. Type c + v.
- a. 'pp + I + K'' + s + (s +) è : ùmútu'lè
- b. 'pp + I + K[^] + s + è : ùdivu'lè
- 'pp + I + K'' + s + (s +) è : ùdivu'dilè

Wat aanstonds het meest opvalt, is dat er van een *dwingende* toonmelodie geen sprake meer is. Het onderwerpprefix heeft, zoals steeds in de neigingsvorm, een lage toon. Door de aanwezigheid van de infixen breekt de melodie. De toonhoogte van de kernklinker is de grondtoon van de noemvorm. Al wat achter de kern komt is laag.

Besluit

1. Geen dwingende toonmelodie, maar elke klankgreep heeft doorgaans haar eigen grondtoon.

2. De tonen zijn dus :

a. Onderwerp-prefixen hebben een lage toon in de neigingsvorm.

b. De infixen hebben hun normale grondtoon. De *aanwezigheid* van de infixen *zelf* verstoort de dwingende melodie, maar de *hoogte* van het infix (hoog of laag) heeft hierop geen invloed.

De *infixen* en het type v + c : A, 2 : ùdiê'lè ; B, 2 : ùbá'mbilè.

(a) A, 2. Bij de *eenvoudige* werkwoorden. Hier zien we dat de kernklinker steeds een dalende toon heeft : â'. Of nu voor de kernklinker een infix komt dat van huis uit een hoge (kú, mú enz.) of een lage toon heeft, doet niets ter zake ; de melodie op de kern blijkt dalend. Wij zien dus dat de toon van het infix

praktisch verdwijnt : hoog + dalend = dalend. De toonhoogte van een laag infix wordt uitgestoten ⁽¹⁾.

(b) B, 2. Bij de *afgeleide* werkwoorden. Hier heeft de kernklinker, wat ook de toonhoogte van het voorafgaande infix is, steeds een hoge toon. Een hoog infix + hoge kerntoon = hoog. De toon van een laag infix wordt geëlideerd. Theoretisch zou men hier een stijgende toon kunnen hebben, doch bij de afgeleide werkwoorden komt een stijgende toon op de kern in het Tshiluba niet voor. Er is geen dalende toon op de kernklinker, omdat de woordstructuur der afgeleide werkwoorden de melodie ruimschoots de kans geeft om haar eis bevredigend ingewilligd te zien (vgl. verder).

c. De kerntoon van de werkwoordstam is die van de noemvorm. Door de aanwezigheid van een infix, heeft de vorm weer zijn gewone grondtoon. De schijnbare moeilijkheden, die A, 1, c en A, 2 opleveren, bespreken we onder d.

d. Het klinkersuffix *-e* is steeds laag. Dit is het voornaamste kenmerk van deze vorm. Niet alleen het klinkersuffix *-e* is laag, meer alles wat (rekening gehouden met de andere kenmerken van deze vorm en de woordstructuur) maar enigszins laag kan zijn, *is* het ook. Deze vorm *eist twee lage* tonen op het eind :

Vandaar :

A, 1, a : *ùbàkwà'tè* : De grondtoon van deze serie werkwoorden is reeds laag. Wij hebben dus twee lage tonen en aan de eis is voldaan.

A, 1, b : *ùbifútè* : Dit type heeft een hoge-korte-kerntoon. Het is dus niet mogelijk bij deze klankgreep, die kort is, een lage toon te voegen. Hier wordt de melodische eis dus geremd door de mogelijkheden van de woordstructuur.

A, 1, c en A, 2 : *ùdilê'jè* en *ùdiê'lè* : De hoge kernklankgreep is lang. De tweede more wordt behandeld als afleidingssuffix. De melodie zet dus door. Vandaar in deze gevallen hoog + laag = dalend.

B, 3, b : *ùdivuf'lè* : Hier ontstaat de dalende toon uit hoge kern en het afleidingssuffix.

⁽¹⁾ Kernklinker voorafgegaan door hoog of laag infix wordt dalend. Dit is juist voor de *Bákwà Df'shi*, doch wanneer een laag infix samen-treft met een hoge kern van dit type, horen wij bij de *Bákwà Kálónjí kà' Tshimà'ngá* een stijgende toon.

A, 3, a : *ùbàpè* : Hier hebben we, als er een hoog infix is, slechts één lage toon daar er eenmaal niet meer kunnen zijn bij het type c + v. Lage kerntoon en lage toon van het klinkersuffix -e vallen hier samen. A, 3, b, *àkùvué* : hoge kerntoon blijft bewaard.

B, 1, a en b : *ùtùtà'ngilè*, *ùkùlélé* : De afleidingssuffixen plooiën zich naar de wensen van de melodie en zijn dus alle laag. Er behoeft hier dus geen lage toon te komen bij de werkwoorden met hoge-lange kerntoon. De melodie heeft, dank zij de woordstructuur, haar deel al kunnen pakken, voordat de kern in het spel kwam.

B, 2 : *ùbá'mbilè* : Hiervoor geldt hetzelfde als voor de werkwoorden met hoge-lange-kerntoon van het type c + v + c. B, 1, b.

B, 3, a : *ùmútuilè* : De eis van twee lage tonen wordt hier gemakkelijk, daar de werkwoorden hier een lage grondtoon hebben. Bovendien zijn de afleidingssuffixen laag. Men vergeefte hiervoor het type B, 3, b waar de hoge kerntoon *ùmúvu'dilè* sterker is dan de lage van het afleidingssuffix.

Hiërarchisch geordend krijgen we voor de neigingsvorm met infix de volgende kenmerken :

1. Het klinkersuffix -e is laag, juist zoals in de neigingsvorm zonder infix. Doch hier is de melodische eis : minstens twee lage tonen aan het einde van de vorm. Dit alles echter binnen de grenzen door de woordstructuur zelf opgelegd. Dit is het positief kenmerk van deze vorm.

2. De grondtoon van de kern blijft steeds. Enkel bij werkwoorden met hoge-lange-kerntoon komt er een lage toon bij. Maar ook hier is de grondtoon geëerbiedigd, want de dalende toon moet steeds beschouwd worden als hoog + laag.

3. De onderwerp-prefixen zijn alle laag : dit kenmerk staat op de laatste plaats omdat het een algemeen kenmerk is voor alle neigingsvormen.

Practisch beschouwd :

- a. pp = steeds laag ;
- b. infixen eigen tonen, tenzij anders kerntoon in het gedrang komt ;
- c. kerntoon blijft steeds bewaard ;

- d. het hoofdkenmerk, lage -e, dringt zich zover op als het maar kan ;
- e. afleidingssuffixen zijn laag, (gevolg van d).

3. De zg. neigingsvorm in de ontkenkende vervoeging

Mgr. De Clercq ⁽¹⁾ noemt deze vorm : „La forme *exclusivement* négative, c'est-à-dire qui n'implique que la négation, mais s'adapte à tous les temps du verbe français.” Enkel naar zijn betekenis kunnen we deze vorm als de negatie van de bevestigende neigingsvorm opvatten, want grammaticaal en tonologisch zijn het andere vormen ! We kunnen dus geenszins zeggen dat het eenvoudig de ontkenning van de vorige is !

Betekenis ⁽²⁾ : Deze vorm is een zuiver ontkenkende vorm, die niet alleen de betekenis heeft van onze ontkenkende aanvoegende wijs, doch ook van de ontkenkende gebiedende wijs (prohibitief), en die tevens kan gebruikt worden als ontkenning van de andere werkwoordelijke formules.

Vorming : De vorm is samengesteld uit een negatiepartikel + onderwerpprefix, stamkern + i (o of u). In de drie personen enkelvoud zijn negatiepartikel en onderwerpprefix samengetrokken tot één klankgreep. Een mogelijke verklaring van het „hoe” hiervan hoort in een historische grammatica thuis. De derde persoon enkelvoud voor alle klassen, behalve mu-(ba) en n-(n), en de derde persoon meervoud, hebben steeds het negatiepartikel **ka** + onderwerpprefix. Het klinkersuffix -i (u, o) is steeds i bij de kernen met de klinkers a, i en e. Bij de kernklinkers o en u komt naast o, resp. u, ook -i voor. De vocaalharmonie is hier dus niet streng doorgevoerd.

Weergave in het Nederlands ; b. v. voor het werkwoord „nemen” : dat ik niet neme, opdat ik niet neme, ik wil niet nemen, ik mag niet nemen, ik moet niet nemen, ik kan niet nemen, ik zal niet nemen, ik zou niet nemen, ik neem niet, ik nam niet, enz. kan weergegeven worden door : **tshi-kwatsh-i**.

Formule : **ka + pp + K + (s + (s) +) i** = zg. neigingsvorm.

Voorbeeld : **ka-nu-kwatsh-i** = dat gij niet neemt.

⁽¹⁾ *Nouvelle Grammaire Luba*, blz. 46, 1929.

⁽²⁾ W, nr. 100.

Zonder Infix

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Lage- lange of korte- kerntoon.

Kánùkwà'tshí mú'ntú lúkólè (KO VII-VIII, blz. 103, 19)
= Neemt geen mens als waarborg.

Buà' pàvuà'yó káyimònó tshítálé'lá (Lc. 8, 6) = Omdat ze geen vocht hadden.

Buà' pàvuà'bò kábàmóní muá'bá mú nzùbuá' bé'ní (Lc. 2, 7)
= Omdat zij geen plaats zagen (vonden) in het vreemdelingenhuis.

Kútshípá kánùtshípí tó (Mt. 5, 34) = (Wat) zweren (aangaat), zweert niet (ge moogt niet zweren).

Kánùtshì'ní bí'ntú ébí (B, blz. 196, 6) = Vreest deze dingen niet.

Buá'kànè buè'nù bì'kálàbú kábùpítshí buà' bá'skrí'bè
(Mt. 5, 20) = Uw gerechtigheid zo ze die van de schriftgeleerden niet overtreft...

Buà' bàtà'ngílá kábàmóní (Lc. 8, 10) = Opdat ze zien en niet zien.

Buà' sè míbídí káyishà'dí pá nkùrùsè dià' sábatò nà'nshá
(Jo. 19, 31) = Opdat de lichamen niet aan het kruis zouden blijven op de sabbat.

Kánùtátshí pè'nù nè : tùdié tshíni? (Mt. 6, 31) = Maakt U geen zorgen, zeggend : wat zullen we eten.

Diá'bòlò ùvuá è kú'mbúshá muá'kù mú mó'yó wà'bò buà' nè... kábàpà'ndí (Lc. 8, 12) = De duivel komt weg-nemen het woord uit hun hart, opdat ze niet zouden gered worden.

Kúbàpáyè dí'yi dià' nè : kánù'mbúki kánùshiyí Yèrúzàlèm
(Act. 1, 4) = Hij gaf hun bevel, zeggende, gaat niet weg en verlaat Jeruzalem niet.

b. Hoge- lange of korte- kerntoon.

Tà'ngílà'yí, kábàmányí kùdi mú'ntú (Mt. 9, 30) = Ziet toe, dat niemand het wete.

Tshìè'bè tshíá'nzá tshìà' lúbòkó tshì'kálè kátshimányí mùdi tshìà' búkólè tshìè'bè tshìè'nzá (Mt. 6, 3) = Dat uw linkerhand niet wete wat uw rechterhand doet.

Tà'ngilá'yí bílò'ngà... mùdibó bikólá : kábidímí, kábishí'ngí
(Mt. 6, 28) = Ziet de bloemen... hoe ze groeien : ze
werken niet en ze spinnen niet.

Nú'mvui'lé mùvuà muá'mbilá bákùlù nè : kùshípí mú'ntú
(Mt. 5, 21) = Gij hebt gehoord hoe tot de ouderen gezegd
werd : ge moogt niemand doden.

Mbá'mbé nè : kùté'tshí Múlópò Mvidí Múkùlù wé'bè
(Lc. 4, 12) = Men heeft gezegd : ge zult de Heer uw
God niet beproeven.

Muá'ná Yé'zù è kúshà'lá mú Yèzúzàlèm, bálédí bè'ndè
kábámányí (Lc. 2, 43) = Het kind Jezus bleef in Jeru-
zalem en zijn ouders wisten het niet.

2. Type v + c.

Kánuè'dí mé'njí à' nè : ùdí múvu'i'lé diú'púlá dí'yí nà'nshá
bá'prófé'tà (Mt. 5, 17) (kué'lá mé'njí = denken) = Denkt
niet aldus : hij is gekomen om de wet of de profeten af
te schaffen.

È kúbà'mbilá nè : kánuè'njí mú'ntú múkòdí (Lc. 3, 14)
(kué'nzá múkòdí = overlast doen) = En Hij zeide hen :
doet niemand overlast aan.

Nú'mvui'lé mùvuà muá'mbilá bákùlú nè : kuè'ndí másá'ndí
(Mt. 5, 27) (kué'ndá másá'ndí = overspel doen) = Gij
hebt gehoord hoe gezegd werd tot de ouden : doe geen
overspel.

Kánuà'shí diá'mbá dià' nè : túdí nè wé'tù tátué'tù ñgA''brà-
hám (Lc. 5, 8) (kuá'sá = doen) = Zegt niet aldus : wij
hebben onze vader : Abraham.

Kuá'mbábò nè : Kátué'njí mú máfùkù à' Páskà, bá'ntú
kadí bàmwè bávuè kújú'lá mútó'yó (Mt. 26, 5) = Zij
zeiden : Laten wij het niet doen op de Paasdagen, som-
mige mensen immers zouden komen opstand maken.

3. Type c + v.

a. Lage kerntoon

Tshí'ntú tshí'nsá'ntó kánùpí mbwá (Mt. 7, 6) = Geeft
een heilige zaak niet aan de honden.

b. Hoge kerntoon

Buà' nè kábàvú kúnuà'sá tshìè'nù tshilú'mbù (Mt. 7, 1) =
Opdat zij niet komen om u uw geding aan te doen.

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Lage- lange of korte- kerntoon.

Kánùbù'mbúdí mpétú pànú pá búlóbá (Mt. 6, 19) = Verzamelt geen schatten hier op de aarde.

Kàbìdí údí kúlú kuà' nzùbú, kàtùlúkú (Mt. 24, 17) = En hij die boven op het huis is, kome niet naar beneden,...

Nè'nkú pí'kálàbò bànuà'mbílá nè : Kí yê'yé wà'wá mú tshípè'lá kánùpátúkú nà'nshá (Mt. 24, 26) = Zodus als men U zegt : zie hij is in de woestijn, gaat niet buiten.

Yê'yé pè'ndè kúbà'mbílá nè : kánùlà'mbuí'shí bá'ntú múl'àmbò múpité ùvuàbò bánùfù'ndé áú (Lc. 3, 13) = Hij zeide hun : doet de mensen niet meer belasting betalen dan die u voorgeschreven is.

Buà' múkà'ndà wà' Mvìdí Múkùlù kúkù'mbánáú nè : kúnùtshìbúdí múfùbà wè'ndè né' ngù'mwè (Jo. 19, 36) = Oodat het boek van God (H. Schrift) zou vervuld worden : „geen enkel been van Hem zult ge breken”.

b. Hoge- lange of korte- kerntoon.

Buà' kumányishí bántú sè i'ndí ñjílá díjílá (Mt. 6, 18) = Oodat ge de mensen niet zoudt bekend maken aldus : ik vast.

Mányà'yí buà' kánùpá'mpákání (Mt. 24, 6) = Ziet toe dat ge niet onsteld geraakt.

Kàbìdí údí mú búdíímí, kàpí'ngání kú'mbèlò (Mt. 24, 18) = En hij die op het veld is, kere niet terug naar huis.

Kánùshímíníní mú'ntú buá'lú (Lc. 3, 14) = Gij zult niemand vals beschuldigen.

Sá'mbilá'yí dí'sá'mbílá, nà'nkú kánùté'kétshí nè dí'té'tá (Lc. 22, 40) = Bidt (uw) gebed opdat ge niet zoudt verzwakken in de bekoring.

2. Type v + c.

Mányà'yí buá'kànè buè'nù kánuè'nzédí mē'sò à' bá'ntú (Mt. 6, 1) = Ziet toe dat ge uw gerechtigheid niet doet voor de ogen der mensen.

Né núdí nuá'sá diè'nù dí'sá'mbílá, kánui'kádí bú bá'di'ngídíjí bà' má'lú (Mt. 6, 5) = Zo ge uw gebed stort, weest niet zoals de huichelaars.

Kánuà'lúkídí kuà' Erodes (Mt. 2, 12) = Keert niet terug langs Herodes.

Kàbìdí búsa'ngà buè'nù kánuè'lédí ngúlúbé, káyì'kádí bùmwè yà'bìdyá'tákájá nè míkòndò yà'yò (Mt. 7, 6) = En uw parelsnoer werp (het) niet voor de zwijnen, opdat zij ze niet zouden vertrappelen met hun hoeven.

Mòná, kuà'mbìdí mú'ntú (Mt. 8, 4) = Zie dat ge het aan niemand zegt.

Bì'kálàbó bànuà'mbílá nè : ... nyé'ù mú'ndá muà' nzùbú, kánui'tábí nà'nshá (Mt. 24, 26) = Zo men u zegt : ... hij is binnen in huis, gelooft (het) niet.

Diá'bòlò ùvuá è kú'mbúshá muá'kù mú m'ó'yó wà'bò buà' nè : kábì'tábíjì (Lc. 8, 12) = De duivel komt het woord wegnemen uit hun hart opdat ze niet zouden geloven.

Kádí kámuè'nzékí mú'ndí músuè mêmé (Lc. 22, 42) = Maar het geschiede niet zoals ik wil.

Kánù'mbúkí kánùshiyí Yèrúzàlèm (Act. 1, 4) = Gaat niet weg en verlaat Jeruzalem niet.

3. Type c + v.

a. lage toon :

Kánùdì'dí mú d'ilò'ngà ádíó : eet niet uit dat bord ;

b. hoge toon :

Kátùyí'dí kú músulú áú : laten we niet naar die rivier gaan.

Met Infix

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Lage korte of lange kerntoon.

Kùtùfídí mú díté'tshí'buá = Leid ons niet in bekoring.

Né nùshá'lè kánùtshì'mmònó kàbìdí = Gij zult (blijven) mij niet meer zien.

Mányà'yí, kábànùdì'ngí kùdì mú'ntú = Ziet toe dat niemand u bedriege.

b. Met hoge korte kerntoon.

Múlà'mbò wà' Ké'zàre tuá'ùfútá àní kátùùfútù? = De belasting van de Keizer, moeten we ze betalen of moeten we ze niet betalen?

Kúúdi ùyá ákú kùkápótò = Daar waar je naartoe gaat, mag jij je niet dwaas gaan aanstellen ⁽¹⁾.

c. Met hoge lange kerntoon.

Kánùmújí'ngí kú mútshimà wè'nù = Begeert haar niet in uw hart ⁽²⁾.

Nyò'ká ùdí mú nzùbú, kùmùbwé'di = Er is een slang in de hut, ga er niet binnen ⁽³⁾.

2. Type v + c :

Kánùbê'di mábwé = dat ze hem niet stenigen ⁽⁴⁾.

Túsá'mbilá'yí buà díkùbàkùbà kádìmuà'ndi = Laten we bidden dat de bliksem niet inslaat.

Mú má'yí áá kánùmu'tshì = Roeit niet op dat water.

Kú múdílú wà' bá'ntú ábó kánùbô'tsi = Warmt u niet bij het vuur van die mensen.

3. Type c + v.

a. Lage kerntoon.

'A'nji tuá'mbilé múúdi wá'mbá pè'bè, kàdí buà' múlà'mbò túpé Ké'zàre àni kátùmúpi = Zeg ons eerst wat gij van uw kant zegt, moeten wij de keizer belasting geven of moeten wij hem (die) niet geven.

b. Hoge kerntoon.

Kánùkùyí = dat ge niet hier komt.

Dídì'ngà dià' lúshì'kù édí kàdí kádìtshìvùpù kúpità dià' bá'ngábá'ngá kú búbi = Dit laatste bedrog zal het niet komen overtreffen in slechtheid dat van vroeger? (zal het niet erger zijn dan het eerste?)

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Met lange of korte kerntoon.

Kábàmúkwa'tshídí múdímu = Dat ze toch niet voor hem werken.

Kátùbàtùmíní biá'tá = Laten we hen geen matten sturen.

⁽¹⁾ B, nr. 232.

⁽²⁾ K. O. (7-8), 102, 19.

⁽³⁾ B, nr. 270.

⁽⁴⁾ In alle voorbeelden van dit type vinden wij bij de **Bákwà Káló'njí kà' Tshímà'ngá** op infix + kern een „stijgende” toon, wat veel beter verklaarbaar is.

b. Met lange of korte hoge kerntoon.

Kùmúfútshidi bákâfi bàbidi = Je betaalt hem toch niet voor zijn twee vrouwen.

Kánùdibwé'didi mú nzùbú wá'nì = Komt niet op eigen gelegenheid mijn hut binnen.

2. Type v + c.

Kánùbá'mbidi = zegt (het) hen niet ⁽¹⁾.

Kábàmuá'mbidi = dat ze hem niets zeggen.

Mú nzùbú wá Mvidí Múkùlù bá'ntú kábàmuá'kui'di = De mensen behoren niet te spreken in de kerk ⁽¹⁾.

Bí'ntú ábió kábìmué'nzèki = Die dingen gebeuren er niet ⁽¹⁾.

3. Type c + v.

a. Lage kern.

Kánùmútui'dí búkúlá = stampt voor hem geen meel.

b. Met hoge toon.

Kú njílá éú kábàkùvuí'di = dat ze niet langs deze weg komen.

Samenvatting van de zg. ontkenkende neigingsvorm

Zonder Infix

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. lage toon **ká + 'pp + 'K + í(ú)** : kátùkwà'tshí

b. hoge toon **ká + 'pp + 'K + í(ú)** : kánùpótó

2. Type v + c.

ká + pp' + K + í(ú) : kátuà'mbí

3. Type c + v.

a. lage toon **ká + 'pp + 'K + í(ú)** : kátùpí

b. hoge toon **ká + 'pp + 'K + í(ú)** : kátùvú

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. lage toon **ká + 'pp + 'K + s + í(ú)** : kátùbù'mbídí

b. hoge toon **ká + 'pp + 'K + s + í(ú)** : kátùshímíní

⁽¹⁾ In al deze gevallen hoort men een „stijgende” toon bij de **Bákwà Káló'njí kà' Tshímà'ngá**.

2. Type v + c.

$ká + pp' + K + \acute{s} + í(ú)$: *kátuà'mbídí*

3. Type c + v.

a. lage toon $ká + 'pp + K' + s + í(ú)$: *kátùnui'ní*

b. hoge toon $ká + 'pp + K' + s + í(ú)$: *kátùvui'dí*

Met Infix

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. lage toon $ká + 'pp + I + 'K + í(ú)$: *kábànùdì'ngí*

b. hoge toon $ká + 'pp + I + 'K + ì(ù)$: *kátùùfútù*

2. Type v + c : $ká + 'pp + I^{\wedge} + K + ì(ú)$: *kánùbê'dí*

3. Type c + v.

a. lage toon $ká + 'pp + I + K' + i(u)$: *kátùmúpi*

b. hoge toon $ká + 'pp + I + K' + i(u)$: *káditshìvú*

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c :

a. lage toon $ká + 'pp + I + 'K + \acute{s} + í(ú)$: *kábàmúkwa'tshídí*

b. hoge toon $ká + 'pp + I + 'K + \grave{s} + ì(ù)$: *kánùbáfútshídí*

2. Type v + c.

$ká + 'pp + I' + K + \grave{s} + ì(ù)$: *kánùbá'mbídí*

3. Type c + v :

a. lage toon $ká + 'pp + I + K' + s + í(ú)$: *kánùmútui'dí*

b. hoge toon $ká + 'pp + I + K' + s + ì(ù)$: *kábàkùvui'dí*

Besluit

A. In het algemeen

1. Het negatie partikel *ká-* + *pp* heeft steeds de tonen hoog-laag. De drie personen enkelvoud kl. I. zijn *tshì-*, *kù-*, *kà-*.

2. De grondtoon blijft bewaard.

3. Geen dwingende melodie, elke klankgreep heeft haar eigen toon.

4. Het type c + v is onderhevig aan toontegenstelling.

B. Zonder Infix

1. Het klinkersuffix -í(ú) en de afleidingssuffixen hebben een hoge toon.
2. Bij type v + c wijkt de kernklinker voor de toon van pp.

C. Met Infix

1. Het klinkersuffix staat in toontegenstelling met de kern, hoge kern en laag suffix, lage kern en hoog suffix.
2. De afleidingssuffixen hebben dezelfde toon als de klinkersuffixen.
3. Bij samentreffen van infix met kerntype v + c ontstaat er een dalende toon wat ook de toonhoogte zij van het infix, wanneer het tenminste over een eenvoudige werkwoord gaat.
4. Bij kernen met hoge lange kernklinker en niet gevolgd door een afleidingssuffix wordt de tweede more tonologisch behandeld als een afleidingssuffix. Is er een afleidingssuffix aanwezig dan is de kern hoog.
5. De aanwezigheid van infixen verandert de toonmelodie van deze verbale vorm. Het klinkersuffix en eventueel de afleingsuffixen maken het element uit dat de verandering ondergaat.

II. DE WILSVORM (Imperatief)

De traditionele naam voor deze vorm is „imperatief”. Mgr. de Clercq noemt hem „tweede aspect van de subjectieve voorstelling”. Wij houden ons aan de terminologie van Willems en noemen hem „wilsvorm”.

B e t e k e n i s : Deze vorm heeft uitdrukking aan de wil; hij is „gebiedend, dwingend, verzoekend”; hij beantwoordt aan onze gebiedende wijs (1).

V o r m i n g :

Tweede persoon enkelvoud : stam van het werkwoord.

Formule : **K + a.**

Voorbeeld : **kwà'tá** = neem, houd vast.

(1) Vgl. W, nr. 89.

Tweede-persoon meervoud : stam + **ayí**.

Formule : **K** + **a** + **ayí**.

Voorbeeld : **Kwàtá'yí** = neemt, houdt vast.

Eerste persoon meervoud (komt vrij dikwijls voor).

Formule : tu + **K** + **a** + **ayí**.

Voorbeeld : **tùyá'yí** = laten we gaan.

Opmerking : 1. Om een bevel te verzachten voegt men het suffix **-akú** of **-akó** achter de wilsvorm.

Wê'wé yâ'kó = jij mag gaan ; ga maar.

2. Het suffix **-akú** of **-akó** wordt dikwijls verdubbeld om omzichtigheid of beleefdheid uit te drukken.

3. De meervoudsuitgang **-ayí** schijnt nog zeer levendig.

(a) Hij komt zelfs voor na een noemvorm met **ku-**.

kuà' kúyá'yí ànú kùdi mikó'kó míjiminè yà' mú nzùbú wá'
Israel (Mt. 10, 5) = Gaat enkel (om te gaan + **yi**) naar de verloren schapen van het huis van Israel.

(b) Een wilsvorm meervoud wordt zelfs gevormd uit een werkwoord „**kúvuá** = komen” gevolgd door het plaatswoord **kùnú** = hier + **ayí** (mv. suffix).

vuá'kùnu-á'yí = komt hier (Mc. 12,7).

(c) We treffen het suffix **-ayí** ook aan achter de subsecutief. **nuá'tàbálà'yí** (Mt. 24) (opschrift voor vers 36) = weest waakzaam.

(d) Bij een ontkennende vorm, b. v. **kánùshípá'yí** = doodt niet.

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Lage- lange of korte- kerntoon.

(a) Enkelvoud.

Mòná, kuà'mbídí mú'ntú (Mt. 8, 4) = Zie toe, zeg (het) niemand.

Bi'ká, ùdyá'tè lu'éndó (Mt. 9, 5) = Sta op, (en) wandel.

Shì'yá muá'bá (Mt. 21, 21) = Verlaat de plaats.

(b) Meervoud.

Sà'nká'yí nè disà'nká (Mt. 5, 12) = Verheugt u met vreugde.

pùwá'yíbi = zwijgt erover.

Sò'mbá'yí kú mè'zà (Lc. 12, 37) = Gaat zitten aan tafel.
 Mòná'yí mútshì wà' tshíkù'yí (Lc. 21, 29) = Ziet naar de
 vijgenboom.

b. Hoge- lange of korte- kerntoon.

(a) Enkelvoud.

'A'ngì lá'bà mú mútwè wè'bè (Mt. 6, 17) = Bestrijk (zalf)
 eerst uw hoofd.

Lé'jà úùdi músúngulé (Act. 1, 24) = Toon wie gij hebt
 uitverkoren.

Lámà nzò'ló (B, blz. 202, r. 24) = bewaak de kippen.

(b) Meervoud.

Mányà'yí bá'pròfé'tà bà' máfí (Mt. 7, 15) = Kent de valse
 profeten.

Ná'ngà'yí bé'ná lúkúnà né'nù (Mt. 5, 44) = Bemint hen,
 die u haten.

2. Type v + c.

(a) Enkelvoud.

É'nzà étshí, è kué'nzádiò (Mt. 8, 9) = Doe dit en hij doet het.

'A'ngì á'mbà mábwé áá (Mt. 4, 3) = Zeg eerst tot deze
 stenen.

'U'mvuà, Israel (Mc. 12, 29) = Luister, Israel.

(b) Meervoud.

'A'sà'yí dílò'mbá nè bànùpè (Mt. 7, 7) = Doet vragen
 (vraagt) en men zal u geven.

É'nzà'yí mâ'mpá (Mt. 4, 3) = Wordt brood.

É'là'yí mú mábùngú mâ'yí tè'ntè (Jo. 2, 7) = Doet water
 in de kruiken tot aan de rand (lett. vol).

3. Type c + v.

a. Lage kerntoon.

(a) Enkelvoud.

Nuà = Drink (B, nr. 210, f).

(b) Meervoud.

Nuà'yí = Drinkt (B, nr. 210, f).

b. Hoge kerntoon.

(a) Enkelvoud.

Vuá = kom.

(b) Meervoud.

Yá'yí (Mt. 8, 32) = Gaat.

Vuà'yí kùm wè (B, nr. 104) = Komt (allen) tegelijk.

Luà'yí, ònuá'mbilè buá'lú (KO VII-VIII, blz. 103, 24) =
Komt, ik zal u de zaak zeggen.

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Lage- lange of korte- kerntoon.

(a) Enkelvoud.

Bi'kilá bé'ná múdí mú (Mt. 20, 8) = Roep de veldarbeiders.

Tà'mbuí'shà bá'ntú batismo mú mà'yí (Jo. 1, 33) = Dien
de mensen doopsel toe in water.

Tuà'díjà díú'mbúshá múkámhá mú dí'sù diè'bè (Mt. 7, 5) =
Verwijder eerst de balk uit uw oog.

(b) Meervoud.

Tà'ngilá'yí nyúnyú yà' kú'lú (Mt. 6, 26) = Ziet de vogels
des hemels.

Tábálá'yí (Mt. 24) (opschrift voor vers 36) = Weest waak-
zaam.

Tuà'díjà'yí dí'sá'ngíshá nzízá'nià (Mt. 13, 30) = Doet eerst
bijeengebrengen het onkruid.

b. Hoge- lage of korte- kerntoon in de noemvorm.

(a) Enkelvoud.

Lékèlà kút'é'tá Múlópò Mvidí Múkùlù wé'bè (Mt. 4, 7) =
Laat na te beproeven de Heer uw God.

'A'nji bwélè'là mú tshí'ábá'mbá'ló tshìè'bè (Mt. 6, 6) = Ga
eerst binnen in uw vertrek.

Lámùnà lúpà'nzá élú kú'ndi (Lc. 22, 42) = Neem deze
beker van mij weg.

(b) Meervoud.

Nènkú pí'ngàjilá'yí Kezare biè'ndè dià' Kezare (Mc. 12, 17)
= Aldus geeft aan de Keizer de zaken van de Keizer.

Lóngòlòláyí njilá wá' Mfùmù (Mc. 1, 3) = Bereidt de weg
van de Heer.

Sá'mbilá'yí dí'sá'mbilá (Lc. 22, 40) = Bidt.

2. Type v + c.

(a) Enkelvoud.

'U'mbùkà, Sàtá'nà (Mt. 4, 10) = Ga weg, Satan.

T'kàlà nè dí'tábá (Mt. 9, 22) = Heb geloof (wees met
geloof).

'Ungwì'jà bà'ná kù'mwè (B, nr. 104) = Breng de kinderen bijeen.

(b) Meervoud.

T'màná'yí ápá (KO VII-VIII, blz. 102, n. 16) = Blijft hier staan.

T'kàlá'yí bádíló'ngòlòlé (Lc. 12) (opschrift voor vers 35) = Weest voorbereid.

'U'mbùká'yí kù'ndì (Mt. 7, 23) = Gaat weg van mij.

3. Type c + v.

a. Lage kerntoon.

'Mfui'lá'kó lúsé (Lc. 18, 38) = Heb medelijden met mij.

b. Hoge kerntoon in de noemvorm.

Vuí'là ékú (B, nr. 238) = Kom alhier.

Het suffix -akú of -akó

Het verzacht een bevel uitgedrukt door de wilsvorm. Deze suffixen hebben, evenals de meervoudsuitgang -ayí, steeds een hoge toon. Hier staat dus het suffix niet altijd in toontegstelling met de voorafgaande klankgreep, daar de eindtoon van deze suffixen steeds hoog is.

Hoger gaven we hiervan reeds drie voorbeelden, zie hier de overige.

'A'ngàtá'kó tshìè'bè, ñdà'kó (Mt. 20, 14) = Neem het uwe (en) ga heen.

'A'ngàtá'kó mó'yó wà'nì (Act. 7, 59) = Ontvang (neem) mijn geest.

Pì'tá'kó, ú'mbùkà mú búlóbá buè'tù (Mt. 8, 34) = Ga voorbij, ga weg uit onze streek.

Mòná'kó ; dí'tábá diá'kúpà'ndishí (Lc. 18, 42) = Zie toe, het geloof heeft u gered.

Kàdí yâ'kó, ùdilê'jè kùdì nsásé'rdòsè (Mt. 8, 4) = Ga dus, laat u zien aan de priester.

Vuâ'kó, è kúvuáyè (Mt. 8, 9) = Kom, en hij komt.

'A'mbilá'kó díbwé édí nè : é'nzà mâ'mpá (Lc. 4, 3) = Zeg dan tot deze steen : word brood !

Samenvatting der melodieën van de wilsvorm (Imperatief)

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a.	'K ^(c) + á	: pitá	: pitá'yí
b.	'K ^(c) + à	: lé'jà	: lé'jà'yí
2. Type v + c.

	'K' + à	: á'sà	: á'sà'yí
--	---------	--------	-----------
3. Type c + v.

a.	K' + a	: nuà	: nuà'yí
b.	K' + a	: vuá	: vuá'yí

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a.	'K ^(c) + ś + (ś) + à	: kwà'túlúlà	: kwà'túlúlà'yí
b.	'K ^(c) + š + (š) + à	: pí'ngàjilà	: pí'ngàjilá'yí
2. Type v + c.

	'K' + š + (š) + à	: ú'mbùkà	: úmbùká'yí
--	-------------------	-----------	-------------
3. Type c + v.

a.	K' + s + á	: fui'lá	: fui'lá'yí
b.	K' + s + à	: vuí'là	: vuí'là'yí

Besluit

1. De toonhoogte van de kern blijft steeds onveranderd. Het klinkersuffix van het type c' + v met lage kerntoon moet daarom ook laag worden, b. v. dià = eet ; dià'yí = eet.

2. Het grammaticaal-tonologisch karakteristieke van deze vorm is de toontegenstelling.

a. Wanneer de kern laag is, is het klinkersuffix hoog. Doch dit is zijn normale grondtoon. Hier is het geen grammaticale dwang, die de toontegenstelling deed ontstaan ; ze was er natuurlijker wijze. Feitelijk zou er een dalende toon moeten komen op het klinkersuffix, maar deze komt op deze plaats in het Tshiluba nooit voor, b. v. kwà'tá = neem ; kwà'tá'yí = neemt.

b. De monosyllabische werkwoorden van het type c + v hebben geen toontegenstelling, omdat het op één klankgreep

in het Tshiluba niet mogelijk is, als deze tevens slotklankgreep is. Vandaar A, 3, a, nuà = drink, vuá = kom.

c. Bij de werkwoorden met hoge toon op de kern (typen v'' + c en c + v'' + c) is het klinkersuffix laag, b. v. lé'jà = toon, á'mbà = spreek. Ook in het meervoud met het suffix -ayí blijft de melodie dezelfde, b. v. á'mbà'yí = zegt.

d. Bij de werkwoorden van het type c + v met hoge kerntoon, heeft men, dank zij het suffix -ayí, steeds een lange klankgreep, die geen eindklankgreep is. Daardoor is het mogelijk toontegenstelling te hebben op de kern + a. Vandaar dus deze dalende toon, b. v. vuâ'yí = komt.

e. De afgeleide werkwoorden. Hier komt de aard van de toontegenstelling beter uit. Wanneer het aantal klankgrepen het toelaat, treedt de oppositie hoog-laag op. Bij de eenvoudige werkwoorden met lage kerntoon was dit immers niet mogelijk.

1° Wanneer de kern hoog is, is de eerst volgende klankgreep steeds laag. In het enkelvoud zijn al de afleidingssuffixen en ook het klinkersuffix laag, b. v. ú'mbùkà = ga heen. Alle klankgrepen lopen met de grammaticaal-tonologische eis mee. Voor de afleidingssuffixen is dit geheel overeenkomstig hun aard. Ook het klinkersuffix volgt de toonhoogte, veroorzaakt door *het* kenmerk van deze vorm. Doch in het meervoud wordt het klinkersuffix, tengevolge van het suffix -ayí, weer hoog. Dit is mogelijk omdat de toonopeenvolging hoog-laag toch aanwezig is in de voorafgaande klankgrepen, b. v. ú'mbùká'yí = gaat heen.

2° Wanneer de kern laag is, staan al de afleidingssuffixen er in toontegenstelling. Het klinkersuffix -a is laag én in het enkelvoud én in het meervoud.

Zo zien we dus dat de toontegenstelling, doch gepaard met een respecteren van de grondtoon van de kern, het grammaticaal-tonologisch criterium van deze vorm is.

DE WILSVORM MET INFIX

Ofschoon we hier maar bezwaarlijk van infix kunnen spreken, houden we aan deze term vast, al is er in de wilsvorm ook geen onderwerpprefix. Wanneer er voor de wilsvorm een infix of substituut object geplaatst wordt (of het aspect infix-ká-)

verandert het klinkersuffix **-a** in **-e** ⁽¹⁾. Ofschoon deze morfologisch, buiten de context, gelijkvormig is aan de neigingsvorm, verschillende tonen ⁽²⁾.

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Lage toon.

ńtùmè = zend mij.

bàtùmá'yí kú músòkò = Zendt hen naar het dorp.

ńdò'mbè pánùdì nùkè'ngá bià'kúdià = Vraagt mij wanneer gij eten nodig hebt.

mútumé kú nzúbú á' máshiká = Zend hem naar de gevangenis.

bàlò'mbá'yí mbùjì ibìdì = Vraagt hun twee geiten.

b. Hoge korte toon.

ńfútè dià'kàmwè = Betaal me terstond.

bàfútà'yí dífútú dià'bó = Betaalt hen uit.

tífútè = Betaal ons.

c. Hoge lange toon.

ńdê'jè Lusambo = Wijs me Lusambo aan.

tùlê'já'yí njílá = Toont ons de weg.

2. Type v + c.

ngá'sè bí'mpè pá mútù pà' búbì = Doe me goed in plaats van kwaad.

bê'lé mpàtá = Twijfel niet aan hen.

muâ'sá'yí bímpè = Doet hem wel.

3. Type c + v.

ńpè mfàlâ'ngà = Geef me een frank.

bapé bià'kúnuà = geef hen te drinken.

kâ'mpé = Ga me iets geven.

(1) Dit verschijnsel komt in zeer vele, zo niet alle, Bantu-talen voor, o. a. Swahili, Bemba, Buina Milembwe.

(2) Neigingsvorm + infix en wilsvorm + infix verschillen van betekenis. De neigingsvorm geeft de wenselijkheid, gepastheid te kennen en impliceert daarom altijd een kort uitstel (uit noodzakelijkheid of voortspuitend uit de gesteltenis van de persoon) en duit nimmer een handeling aan die op stel en sprong moet uitgevoerd worden. De wilsvorm is steeds een bevel dat aanstonds moet nagekomen worden.

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

a. Lage toon.

ńkúnìnè tú'mbéle mú búdí mí ébú = Plant voor me aardnoten op dit veld.**Múkálé'ngé, túpà'ndishé, tuâ'bútúkú** = Red ons Heer, we vergaan.

b. Hoge korte of lange toon.

múló'ndèlé miá'ndà éyí = Vertel hem die gebeurtenissen.**ńdó'ndèlè má'lú à'kálé** = Vertel me uit het verleden.**bàdíminá'yí búdí mí ábó** = Bewerkt voor hen dat land.

2. Type v + c.

né údí músuè ngó'ndòpè = Indien gij wilt, genees me.**tuá'shilá'yí nzúbú múpià'mùpià** = Bouwt ons een nieuw huis.**A'njì tuá'mbilé múùdì wá'mbá pè'bè** = Zeg ons eerst wat gij van uw kant zegt.

3. Type c + v.

tùfui'lé lúsé = Heb medelijden met ons.

Besluit

1. De infixen van de eerste en derde persoon zijn hoog **ń- mú-**; ook het aspect-infix **ká-** is hoog. Alle anderen zijn laag.

De hoge toon van **ń-** correspondeert met een lage toon op het klinkersuffix **-è**. Voorafgegaan door andere infixen (ook **ká-**) is het klinkersuffix **-e** steeds hoog.

2. De kerntoon blijft behouden.

a. Bij het type v + c schieten de infixen met lage tonen er hun toon bij in. De kerntoon is het sterkst.

b. Kern en met een lange hoge klinker. De tweede more van de kernklinker wordt tonologisch als afleidingsuffix behandeld.

c. Bij het type c + v geldt de wet der toontegenstelling voor infix en kern + e.

3. De afleidingsuffixen zijn laag en in toontegenstelling met **-e**; behalve wanneer het infix **ń-** is.

4. Het klinkersuffix **-e** is in toontegenstelling met de voorafgaande klankgreep, uitgezonderd bij infix **ń-**.

5. In het meervoud is **a** + **ayí** steeds hoog als er een lage toon is op de onmiddellijk voorafgaande klankgreep. **-a** + **a** (vanaf **ayí**) is laag wanneer er geen lage toon kan zijn: **múfútà'yí, múpà'yí**.

VIERDE HOOFDSTUK

DE RELATIEFCONSTRUCTIE

Op de 80 bladzijden Evangelietekst, die door Bernard Kabese van toontekens werden voorzien, troffen we ongeveer 700 relatiefconstructies aan. Uit dit feit alleen blijkt al dadelijk dat de relatiefconstructie een heel voorname rol speelt in het Tshiluba.

In onze spraakkunst *Het Tshiluba van Kasayi*, die we in 1943 lieten verschijnen, gaven we enkele begrippen over de tonologie van de relatieven, begrippen die we ontleenden aan het werk *Tonologische Schets van het Tshiluba* van Prof. Am. Burssens. Terloops stipten we toen aan ⁽¹⁾, dat we ons moesten beperken tot de toonregels van de relatieven bij het koppelwoord **-di**, daar de toonhoogte van de relatieven bij de andere werkwoordelijke vormen nog niet voldoende werd bestudeerd. De volgende bladzijden willen dit tekort aanvullen en de tonologie van de relatiefconstructie nader belichten.

Vooraleer echter met de tonologische studie van het tekstmateriaal aan te vangen, geven we eerst een bondig overzicht over de relatieven en de relatiefconstructie in het Tshiluba.

Het relatief pronomen (betrekkelijk voornaamwoord) wordt in het Tshiluba weergegeven door het pronominaal prefix van het naamwoord-antecedent; ook de locatieven en het „hoe-of watwoord” worden als antecedent en als relatief pronomen gebruikt. Het relatief pronomen staat altijd onmiddellijk voor het werkwoord, dit weze koppelwoord of gewoon werkwoord.

Er valt echter een grondig verschil waar te nemen tussen de relatieven bij de 1e en 2e persoon en de relatieven bij de 3e persoon. Bij de 1e en 2e persoon wordt het relatief pronomen eenvoudig voor de werkwoordelijke vorm geplaatst, zonder dat deze een morfologische verandering ondergaat.

- B. v. tshilà'mbà tshítuà'kàsù'mbà = het kledingstuk dat we kochten;
tshilà'mbà tshítùdì túsù'mbá = het kledingstuk dat we kopen.

⁽¹⁾ Blz. 122, nota 1.

Bij de 3e persoon neemt het relatief pronomen de plaats in van het onderwerpprefix, dat wegvalt indien het relatief pronomen onderwerp is van de ondergeschikte zin, doch achter het werkwoord wordt geplaatst indien het relatief pronomen voorwerp is van de bijzin. Hier kunnen zich dan twee gevallen voordoen :

1° Het relatief is voorwerp bij een enkelvoudige werkwoordelijke vorm. Is het onderwerp van de bijzin uitgedrukt, dan wordt dit zonder meer achter het werkwoord geplaatst. B. v. *bí'ntú bià'kásùmbà tátù* = de dingen die vader kocht. Is het onderwerp niet uitgedrukt, dan wordt het vervangingsonderwerp als pronominaal suffix achter aan de werkwoordelijke vorm gehecht. B. v. *bí'ntú bià'kásùmbà-yé* = de dingen die hij kocht.

2° Het relatief is voorwerp bij een samengestelde werkwoordelijke vorm, d. w. z. bij een koppelwoord gevolgd door een werkwoord. Is het onderwerp van de bijzin uitgedrukt, dan wordt het achter het koppelwoord geplaatst en het hoofdwerkwoord ondergaat geen morphologische wijziging. B. v. *bí'ntú bidì tátù ùsù'mbá* = de dingen die vader koopt.

Is het onderwerp niet uitgedrukt, dan wordt het vervangingsonderwerp als pronominaal suffix aan het koppelwoord gehecht, terwijl het hoofdwerkwoord morphologisch weer ongewijzigd blijft. B. v. *bí'ntú bidì-yé ùsù'mbá* = de dingen die hij koopt (1).

Om tonologische redenen, welke gegrondheid in de loop dezer studie blijken zal, behandelen we de relatieven van het enkelvoud der klassen *mu-ba* en *n-n* afzonderlijk. Tonologisch staan ze steeds in tegenstelling met de relatieven van al de andere klassen.

In onze spraakkunst (2) deden we eveneens opmerken, dat de vraagwoorden *tshini*, *pani*, *kuni*, *muni*, in de onrechtstreekse ondervraging het vragend element *-ni* verliezen, en dat het overblijvend gedeelte, nl. *tshi*, *pa*, *ku* en *mu*, behandeld wordt als een relatief. Welnu, dit wordt door de tonologie volkomen bevestigd.

(1) Volledigheidshalve dient toch vermeld dat men soms het vervangingsonderwerp achter het hoofdwerkwoord hoort, b. v. *áú pè'ndè pàvuà pà'yáyè nà'nkú* i. p. v. *áú pè'ndè pàvuáyé ùyá nà'nkú* : deze *nu*, wanneer hij daar naartoe ging... Dialectische wending van de Bakwa Sumba.

(2) Blz. 128, nr. 161.

Doch bij nader onderzoek van het tekstmateriaal komen we nu tot deze merkwaardige bevinding dat de relatiefconstructie zich nog veel verder uitstrekt en dat, in het Tshiluba, de bijzinnen van tijd met **pa**, **ne mu**, **ne ku**, **ne pa**, bij een werkwoord in persoonlijke vorm, wel degelijk relatiefzinnen zijn, waarbij de inleidende voegwoorden als relatieven fungeren. Hetzelfde geldt voor de voorwaardelijke bijzin met **pa** en **bi**, de vergelijkende bijzin met **mu** en **bu mu**, en ook voor de redengevende bijzin met **pa**, **ke pa**, **bua pa** en **mpa**. Weliswaar kon men dit, steunende op de zinsbouw, reeds enigszins gissen, maar nu laat de tonologie hieromtrent niet de minste twijfel meer bestaan. Hieruit blijkt dat het merendeel der bijzinnen in het Luba door relatiefconstructies worden weergegeven.

Voorbeelden :

Tijdbepalende zin :

Dílò'lò, pàvuà bá'ntú bà'múvúi'lá nè tshílú'mbù, kàvuà ùsuá bà'fui'lákáná muá'kù tó = 's avonds, als de mensen bij hem kwamen met een geschil, wilde hij niet dat ze mekaar in de rede vielen.

Pàfikilèbó muí'nè muá'bá éú, bà'kásá'ngánámù ànú mítshì = toen ze op die plaats aankwamen, vonden ze er slechts bomen.

Kúpwé'kéláyè tó' nè muá'túyé mákàsà pá'nshì pá tshí'nà = hij daalde af totdat hij met de voeten de bodem van de put raakte.

Voorwaardelijke zin met **bi** :

Bíwà'mònà mú'ntú wè'nzá nà'nkú, né wǎ'mbè nè = indien ge iemand zo ziet handelen, zult ge zeggen...

Voorwaardelijke zin met **pa** :

Mê'me sè : 'Apú pá'wà'pà'ndá? = ik vroeg hem : Maar indien ge geneest?

Vergelijkende zin :

Lékèlà kué'léshá mpú'ngí kú'mpàlà kuè'bè, búmùdi bádi'ngídíjí bà' má'lú bè'nzá... (Mt. 6, 2) = doe de trompet niet blazen voor u, zoals de huichelaars doen.

Bá'mfumuà'bò bituà'gáná míshí'ngá nè básu'mbí mùtuá'tuàbó yà' mbùjí nè nzò'ló = hun meesters bedongen de prijzen met de kopers, zoals men die voor geiten en kippen bedingt.

Redengevende zin :

Pàdìyé mú'mmányè ké' m̀pá nà'kádì múmuá'mbilé buá'lú =
omdat hij mij kent, daarom is 't dat ik hem de zaak
verteld heb.

Buà' pàtshivua Mbùlámátádì muá'shilé ámu kú Málá'ndí =
vermits de Staatsagent enkel in Malandi verbleef...

Overzicht van de relatiefconstructie

I. Relatief bij de *eerste* en *tweede* persoon.

A. Koppelwoord en samengestelde vormen :

1. Koppelwoord ;
2. Koppelwoord + actuatievorm ;
3. Koppelwoord + nominale vormen.

B. Enkelvoudige vormen :

1. -aka- en -aku- vormen ;
2. Subsecutief ;
3. Vaststellingsvorm ;
4. Voltrokkenheidsvorm.

II. Relatief bij de *derde* persoon. *Alle klassen* behalve enkelvoud *mu-ba* en *n-n*.

A. Koppelwoord en samengestelde vormen :

1. Koppelwoord ;
2. Koppelwoord + actuatievorm ;
3. Koppelwoord + nominale vormen.

B. Enkelvoudige vormen :

1. -aka- en -aku- vormen ;
2. Subsecutief ;
3. Vaststellingsvorm ;
4. Voltrokkenheidsvorm.

III. Relatief bij de *derde* persoon. Relatief *u*, enkelvoud der klassen *mu-ba* en *n-n*, als *subject*.

A. Koppelwoord en samengestelde vormen :

1. Koppelwoord ;
2. Koppelwoord + actuatievorm ;
3. Koppelwoord + nominale vormen.

B. Enkelvoudige vormen :

1. Subsecutief ;

2. Vaststellingsvorm ;
3. Voltrokkenheidsvorm met infix **-ka-**.

Relatief u, enkelvoud der klassen **mu-ba** en **n-n**, als *object*.

1. Koppelwoord + actuatievorm ;
2. Koppelwoord + nominale vormen ;
3. Subsecutief.

I. RELATIEF BIJ DE EERSTE EN TWEDE PERSOON

A. Koppelwoord en samengestelde vormen

1. Koppelwoord

Ngó'ndó útùdì éú ngwé'ndè muí'sá'mbò'mbò (Lc. 1, 36)
= de maand, waarin we nu zijn, het is haar zesde (maand).

Mfùmù, búkálé'ngé buà' Israele né ùbuá'kàjùlùlè máfúkú átùdì áá á'ni? (Hand. 1, 6) = Heer, het rijk van Israel zult Gij het herstellen in de dagen waarin we zijn?

Yé'zù, Muá'ná wá' Mvidí Múkùlù wé, tshítùdì tuê'tú né'bè òtshíni? (Mt. 8, 29) = Jezus, Zoon van God, wat hebben wij gemeen met U?

Wé'wé né údí útùipátá mútùdì émú, wá'tùtùmá mú tshí-sù'mbù tshìà' ngúlúbé (Mt. 8, 31) = zo Gij ons verjaagt (uit de plaats) waar we hier zijn, zend ons dan toch in de kudde zwijnen.

Fíkìshá'kó bú'mfùmù buè'bè kútùdì (Mt. 6, 10) = laat komen Uw rijk waar we zijn (= bij ons).

Pè'nù né nùpètè búkólè buà' Spírítú Mú'nsá'ntó wá'vuá kúnùdì (Hand. 1, 8) = gij zult ontvangen de kracht van de H. Geest, die zal komen waar gij zijt (= over u).

Mé'mé ké wá' kútà'mbúshí'buá bà'tí'smò kúùdì wê'wé, é úkà'dí úvuá wê'wé kú'ndì mé'mé (Mt. 3, 14) = ik ben er een die zou moeten gedoopt worden door u, en Gij komt tot mij!

Wé'wé pè'bè né údí ú'nkú'kuí'lá pà'ndì ápá, biò'nsó né bì'kálè biè'bè (Lc. 4, 7) = gij nu, zo gij neerknielt hier waar ik ben (= voor mij), dan zal (dit) alles het uwe zijn.

Kàbìdì mbìshí múùdì ⁽¹⁾ **muà' kuá'mbá muá'nè'nù nè...**

(1) Het relatiefpronomen dat beantwoordt aan **bìshí** is **mu**.

(Mt. 7, 4) = en hoe is 't dat gij zeggen kunt tot uw broeder...

Kàbidi muà'nì mû'ndì ná'mù ìmmuà' sè : ngùtù'lè...
(Jo. 10, 18) = en het behoort mij te (zeggen) : ik leg het (mijn leven) af...

Dí'sù diè'bè ñdìbì'pá buà' pà'ndì mùlé'ngá á'ni? (Mt. 20, 15)
= is uw oog slecht omdat ik goed ben?

Het infix *-tshi-* heeft zijn gewone lage toon en brengt geen verandering teweeg.

Wê'wé nè mué'ná lúkúnà né'bè shà'lá kúmvuá'ngáná
né'ndè mpí'ndiéú, pánùtshidi né'ndè mú njílá á'pú (Mt. 5, 25)
= gij en uw tegenstander kom met hem overeen nu, terwijl gij met hem onderwege zijt.

Vaststellingen. — 1° Het relatief pronomen heeft overal een hoge toon. Daar waar die hoge toon onmiddellijk gevolgd wordt door de lage toon van het persoonlijk voornaamwoord *n-* (van de 1e persoon enkely.) ontstaat er een dalende toon : pàndì (pá-ndì) ; kúndì (kú-ndì) ; enz.

2° Het onderwerpprefix en het koppelwoord nemen beide een lage toon aan : kú-tùdi ; kú-nùdi ; kú-ùdi ; á-tùdi ; tshí-tùdi.

2. Koppelwoord + Actuatievorm

Tshié'ná nnuà'mbilá pà'ni búké'njí bú'ndì ngè'nzéla muí'nè
ámú (Mt. 21, 27) = ik ook zeg u niet op welk gezag ik dit doe.

(dí'yí) dínùdi núpitshishá ádió ndià' muà' múbì (Mt. 5, 37)
= (elk woord) dat gij er bijvoegt is uit den boze.

Tshià' ntápú tshínùdi nué'nzá ntshià' péni? (Mt. 5, 47) =
het bijzondere dat gij doet, waar is het?

Múùdi wé'nzá ámú ìmmuà' pá búké'njí ká'i? (Mt. 21, 23) =
dat wat gij doet, het is op welk gezag?

m̀bishí múùdi úmwè'ná tshísó'sà tshidi mú dí'sù dià' muá-
nè'nù? (Mt. 7, 3) = hoe is 't dat gij het graspijtje ziet in het oog van uw broeder?

È kúbà'mbiláyè nè : Tshínùvuà núnkèbélá ñtshini?
(Lc. 2, 49) = en Hij zei hun : Waarom zoekt gij mij?

In de ondergeschikte zinsbouw :

Pánùdi nújílá díjílá, lékélá'yí dié'nzá mē'sò à' díbú'ngámá

(Mt. 6, 16) = wanneer gij vast, zet dan geen droevig gezicht (droevige ogen).

Kàdí tàbálá'yí, buà' pánùdi kánùmányí... tshípí'ndí tshià'vuà mfùmue'nù (Mt. 24, 44) = maar weest waakzaam, want gij kent het ogenblik niet waarop uw meester komen zal.

'Ndí múmányè mikó'kó yà'nì... bú mú'ndi mmányá pà'nì Tá'tù (Jo. 10, 14) = ik ken mijn schapen... zoals ik ook de Vader ken.

'Uná'ngè mú'ntú né'bè bú mú'ndi údiná'ngá pè'bè (Mc. 12, 31) = bemin uw evenmens zoals ge uzelf bemint.

Pá má'lú málélèlà pá wô'wó ké pá'ndi úl'já njílá wá' Mvidí Múkùlù (Mc. 12, 14) = naar waarheid inderdaad leert gij de weg van God.

Pí'nè ápó ké pá'ndi ñnuà'mbilá nè... (Mt. 6, 25) = daarom is het dat ik u zeg...

Met het infix -tshi- :

Pù'tshivuà wé'nzá nsó'ngwàlùmè úvuá údibà'ngá múkàbà nkàyé'bè (Jo. 21, 18) = toen ge nog jong waart, deedt ge uzelf de gordel om (pù'tshivuà = pá-ùtshivuà).

Vaststellingen. — 1° Evenals in de vorige paragraaf heeft het relatief pronomen overal een hoge toon. De onderwerpprefixen en de stam van het koppelwoord hebben overal een lage toon. Door samentreffen van een hoge en een lage toon ontstaat een dalende toon.

2° Het hoofdwerkwoord blijft ongewijzigd op tonologisch gebied.

3° Het infix -tshi- heeft geen invloed op de toonmelodie.

3. Koppelwoord + Nominale vormen

Kú bàbidi ábá, lé'jà ú'ndi músú'ngùlé (Hand. 1, 24) = van deze twee, toon wie gij hebt verkozen.

Muí'nè éú mMuá'nàni ú'ndi múnâ'ngé, yé'yé ngú'ndi muánishé (Mt. 3, 17) = deze is mijn Zoon die ik bemin, Hij is het in wie ik behagen heb.

'Nyé'yé ú'mvuà muâ'mbé éúpù sè... (Jo. 1, 15) = Hij is het van wie ik zegde...

Kàdí mú'nkátshì muè'nù mùdí muí'mané únùdi kánùyi bámányè (Jo. 1, 26) = doch midden onder u staat Hij die gij niet kent.

Tátuè'nù ùdí àmú múmányè tshínùdi bákè'ngé (Mt. 6, 8)
= uw Vader weet toch wat gij nodig hebt.

Bfùdi músuè biè'nzékè pá búlóbá... (Mt. 6, 10) = dat
(de dingen) die Gij wilt, geschieden op de aarde...

Mé'sò à'ni ǎ'móni lúpà'ndù luè'bè, lúuvuà múló'ngòlwè'lé
kú mé'sò à' bísà biô'nsó (Lc. 2, 30) = mijn ogen hebben
uw heil gezien, dat Gij bereid hebt voor het aanschijn
van alle volkeren.

Buá'lú dí'bá dínùdi kánùyi bávùlùké... diô'dió ké dià'vuà
Muá'ná mú'ntú (Lc. 12, 40) = want op het uur waarop
gij er niet aan denkt, 't is op dat (uur) dat de Mensen-
zoon zal komen.

Met het infix **-tshi-** :

Bé'ná Ngàlilé'è nuè, tshínùtshidipú bátà'ngilé mú'lú nè'nkú
ntshíni? (Hand. 1, 11) = gij Galileërs, wat staat gij daar
zo naar de hemel te kijken?

Met het infix **-ka-** :

Tshínùká'di bálà'dilé túlù ntshíni? (Lc. 22, 46) = wat
slaapt gij reeds?

In de ondergeschikte zinsbouw :

Pú'tshivua wé'nzá nsó'ngwàlùmè úvuà údibà'ngá múkàbà
nkàyé'bè, úyá kúuvuà músuè kô'nsó ; ... múkwà'bò...
àkú'filè kúùdi kúyí músuè (Jo. 21, 18) = toen ge nog een
jongeling waart, deedt ge uzelf de gordel om en gingt
overal waar ge wildet ; ... een ander... zal u voeren daar
waar ge niet wilt.

Kadí kámuè'nzékí mú'ndi músuè mé'mé, àmú muè'nzéké
múùdi músuè wé'wé (Lc. 22, 42) = het geschiede niet
zoals ik wil, het geschiede enkel zoals gij wilt.

Buà' pá'ndi múmányè múnùdi núkèbá Yé'zù (Mt. 28, 5) =
omdat ik weet dat gij Jezus zoekt.

Wá' dià'kálé'ngá ñgwé'wé buà pú'vuà muí'tàbijé (Lc. 1, 45)
= gelukkig zijt gij, omdat gij geloofd hebt.

'Utùlékèlè mábà'nzà è'tù bú mútùdi bálékèlé bàdi né è'tù
(Mt. 6, 12) = vergeef ons onze schulden, zoals wij ver-
geven aan hen die (schulden) hebben bij ons.

Hier valt echter op te merken dat, zo het koppelwoord **-di**
vervangen wordt door het werkwoord **kuí'kálá** (= wezen, zijn),

dit laatste de toonmelodie van de subsecutief na het relatief aanneemt. De nominale vorm blijft ongewijzigd.

Kàbìdì ngí'díkíjílù únúì'kálà bí'díkíjé áú... (Mt. 7, 2) = en de maat waarmee gij zult gemeten hebben...

Tshílú'mbù tshínúì'kálà bà'sé, ké tshìè'nù tshìvuàbó kúnua'sá (Mt. 7, 2) = het oordeel dat gij zult geveld hebben, dat is het uwe dat men over u zal vellen.

Kadí bínúì'kálà nué'nù bàdì bábià'bàbià'lè, bámányè muà' kúpà bè'nù bà'ná bí'ntú bià' málé'ngélá... (Mt. 7, 11) = maar zo gij die doorslecht zijt, goede dingen weet te geven aan uw kinderen...

Vaststellingen. — Deze zijn dezelfde als die van voorgaande paragraaf, namelijk : het relatief pronomen heeft overal een hoge toon ; de onderwerpprefixen en de stam van het koppelwoord hebben overal een lage toon ; de nominale vormen blijven onveranderd. Aldus blijkt duidelijk dat, bij de eerste en tweede persoon van de samengestelde werkwoordelijke vormen, de invloed van het relatief pronomen beperkt blijft bij het koppelwoord.

B. Enkelvoudige vormen

1. De vormen met -aka- en -aku-

De volgende voorbeelden ontleen we aan de *Tonologische Schets* en aan *Kongo-Overzee*, daar we geen voorbeelden in het Evangelie aantreffen.

Nùdié bí'ntú ébí biò'nsó bínà'káfùkà mpí'ndié'ú (T. S. bl. 196, 9) = gij moogt eten van al deze dingen die ik nu geschapen heb.

Bá'ntú báwà'káfùkà bàdì bì'tábá mú dí'yì diè'bè á'nì? (T. S. 196, 11) = de mensen, die ge geschapen hebt, onderhouden ze uw gebod?

Bàdì bì'tábá mú dí'yì díwà'kábà'mbilà (T. S. 196, 12) = ze onderhouden het gebod dat ge tot hen gericht hebt.

Mpí'ndié'ú nuà'kúpídiá mú dí'yì dià'nì dínà'kánua'mbilà (K. O. VII-VIII, 104, 31) = nu hebt gij het bevel verworpen dat ik u gegeven (gezegd) had.

Dítúkú dítuà'kúbi'kà kuè'tù ná'kúkúpà lúpà'nzá lújímà

(T. S. 202, 30) = de dag waarop we thuis vertrokken heb ik u een gans blikje gegeven.

- V a s t s t e l l i n g e n. — 1° Het relatief pronomen is hoog.
 2° De dalende toon van het onderwerpprefix in verbinding met de eerste klankgreep van **-aka-** wordt laag, terwijl de klankgreep **-ka-** haar hoge toon behoudt.
 3° De vrije stamkern behoudt eveneens haar eigen toon. Onder invloed van een laag infix wordt de hoge toon van de kern van het type *vc* uitgestoten.
 4° De eindtoon van het werkwoord wordt laag.

2. De Subsecutief

De toonmelodie van de 1e en 2e persoon enkelvoud en meervoud van deze vorm in de onafhankelijke zin is : hoog-hoog (of laag)-hoog ; b. v. *ná'mòná* = ik zal zien ; *tuá'fiká* = we zullen aankomen.

A. Eenvoudige Werkwoorden

a. Type *c + v + c*.

Buá'lú né núde bání'ngé bání'ná'ngí bè'nù, dífútú dínuà'pétà ñdià' péni? (Mt. 5, 46) = want indien gij bemint die u beminnen, het loon dat gij zult ontvangen, vanwaar is 't?

Tshínuà'mányà ñgétshí sè... (Lc. 12, 39) = iets dat gij zult (zoudt moeten) weten, 't is dit...

Wá'bi'kí, kádi nyá'ù ùdià'njilá kú Ngàlil'é ; kuà'ká ñkúnuà'múmwè'nà (Mt. 28, 7) = Hij is verzezen, en zie Hij gaat u voor naar Galilea ; daar is het dat gij Hem zien zult.

In de ondergeschikte zinsbouw :

Kádi tshínyá'ngú... pánuà'tshimònà nè : ñtshíshì'ndíká mú nzúbú mú'nsá'ntó... (Mt. 24, 15) = maar de (gruwel der) verwoesting... wanneer gij hem zult zien gevestigd in de heilige woning (= tempel)...

Tútà'mbà tuà'ù pà'mánàtú kútékétá, tuà'sá nè túbèjí, mpánuà'mányà... (Mt. 24, 32) = zijn twijgen (van de vijgenboom) als ze reeds mals zullen geworden zijn en (zijn) bladeren uitschieten, dan is 't dat gij weet...

Mò'mó ké múnua'mányà pè'nù, pánuà'mònà mí'nè má'lú ò'nsó áwó... (Mt. 24, 33) = op die manier zult gij ook weten, wanneer gij al die dingen zult zien...

'Ndà'yí, nùlámè àmú muè'nù múnua'lámà (Mt. 27, 65) = gaat en bewaakt (het graf) op uw manier zoals 't u goed-dunkt.

Páwà'mánà kúkùlákájá, né wò'lólè biá'nzá (Jo. 21, 18) = wanneer ge reeds oud zult geworden zijn, zult ge uw handen uitsteken.

b. Type v + c en c + v.

Diè'nù dí'sá'mbílá dínuè'là ngédí sè... (Mt. 6, 9) = uw gebed dat gij zult storsten, 't weze dit...

Tshì'à'nì òkùbìpá mú'ntú ú'mbà'suà (Lc. 4, 6) = 't staat mij vrij ze te geven aan de mens die ik verkies.

Mfùmù, nâ'nkùlò'ndè kò'nsó kúwà'yà (Mt. 8, 19) = Heer, ik zal U volgen overal waar Gij gaan zult.

In de ondergeschikte zinsbouw :

Bítuà'mbà nè : nkùdi bá'ntú, kàdí sè túdí túká'kálá bá'ntú (Mt. 21, 26) = zo we zeggen : van bij de mensen, dan hebben we het volk te vrezen.

Né nùshá'lè kánùtshímmònó kàbìdì tó' àmú nè kúnua'vuà kuá'mbílá nè... (Mt. 23, 39) = gij zult (blijven) mij niet meer zien, totdat gij zult (komen) zeggen...

'Ané'ngè nè múmbà'vuà (Jo. 21, 22) = dat hij blijve tot ik kom.

'Usó'mbèkú tó' nè kúngà'vuà kúkuá'mbídílá (Mt. 2, 13) = blijf er totdat ik u zal komen zeggen.

B. Afgeleide Werkwoorden

Múlópò Mvidí Múkùlù wé'bè ògúwà'kú'kuí'là, kàdí muí'nè áú nkàyé'ndè ògúwà'lámátà (Mt. 4, 10) = de Heer uw God, Hij is het die gij zult aanbidden en Hij alleen is het die gij zult dienen.

Kàdí bínui'kálá nué'nù, bàdi bábiá'bàbià'lè bàmányè muà' kúpà... (Mt. 7, 11) = maar zo gij, die doorslecht zijt, weet te geven...

Pí'nè ápó ké pá'mbà'bà'mbílá nè (Mt. 7, 23) = op dat ogenblik, zie dan zal ik hun zeggen...

Vaststellingen. — 1° Het relatief pronomen is overal hoog.

2° Het onderwerpprefix + **a** neemt een lage toon.

3° De kern en de afleidingssuffixen behouden hun normale toon.

4° De eindtoon wordt overal laag.

5° De infixen behouden hun eigen toon en oefenen geen invloed uit.

3. Vaststellingsvorm (Vorm op -ilé, -èlé, -iné, -èné)

In de onafhankelijke zin heeft de 1e persoon enkelvoud een lage toon op het onderwerpprefix; de 1e persoon meervoud en de 2e persoon enkelvoud en meervoud hebben een hoge toon op het onderwerpprefix; de werkwoordelijke kern heeft haar eigen grondtoon; het vormsuffix -ilé, -èlé, -iné, -èné is steeds laag-hoog.

Muâ'ná wá Bàràkiyàsè, únùshípè'lè mú'nkátshì muà'nté'mpèlò nè muà' tshiáltà'rè áú (Mt. 23, 35) = de zoon van Barachias, die gij gedood hebt tussen de tempel en het altaar.

Mísá'ngú mí'nè bú'ngíyò f'nná'ngilè sè nsá'ngíshè bà'nà bè'bè (Mt. 23, 37) = zoveel malen dat ik wenste uw kinderen te verzamelen...

Múkálé'ngé, òdfúkú ká'ì dí'túkúm wè'nè wê'wé múfuè nzálá? (Mt. 25, 37) = Heer, op welke dag (= wanneer) was het dat wij u zagen stervend van honger (= hongerig)?

Kàdí mbishí múnùbè'ngèlè dímuí'tábá? (Mt. 21, 26) = en hoe (= waarom) hebt gij geweigerd hem te geloven?

Kàdí tshínùyí'dilè kámònápù òtshíni? (Mt. 11, 9) = maar dat wat gij gaan zien zijt, wat is 't?

Vaststellingen. — 1° Het relatief pronomen is overal hoog.

2° De hoge onderwerpprefixen worden laag.

3° De kern behoudt haar grondtoon, evenals -il-, -el-, enz.

4° De eindtoon -e wordt overal laag.

4. Voltrokkenheidsvorm (Vorm op -i)

De melodie van deze vorm in de onafhankelijke zin is, voor de werkwoorden met lage kerntoon : hoog-laag-hoog ; voor de werkwoorden met hoge kerntoon echter is ze dalend (in 1e pers. hoog)-hoog-laag.

Van deze vorm troffen we in de Evangelietekst weinig voorbeelden met een relatief pronomen aan.

Biá'kàné, Mfúmú, búlélèlè búwá'mbi àmú pá bô'bó nè...
(Mc. 12, 32) = juist, Heer, naar waarheid hebt ge gezegd...

'Ndà'yí, nùlò'ndélè Yòwá'nèsè bínú'mvù, kàbìdì bínúá'mònó
(Mt. 11, 4) = gaat vertellen aan Joannes wat gij gezien en gehoord hebt.

Kàdì nùtékéménè dílayá dià' Tá'tù, sè ndí'nè dínú'mvù múkáná muà'ni ádió (Hand. 1, 4) = maar wacht de belofte van de Vader af, namelijk deze die gij gehoord hebt uit mijn mond.

Ké mú'mbá'nùláyi (Mt. 24, 25) = zie hoe ik het u voorzegd heb.

Met het infix -ka- :

'Uúká'móní Spírítú ùmúpwé'kélá pá'mbídí pè'ndè...
(Jo. 1, 33) = (Hij) op wie gij de Geest zult zien nederdalen...

Biò'nsó bínúká'lò'mbí nè dí'sá'mbílá dià' pá dí'tábá diè'nú, né nùbipète (Mt. 21, 22) = alles wat gij zult vragen in uw gebed van geloof (= in een gelovig gebed), gij zult het verkrijgen.

II. RELATIEF BIJ DE DERDE PERSOON

Relatief van alle klassen
behalve van het enk. der klassen mu-ba en n-n

A. Koppelwoord en samengestelde vormen

1. Koppelwoord

Èròdèsè... ùtù má bá'ntú è kúshípá bô'nsó bá'nà bàvuà mú Bétèlémè (Mt. 2, 16) = Herodes zond mannen uit en doodde alle kinderen die in Bethlehem waren.

Mùtò'tó... è ku'máná kú'lú kuà' muá'bá ùvuà muá'ná
(Mt. 2, 9) = de ster bleef staan boven de plaats waar
het kind was.

'Apó bútò'kè bùdì mú múbídí wè'bè bô' bú buè'nzé m'í'dímá...
(Mt. 6, 23) = maar het licht dat in u(w lichaam) is, zo
dit duisternis wordt...

'Mbishí múùdì úmwè'ná tshísó'sà tshìdì mú dí'sù dià'
muá'nè'nù, kùyi útà'ngilákòkù múká'mbá ùdì mú dí'sù
diè'bè áú? (Mt. 7, 3) = hoe ziet ge het graspijltje dat in
het oog van uw broeder is, en ziet ge niet de balk die in
uw oog is?

Bákú'ngijè bású'ngulá bè'ndè nséké idi òmpé'pèlè yó'nsó
iná'yí (Mt. 24, 31) = ze zullen verzamelen zijn uitver-
korenen uit alle vier de streken waar de winden zijn.

Mvidí Múkùlù è kútumá muá'njèlò Ngábríélè kú dí'tù'ngá
dià' mú Ngàlilé'è, didì dí'ná Ná'zàrètè (Lc. 1, 26) = God
zond de engel Gabriël naar een stad in Galilea, die de
naam Nazareth (had).

'Amú muà' kúsókólólá mé'njí àdì mú'ndá muà' bá'ntú
bávulè (Lc. 2, 35) = om te ontsluiëren de gedachten die
zijn in het binnenste van vele mensen.

È kúbà'ndá mú músòkò wà' Dá'vid ùdì dí'ná Bètèlémè
(Lc. 2, 4) = en hij ging op naar de stad van David, die
Bethlehem heet.

Bô'nsò bàvuà nè múbídí mútèkèté... bàvuà nè diá'bòlò
mú'ndá... yè'yé è kúbàpà'ndíshá (Mt. 4, 24) = allen die
krank van lichaam waren... die een duivel in hadden...
Hij genas ze.

Buà' máshí à' bàvuà kábàyi buá'lú à'kápùmúká mú búlóbá
ò'nsó... (Mt. 23, 35) = opdat al het bloed van hen die
zonder schuld waren, dat vergoten werd op aarde...

'Ndí kàbídi nè ìdipù mikó'kó, idi káyiyi mú tshíkù'mbi étshí
(Jo. 10, 16) = ik heb nog andere schapen, die niet in
deze schaaftal zijn.

È bàvué kúfúlá mbi'pishílú mú búkálé'ngé buè'ndè nè
bé'njí bà' má'lú àdí káayi má'kàné (Mt. 13, 41) = en
zij zullen uitrukken uit zijn rijk de ergernis(gevers) en
de plegers van handelingen die niet rechtvaardig zijn.

Kúpà'ná biè'ndè biò'nsò bìvuàyé ná'biò (Mt. 13, 46) = en
hij verkocht al (de dingen) die hij had.

È kúfíká kú mâ'yí à' Yòrdá'nè kùvuà Yòwá'nèsè, buà' kútà'mbúshíbuáyè bà'tí'smò kùdiyé (Mt. 3, 13) = en Hij kwam aan (het water van) de Jordaan, waar was (= bij) Joannes om gedoopt te worden waar hij is (= door hem).

È kúmòná Spírítú wá' Mvidí Múkùlù ùpwé'ká, mué'nzé bú nkúdi'mbá, wì'kilá pàdiyé (Mt. 3, 16) = en hij zag de Geest van God neerdalen, gemaakt zoals (= in de vorm van) een duif en rusten waar Hij is (= op Hem).

Kádí ùmòná mútshì wà' tshíkuyí (múménè) kú mué'lélú wà' njílá, è kúyá kùdiú (Mt. 21, 19) = en Hij zag een vijgenboom, (groeiend) langs de wegkant, en Hij ging naar hem toe.

È kúbà'ndáyè kùvuàbó mú buá'tú, lúpé'pèlè è kúbatámálú (Mc. 6, 51) = en Hij stapte bij hen in de boot en de wind stilde.

In de ondergeschikte zinsbouw :

Pàvuàbò muà'muá, máfùkù è'ndè kúkù'mbánáwò (Lc. 2, 6) = terwijl ze daar waren, werden haar dagen vervuld.

Bàvuá bè'lá mákò'ndò à'bò mú mâ'yí, buà' pàvuàbò bílé'mbí bià' mâ'yí (Mc. 1, 16) = ze wierpen hun netten in 't water, want ze waren vissers (waterjagers).

Mué'ná múdímu pè'ndè ùdí ùnyé'má buà' pàdiyé mué'ná múdímu (Jo. 10, 13) = de huurling echter gaat op de vlucht omdat hij een huurling is.

È kúbà'ndábò mú Yèrú'zàlèmè mùvuà tshí'bídílú tshìà' dífùkù dífé'stò (Lc. 2, 42) = en zij gingen op naar Jeru-salem, zoals het de gewoonte was op de feestdag.

Bàlà'lá bú mùdi mìkó'kó idi káyimònó múyílámí wá'yò (Mt. 9, 36) = zij lagen (= waren) als schapen die geen herder hebben.

Bé'ná dià'kálé'ngá mbàdi nè lúsé (Mt. 5, 7) = zalig zij die medelijden hebben...

Buá'lú bò'bó ké bàdi nè búkálé'ngé buà' mú diú'lú (Mt. 5, 3) = want zij, zie ze bezitten het rijk des hemels.

Mùngà'ngá, bàmúkè'ngédí bè'ndè kí mbàdi nè búkòlè tó (Mt. 9, 12) = een geneesheer, die hem nodig hebben 't zijn zij niet die kracht hebben (= die gezond zijn).

Bá'nyà'ná' múbàkiá'ngání bàdí muà' kuá'sábò miá'dí

pàtshidì múbàkiá'ngání pá'nshì pàdibó ápú á'nì? (Mt. 9, 15)
= de vrienden van de bruidegom, kunnen ze treuren
terwijl de bruidegom bij hen is?

T' ngáni múnùlê'jé muà' nuâ'nyé má tshí'jì tshiká'dì kúvuá?
(Mt. 3, 7) = wie toch heeft u geleerd te ontsnappen aan
de toorn die op 't punt is te komen?

V a s t s t e l l i n g e n. — 1° De relatieven van alle klassen,
die als onderwerp of voorwerp bij het koppelwoord -di of -vua
staan, hebben een lage toon.

2° Het koppelwoord -di of -vua heeft eveneens een lage toon.

3° De onderwerpsuffixen hebben een hoge toon.

4° De ontkenning en de infixen -tshi- en -ka- brengen geen
verandering teweeg.

5° Een ongedekte hoge klankgreep, die onmiddellijk vóór
het relatief pronomen komt, wordt laag. Zo hebben we in het
eerste voorbeeld : bânà bàvuà... Het losse woord bâná heeft
een hoge eindtoon ; onder de invloed van het onmiddellijk vol-
gend laag relatief pronomen bà-, wordt die hoge eindtoon laag.
Hetzelfde geldt in het derde voorbeeld : búto'kè bùdi...

2. Koppelwoord + Actuatievorm

Terloops weze er hier aan herinnerd dat het onderwerp van
de bijzin, waaraan het relatief pronomen als voorwerp vooraf-
gaat, geplaatst wordt achter de werkwoordelijke vorm die de
invloed van het relatief pronomen ondergaat, zoals we in 't begin
van dit hoofdstuk hebben uiteengezet.

Kúvuá tshísù'mbù tshìà' ngúlúbé mívùlè ìvuà ìdiá (Mt. 8, 30)
= er was een kudde van veel zwijnen die aten...

È kúshì'ndíká muá'kù wà'bò nè bíshimà bìvuà biló'ndá
(Mc. 16, 20) = en Hij bevestigde hun woord door won-
dertekenen die (erop) volgden.

Bâ'nà bà' búkálé'ngé pà'bò né bimá'nshí'buè mú mí'dímá
ìdì yè'nzá kù'nsà (Mt. 8, 12) = de kinderen van het rijk
echter zullen (weg)geworpen worden in de duisternissen
die daarbuiten heersen.

Mbávùlè bàdì bàpàbwé'lá (Mt. 7, 13) = ze zijn talrijk zij
die er binnegaan.

Kàbìdì bákwa'bò bà' bú'ngì bàvuà bàmuá'mbúluí'shá nè

biù'mà bià'bò (Lc. 8, 3) = en vele andere die Hem hielpen met hun vermogen.

Pàvuàyé mù'mvué má'lú àvuà Krístò wè'nzé'nzá (Mt. 11, 2) = toen hij de daden vernam die Christus verrichtte...

'Ufiká è kuásá mú músòkò ùdibó bì'niká nè ùNá'zàrètè (Mt. 2, 23) = hij kwam aan en vestigde zich in het dorp dat men Nazareth noemt.

Né nùbàmányìnè kú bímúmá bidibó bè'nzá (Mt. 7, 20) = gij zult ze kennen aan de vruchten die ze voortbrengen.

Buá'lú bú mùdì mué'lè wà' mvulá ùpátúká kú (lúséké) lùdì dí'bá dibá'ndílá, ùfiká kú lùdidió dibwé'lá... (Mt. 24, 27) = want zoals de bliksem te voorschijn komt aan de kant waar de zon opgaat en aankomt waar ze ondergaat...

Bu'ne ébú mbúlélèlà bùvuà Yòwá'nèsè ùjádíká (Jo. 1, 19) = dit nu is het getuigenis dat Joannes bevestigde.

Dí'shíyà dià' Yòrdá'nè òvuà Yòwá'nèsè ùtà'mbuishá bá'ntú bà'tí'smò (Jo. 1, 28) = aan de overzijde van de Jordaan waar Joannes de mensen het doopsel toediende.

Kúmányá bitshià né' ìmáfúkù bidi Tá'tù ùfù'ndá muè'ndè muà' Mfùmù, kí ntshìè'nù tó (Hand. 1, 7) = 't is niet aan u de tijden of dagen te kennen die de Vader op zijn eigen gezag vastgesteld heeft.

Wò'nsó mútshì ùdì káuyí wè'nzá tshímúmá tshíá'kàné né bàùkòsè (Mt. 3, 10) = elke boom die geen goede vrucht voortbrengt, men zal hem afkappen.

È kúbàfilá kò'nsò kùvuàbó bù'mvuá lú'mù luà' nè : ùdì ékú (Mc. 6, 55) = en ze voerden ze overal waar ze hoorden de mare : Hij is daar.

Bà'sákájá mò'nsò mùvuà muà'mbá dí'yi dià' Mvidí Múkùlù (Lc. 2, 39) = ze volbrachten alles zoals de wet van God voorschreef (zeide).

In de ondergeschikte zinsbouw :

Dimwè pàvuà bá'ntú hò'nsó bà'tàmbúlá bà'tí'smò (Lc. 3, 21) = op zekere dag, toen alle mensen zich lieten dopen...

Pàdiyó ipátulá tshímúmá tshíà'yò, núdì nómányá nè... (Lc. 21, 30) = wanneer ze (de bomen) hun vruchten voortbrengen, dan weet gij...

Pàdì njílá wè'nzá múnènè, ké pàdì pàyá kú díji'míná (Mt. 7, 13) = daar waar de weg breed is, 't is langs daar dat men naar 't verderf gaat.

Lékèlè ku'éleshá mpú'ngí kú'mpàlà kuè'bè,' bú mùdì bá-dì'ngídíjí bà' má'lú bè'nzá (Mt. 6, 2) = doe de trompet niet blazen voor u, zoals de huichelaars doen.

Bíudì músuè biè'nzékè pá búlóbá bú mùdibíó biè'nzéká mú diú'lú (Mt. 6, 10) = dat wat gij wilt geschiede op aarde, zoals het geschiedt in de hemel.

Míkwà'bò è kúmatáyò pá mábwé, mítò'lòké è kúfubáyò buà' pàvuàyò káyimònó tshítálé'lá (Lc. 8, 8) = andere (zaden) vielen op de rotsen en opgeschoten verdorden ze, omdat ze geen vocht hadden.

Yèzù kàvuá múlê'jé biè'ndè bishimà bívúlè kuà'bò ékú, buà' pàvuàbó bàbè'ngá dímuítábá (Mt. 13, 58) = Jezus toonde niet veel van zijn wonderen bij hen daar, omdat ze weigerden in Hem te geloven.

Kàdì m̀m̀unì mùdì bè'bè báló'ngí kábà'yí bàjílá dià'bò díjílá? (Mt. 9, 14) = maar hoe komt het dat uw leerlingen hun vasten niet onderhouden?

Met het infix -tshi- :

Pàtshivùayé ùbà'mbilá mí'nè má'lú áwó (Mt. 9, 18) = terwijl Hij hun deze dingen zei...

Met het infix -ka- :

Pàkà'vuàyé ùfiká pá buí'pì nè Yè'rikò nè'nkú... (Lc. 18, 35) = toen Hij aldus in de buurt van Jericho ging aankomen...

Sà'nká'yí nè dísa'nká, buà' pàkà'dì dífútú diè'nù divúlá'ngáná mú diú'lú (Mt. 5, 11) = verheugt u oprecht, omdat uw loon groot is in de hemel.

Vaststellingen. — Enkel het koppelwoord wordt door het relatief pronomen beïnvloed; het hoofdwkwoord, dat op het koppelwoord volgt, ondergaat geen wijziging. Al de opmerkingen, die we maakten op 't einde van de vorige paragraaf, zijn hier ook van toegepassing.

3. Koppelwoord + Nominale vormen

Kàdì ké mùtò'tò ùvuàbó bàmòné... kúyàù kú'mpàlà kuà'bò (Mt. 2, 9) = maar zie de ster die ze gezien hadden... ging voor hen uit.

Bí'nè bá'ntú ábá bàvuà básò'mbé mú mí'dímá bǎ'mòní

búkè'nké búnèné (Mt. 4, 16) = die mensen dan, die in in de duisternis gezeten waren, hebben een groot licht gezien.

Ulá'mbúlè múlà'mbò ùvuà Mó'zès muâ'bé nè : bà'là'mbúlá (Mt. 8, 4) = breng het offer dat Mozes gezegd heeft dat ze moesten offeren.

Búkálé'ngé buà' mú diú'lú bùkádí buè'nzá bú lútété luà' tshífwá'nkáfwá'nká lùvuà mú'ntú muâ'ngáté, muê'lé mú búdíímí buè'ndè (Mt. 13, 31) = het rijk des hemels is gelijk aan een mostaardzaadje dat een mens nam en op zijn akker wierp.

Tùkámònè ébú buá'lú bùdì bué'nzèké, bùdì Múlopò mútúlé'jé (Lc. 2, 15) = laten we gaan zien die zaak die gebeurd is en die de Heer ons bekend gemaakt heeft.

Díbwé divuà bí'bákí bí'mà'nshé, ádíó ñdíè'nzé mútwè wà' dí'tú'mbá (Mc. 12, 10) = de steen die de bouwlieden verworpen hebben, die is de hoeksteen geworden.

Muà' wá'mányá miá'ndà ivuàbó bákúló'ngèshé (Lc. 1, 4) = opdat ge kennen zoudt de zaken die men u geleerd heeft.

Kútù'mbìshábò Mvidí Múkùlù è kúmùtè'ndáké'ná, buà' ô'nsò àvuàbó bàmòné, kàbídí àvuàbó bú'mvué (Lc. 2, 20) = ze loofden God en ze prezen Hem om alles wat ze gezien en gehoord hadden.

Tshívuà tshímátè mú mí'ngó'ngá, mbàvuà bú'mvué... (Lc. 8, 14) = dat wat gevallen was in de doornen 't zijn zij die gehoord hebben...

Uvuá músàkà kùdì Spírítú muá'bá ùdì káyùì muâ'sé mú'ntú (Lc. 4, 1) = Hij werd door de Geest gevoerd naar een plaats waar geen mens woonde.

Kàvuá pè'ndè múmányè kùvuàyé múfùminé (Jo. 2, 9) = hij echter wist niet vanwaar hij (de wijn) kwam.

Mùvuabó bátuá'mbilé kùdìb àvuà báyimòné nè mê'só (Lc. 1, 2) = zoals ons gezegd werd door hen die ze (die zaken) met eigen ogen gezien hebben.

Nominale vormen op -a :

Muá'bá ùdì kù'mà kè'bè kátè'ká, ngùdì kàbídí mójó wè'bè (Mt. 6, 21) = op de plaats waar uw schat geplaatst is daar is ook uw hart.

Kàbidi nè ká'lú kàdi káfù'ndá áká òkà' ngá'ni? (Mc. 12, 16)
= en de zaak die (erop) geschreven is, van wie is ze?

Bàvuà bátù má bàvuà bà' bá'fàrizé'è (Jo. 1, 24) = zij die
gezonden waren, waren van de Farizeeën.

Kákuè'ná tshimwè tshidi kátshiyi tshífúká kùdiú (Jo. 1, 3) =
er bestaat geen (ding) dat niet door Hem (= het Woord)
geschapen werd.

Buá'lú bìvuà bìkuá'mbílá kùdi Múlópò né biè'nzékè (Lc. 1, 45)
= want wat u door de Heer werd gezegd, zal gebeuren.

**È kúmányishábò bá'ntú bùvuà búbà'mbílá buà' muá'ná
éú** (Lc. 2, 17) = en ze vertelden aan de mensen wat hun
gezegd was aangaande dit kind.

È kúkémá buà' má'lú àvuà mábà'mbílá kùdi bálámí áwó
(Lc. 2, 18) = en ze waren verbaasd over de dingen die
hun door de herders gezegd werden.

Kàdi Tátué'nù ògúdí úmóná mùdi mué'nzá mú músókókó
(Mt. 6, 4) = en uw Vader, die ziet wat er geschied is in
't geheim...

Nú'mvui'lé mùvuà muá'mbílá bákùlù (Mt. 5, 21) = gij
hebt gehoord hoe aan de ouderen gezegd werd.

Met de infixen -tshi- en -ka- :

**Nuè'nú pè'nù né nùtá'mbuí'shí'buè bà'tí'smò kùdi Spíritú
Mú'nsá'ntó máfúkù àtshidi máshà'lé mákésè áá**
(Hand. 1, 5) = gij echter zult gedoopt worden in de
H. Geest, kort na deze dagen.

Kú'nyimá Yé'zù múmányè mùká'vuà biò'nsó bìkù'mbàné...
(Jo. 19, 28) = daarna, bewust dat alles volbracht was,
(zeide) Jezus...

In de ondergeschikte zinsbouw :

**Yé'zù pàvuàyé múpité ápó mpà'mwè'nèyé mú'ntú músò'mbé
mú tshilà'mbuí'shílú** (Mt. 9, 9) = toen Jezus daar voor-
bijging zag Hij een man gezeten bij het tolhuis.

Pàdi Tá'tù mú'nnâ'ngé mêmé, mpà'ndi ntù'lá wà'ni mó'yó
(Jo. 10, 17) = omdat de Vader mij bemint, 't is daarom
dat ik mijn leven afleg.

Pàvuà bà' bù'ngi báditué kú diá'lú lá miá'ndà (Lc. 1, 1) =
vermits velen getracht hebben de zaken uiteen te zetten...

... **Buà' pàvuàyé múvùlùké búkésè buà' mú'ntuè'ndè** (Lc. 1,

48) = omdat Hij zich de geringheid zijner dienstmaagd herinnerd heeft.

Bú mùvuà múfù'ndá mú múkà'ndà wà Izayase (Lc. 3, 4) = zoals geschreven was in het boek van Izaias.

Mámuè'ndè Màrí'yà pàvuàyé múfidílá bí'ntú kùdi Yòzé'fù (Mt. 1, 28) = zijn Moeder Maria, toen voor haar de bruidschat gegeven was door Jozef...

Mfùmù Ēró'èsè pè'ndè, pàvuàyé mútá'ndishá kùdiyé buá'lú buá' Ēròdiyá'sè (Lc. 3, 19) = Koning Herodes nu, daar hij door hem berispt werd ter wille van Herodias...

Kádí pàtshivùá bá'ntú bálà'lé tólù (Mt. 13, 25) = maar terwijl de mensen sliepen.

Vaststellingen. — Evenals in de twee voorgaande paragrafen wordt enkel het koppelwoord door het relatiefpronomen beïnvloed; de nominale vormen blijven onveranderd. Alle opmerkingen, die we bij paragraaf 1 maakten, zijn hier ook toepasselijk.

B. Enkelvoudige vormen

1. Vormen met -aka- en -aku-

In de Evangelietekst vonden we slechts een paar voorbeelden van relatieven bij de -aka-vorm en geen bij de -aku-vorm. Verschillende voorbeelden troffen we aan in de Lubateksten door Prof. Burssens gepubliceerd op het einde van zijn *Tonologische Schets* en ook in *Kongo-Overzee*, VII-VIII, bl. 100-105.

De melodie van de 3e persoon, voor deze vorm, in de onafhankelijke zin is : pp' + à'ká + K (hoog of laag) + á ; wà'ká-kwà'tá, wà'kápétá, wà'kí'mánshá.

A. Eenvoudige Werkwoorden

1. Werkwoorden van het type c + v + c.

a. Met lage kerntoon :

Bá'ngábá'ngá pà'káfùkà Mvidié Múkùlù bá'ntú (K. O. blz. 100, 1) = in den beginne toen God de mensen geschapen had...

Pà'kámònà Mvidié Múkùlù nà'nkú... (id. 2) = toen God dat zag...

Pà'kàshà'là bá'ntú nà'nkú, bi'tábá mú dí'yi dià' Mvidié Múkùlù (id. 22) = toen de mensen aldus gebleven waren, gehoor gevend aan Gods bevel...

b. Met hoge kerntoon :

Mvidié Múkùlù pà'kámánàyé kúfúká bá'ntú ábá bàbìdì (Ton. Sch. blz. 196, 3) = nadat God deze twee mensen geschapen had...

Kadí kàvuá ùmúmányá tó' nè muà'kálélàyé muá'nèndé múbédí (Mt. 1, 25) = en hij bekende haar niet totdat zij haar eerstgeborene baarde.

2. Type v + c.

Pà'ká'mbàyé nè'nkú wà'kángátá mábwé àbìdì (T. S. 196, 4) = toen Hij dit gezegd had, nam Hij twee stenen.

Pà'ká'mbà Mvidié Múkùlù nè'nkú, wà'kájimíná (id. 10) = toen God zo gesproken had, verdween Hij.

Pà'ká'mbàbò kúyá kúpà dí'bá nè muè'njí mákó'ndé... (id. 13) = toen ze op het punt stonden de bananen aan de zon en de maan te geven...

Pà'kú'mvuá bá'ntú nà'nkú, bà'kí'mánshá má'ngá ô'nsó (K. O. 103, 21) = toen de mensen dat hoorden, wierpen ze al (hun) voorbehoedmiddelen weg.

3. Type c + v.

Kútumáyè mpású yà' múkù'mbì yà'kádià bí'ntú biô'nsò bià' mú mádí mí (K. O. 101, 3) = Hij zond de „mukumbi“-sprinkhanen, die alle dingen van de velden opaten.

Pà'káluá bá'ntú wà'kábè'béjá nè... (id. 103, 25) = toen de mensen gekomen waren, vroeg Hij ze...

Pà'káyà bá'ntú ábá nè mákó'ndé... (T. S. 198, 13) = toen deze mensen met de bananen weggingen...

Pà'káyàbò bà'kásá'ngáná nsé'ntédí wá' bá'ntú múlálé túlù (id. 14) = daar waar ze naartoe gegaan waren, troffen ze de schildwacht van de mensen slapend aan.

Pà'kádià bá'ntú mákó'ndé, Mvidié Múkùlù wà'kálùpúká (id. 15) = toen de mensen de bananen gegeten hadden, kwam God te voorschijn.

B. Afgeleide Werkwoorden

1. Type c + v + c.

Buà' máshí à' bàvuà kábàyi buá'lú à' kápùmúkà mú búlóbá ò'nsó... ànùkwà'tè nué'nú (Mt. 23, 35) = opdat al het bloed van de onschuldigen dat vergoten is op aarde... over u moge neerkomen.

Pà'kápí'ngánàyé wà'kásá'ngáná mà'yí àkà'dí mápí'ngàné muà'wò muà' kálé (K. O. 102, 11) = toen hij terugkeerde, bevond hij dat het water reeds teruggekomen was zoals 't vroeger (geweest was).

2. Type v + c.

Pà'ká'mbílàbó Mvidié Múkùlù nè'nkú, Mvidié Múkùlù wà'káfúkà bí'ntú bià' kúdià bià' bú'ngí (T. S. 196, 8) = toen ze dit tot God gezegd hadden, schiep God vele dingen om te eten.

Pà'kí'mánàyé kátùpá, wà'kú'mvuá dí'yí dià' Mvidié Múkùlù (K. O. 102, 18) = toen hij een beetje gewacht had, hoorde hij de stem van God.

Vaststellingen. — 1° Het relatief pronomen heeft een lage toon, die versmelt met de lage toon van de eerste klankgreep van -à'ká-.

2° De tweede klankgreep van -à'ká- behoudt haar hoge toon.

3° Bij de werkwoorden van het type *cvc* en *vc* blijft de grondtoon van de kern ongewijzigd. Ook de afleidingssuffixen behouden hun hoge toon.

4° De eindtoon -a is overal laag. Dit schijnt de enige verandering door het relatief in de tonologie van deze vorm aangebracht.

2. De Subsecutief

In de onafhankelijke zin is de melodie van de derde persoon : laag-laag (of hoog)-hoog ; wà'bè'ngá, wà'fiká, naargelang de grondtoon der kern laag of hoog is.

1. Werkwoorden van het type *c + v + c*, met lage of hoge, korte of lange kerntoon.

Buá'lú mmè'mé údí únùmányíshá músà'ngé'ló múnènè wà'sà'ngé'là bá'ntú bò'nsó (Lc. 2, 10) = want ik ben

het die u een grote vreugde verkondig, waarover alle mensen zich zullen verheugen.

Muá'ná éú... ǎ'nzè nè tshíkùmà tshià'jú'dílà bá'ntú mílá'ndù (Lc. 2, 34) = dit kind... zal een teken zijn dat bij de mensen tegenspraak zal verwekken.

Yé'zù wǎ'mbilé nà'nkú buà' kúmúmányíshá lúfù luà'-mwè'néshàyé ná'lù Mvidí Múkùlù (Jo. 21, 19) = Jezus sprak aldus om hem te kennen te geven door welke dood hij God zou verheerlijken.

Kúudi wé'wé ñkuà'fùmà Múlópò muá'kájí wá' má'lú à' tshísà tshià'ni Israel (Mt. 2, 6) = uit u is het dat zal komen de Heer, die zal regelen de zaken van mijn volk Israel.

Nùká'mbilè bá'nà bè'tù buà' kúyábò kú Ngàlilé'è, kuà'ká ñkuà'mmwè'nàbó (Mt. 28, 10) = gaat zeggen tot mijn broeders dat ze naar Galilea gaan, daar is het dat ze mij zullen zien.

In de ondergeschikte zinsbouw :

Mí'nè máfúkù à' mákè'ngá áwó pà'mánàwó kúpitá (Mt. 24, 29) = die dagen van kwelling, als ze zullen voorbijzijn...

Tútà'mbà tuà'ù [à'mánàtú kútékétá (Mt. 24, 32) = wanneer zijn twijgen zullen mals geworden zijn...

Pà'mánàbó kúmúkùmá míkàbà (Lc. 18, 33) = wanneer ze Hem zullen geslagen hebben met riemen (= gezeseld hebben).

Kadí dià' díbi'ká, báfuè pà'bi'kàbó... (Mc. 12, 23) = maar op de (dag) der verrijzenis, als de doden zullen opstaan...

Dià'kálé'ngá núde ná'diò pà'nùtshipàbó... (Mt. 5, 11) = zalig zijt gij als men u zal verwensen...

Buà' pà'fikàyé, kàbidi pà'kó'kólàyé, bàbú'mbè kúmú'nzú-luí'lá (Lc. 12, 36) = opdat, wanneer hij zal aankomen en kloppen, ze aanstonds voor hem opendoen.

Kadí ké pà'shì'shàbò kúshà'lá kújílá à'bò májílá (Mt. 9, 15) = en daarna is het dat zij zullen (blijven) onderhouden hun vasten.

Muí'nè ámu ké muà'tò'keshà bú'tò'kè buè'nù kú mē'sò à' bá'ntú (Mt. 5, 16) = op die wijze zal schijnen uw licht voor de ogen der mensen.

Dià'kálé'ngá núde ná'diò... pà'nùkè'ngéshàbó, pà'nùshímí-nínàbó má'lú ô'nsó mábi buá'lú buà'nì mè'mé (Mt. 5, 11) = zalig zijt gij als men u zal vervolgen en als men u valselijk zal beschuldigen van alle slechte dingen om mij.

Yé'zù kuá'mbilá bá'pó'stòlò bè'ndè muà'fidíbuàyé mú biá'nzá bià' bá'pà'ngá'nò (Lc. 18, 31) = Jezus zegt tot zijn apostelen hoe Hij zal overgeleverd worden in de handen der heidenen.

2. Type c + v. Werkwoorden met lage en hoge kerntoon.

Buà' pánùdi kánùmányí tshípí'ndí tshia'vuà Mfùmue'nù (Mt. 24, 42) = want gij kent het ogenblik niet waarop uw meester komen zal.

Mfumuá' nzùbú bú yè'yé muí'kàlé múmányè di'bà dià'vuà muí'ví... (Mt. 24, 43) = de heer van het huis indien hij wist op welk uur de dief zou komen...

Muà'ná' mú'ntú pà'vuàyé nè búnê'mè buè'ndè... (Mt. 25, 31) = de Mensenzoon als Hij zal komen in zijn heerlijkheid...

Mô'mó ámu'ké muà'vuà kué'nzá dímwè'néká dià' Muà'ná' mú'ntú (Mt. 24, 27) = zo ook zal geschieden de verschijning van de Mensenzoon.

Tshípú'ngú étshí kátshie'ná tshipitá nè muà'puà má'lú ô'nsó áwó (Mt. 24, 34) = dit geslacht zal niet voorbijgaan totdat al die dingen gebeurd zijn.

Kadí mè'mé nyé'ù ndí né'nù máfúkú ô'nsó tó' nè muà'puà bídímu' bià' pánú (Mt. 28, 20) = maar zie ik ben met u alle dagen totdat voltrokken zullen zijn de jaren van hier beneden (= tot het einde der tijden).

Kadí bià'nuàbó bínui'nú bívulè... (Jo. 2, 10) = maar wanneer ze veel teugen gedronken hebben...

Mpí'ndié'ú tó' nè muà'fuà diú'lú nè búlóbá (Mt. 5, 18) = van nu af totdat hemel en aarde zullen vergaan.

Diò'diò ké dià'vuà Muà'ná' mú'ntú (Lc. 12, 40) = 't is op dat (uur) dat de Mensenzoon zal komen.

Muí'nè mú'ntú éú dífúkú didiyé kàyì múmányè, mfùmue'ndè ké dià'vuàyé ádió (Mt. 24, 50) = die mens nu, op een dag die hij niet kent, 't is daarop dat zijn meester komen zal.

3. Type v + c.

'A'nji tuá'mbilé tué'tú dífukù diè'nzékà ábió (Mt. 24, 3)
= zeg ons eens de dag waarop dit zal geschieden.

É'nzà'yí mô'nsò muà'nuà'mbàyé (Jo. 2, 5) = doet alles wat
Hij u zeggen zal.

Mô'mó ámu múmuè'nzà miá'dí nè dítú'tákájá dià' mē'no
(Mt. 24, 51) = daar dan is het dat geweest zal zijn en
geknars van tanden.

Tshípú'ngú étshí kátshie'ná tshipitá nè muè'nzà bió'nsó
(Lc. 21, 32) = dit geslacht zal niet voorbijgaan totdat
(dit) alles geschied zal zijn.

Nè'nkú pi'kálábó bànuà'mbílá nè... (Mt. 24, 26) = zodus
als men u zeggen zal...

Pá dī'nà dià'nì mpi'pátábó bá'diá'bòlò (Mc. 16, 17) = in
mijn naam zullen ze duivelen uitdrijven.

Kô'nsò kùkí'kàdì múbídí ákú, nkuà'diù'ngu'jflà nè bímínì
(Mt. 24, 28) = waar ergens het kreng ligt, 't is daar dat
ook de gieren zullen samenkomen.

V a s t s t e l l i n g e n. — 1° Uit al deze voorbeelden blijkt
dat het relatief pronomen altijd een lage toon heeft, die versmelt
met de lage toon van de kenmerkende a'.

2° Bij de werkwoorden van het type c + v + c, evenals bij
de afgeleide vormen van dit type, blijft de grondtoon van de
kern overal behouden : pà'bì'kàbó, pà'fikàyé, pà'kó'kólàyé, enz.
Bij de werkwoorden van het type v + c en bij hun afgeleide
vormen, wordt de hoge toon van de aanvangsvokaal uitgestoten
door de lage toon van het relatief : muè'nzà, diè'nzékà, mpi'-
pátábó, enz.

3° De afleidingssuffixen behouden hun hoge toon : pà'kó'-
kólàyé, luà'mwè'néshàyé, muà'fidí'buàyé, pà'nùshíminínàbó.

4° De hoge eindtoon -a wordt in alle gevallen laag, ook bij de
werkwoorden van het type c + v die een hoge eindtoon zouden
hebben : dià'vuà, muà'puà, muà'fuà, bià'nuàbó.

5° De infixen, althans deze met lage toon, oefenen geen
invloed uit.

6° De onderwerpsuffixen zijn steeds hoog.

3. De Vaststellingsvorm

(Vorm op -ile, -ele, enz.)

De toonmelodie van de derde persoon van deze vorm in de onafhandelijke zin is laag-laag (of hoog)-laag-hoog : ùkwà'tshilé, ùjú'dilé.

1. Type c + v + c (+ s). Werkwoorden met lage of hoge, korte of lange kerntoon.

Nè kú dífùkù díbwé'lèlè Nòé mú buá'tú (Mt. 24, 38) = tot op de dag waarop Noach in de ark ging.

Bá'ná bô'nsò... bà' pá máfùkù àkó'nkèlèyé bá'mfùmù áwó (Mt. 2, 16) = alle kinderen... van op de dagen welke hij nauwkeurig uitgevorst had van de Magiërs.

Étshí òtshíshimà tshìà'mbédiá'mbèdi tshitua'dijilè Yé'zù mú Kánà (Jo. 2, 11) = dit was het allereerste wonder-teken waarmee Jezus aanving te Kana.

'Uká'vuá múfikè pá bídí mú bú mákù mí àsàtù, pàjú'dilèyé búké'njí buè'ndè buà' díló'ngéshá bá'ntú (Lc. 3, 23) = Hij was gekomen tot ongeveer dertig jaren, toen Hij zijn zending om de mensen te onderrichten te voorschijn bracht.

Yé'zù pàfikilèyé mú nzùbù muà' múkùlù áú (Mt. 9, 23) = toen Jezus in het huis van die overste aankwam.

Básásé'rdòsè bánèné nè básè'ntédí pàmúm wè'nèbó... (Jo. 19, 6) = de hogepriesters en de wapenknechten, toen ze Hem zagen...

Yé'zù pàvuàyé múpité ápó mpàm wè'nèyé mú'ntú músò'mbé mú tshilà'mbuí'shílú (Mt. 9, 9) = toen Jezus daar voorbijging, zag Hij daar een man gezeten bij een tolhuis.

Buá'lú muí'nè mùfù'ndilèbó kùdi mpròfé'tà mùdí nù'nkú... (Mt. 2, 5) = want zoals door de profeet geschreven werd, namelijk...

Pàkù'mbè'nè máfùkù à' díto'keshí'buá dià' Màm'riyà (Lc. 2, 22) = toen verlopen waren de dagen der reiniging van Maria.

2. Type c + v.

Kú ntuà'díjílú nè kú dífùkù dípè'lèyé bá'póstòlò... dí'yi dià' Spírítú Mú'nsá'ntó... (Hand. 1, 2) = van het begin af tot de dag waarop Hij aan de Apostelen... het bevel gaf van de H. Geest...

Bàvuá kábámányí nè m̀vui'lè tshípùpù tshìà' mà'yí...
(Mt. 24, 39) = ze bemerkten niets totdat de waterramp
(zondvloed) kwam.

Kùshà'láyemú tó' nè m̀fui'lè Èró'dèsè (Mt. 2, 15) = hij
bleef er totdat Herodes stierf.

3. Type v + c (+ s).

Yé'zù pè'ndè pũ'mvui'lèyé lú'mù luà' nè : bá'kwà'tshí
Yòwá'nèsè (Mt. 4, 12) = Jezus echter, toen Hij vernam
het nieuws : ze hebben Joannes gevangen gezet...

Pǎ'kè'nè mǎfúkú muá'ndá múkùlù à' muà' kútè'ngúlábò
muá'ná (Lc. 2, 21) = toen de acht dagen verlopen waren
dat ze het kind zouden besnijden...

Bò'bó bù'mvuá muǎ'mbidilè múkálé'ngé ámu, è kúyá
(Mt. 2, 9) = zij, gehoord hebbende wat de koning gezegd
had, gingen heen.

Buà' muà' kúkù'mbáná muí'nè muǎ'mbidilè dí'yi dià'
Múlópò (Mt. 2, 15) = opdat vervuld zou worden zoals
(dat wat) de stem van de Heer gezegd had.

Dí'nè ádió ñdikù'mbè'nè muǎ'mbidilébó kùdi mpròfé'tà
(Mt. 2, 17) = die dag was het dat in vervulling ging
wat gezegd was door de profeet.

Nè'nkúpè búkálé'ngé buà' biò'nsó ébí nè lú'mù luà'biò,
buà' pàbi'ngá'mbikilébó mē'mé (Lc. 4, 6) = ik zal u
geven de heerschappij over al deze (dingen) en hun heer-
lijkheid, omdat men ze aan mij overgeleverd heeft.

Vaststellingen. — 1° Het relatief pronomen heeft
een lage toon bij de werkwoorden van het type c + v + c
en c + v.

2° De grondtoon van de kern blijft behouden.

3° De afleidingssuffixen en de eerste klankgreep van het
vormkenmerk -ile, enz. blijven laag.

4° De eindtoon e wordt overal laag.

5° Bij de werkwoorden van het type v + c moet de lage toon
van het relatief samensmelten met de hoge kerntoon : pũ'mvui'-
lèyé, pǎ'kè'nè, muǎ'mbidilè. In het laatste voorbeeld heeft het
relatief pa- zijn gewone lage toon, omdat het van de stamkern
gescheiden is.

6° Bij de werkwoorden van het type c + v wordt de hoge
kerntoon dalend : m̀vui'lè, en de lage blijft laag : m̀fui'lè.

7° Het pronominaal onderwerpssuffix is hoog.

4. De Voltrokkenheidsvorm

(Vorm op -i)

We vonden slechts enkele voorbeelden van deze vorm in een relatiefconstructie en de weinige die we aantroffen, behoren alle tot de ondergeschikte zinsbouw. De melodie van de 3e persoon van deze vorm in de onafhandelijke zin is : hoog (of stijgend)-hoog (of laag)-laag (of hoog), d. w. z. zo de kern hoog is, dan is het klinkersuffix laag, is de kern laag, dan is het klinkersuffix hoog : wǎ'bè'ngí = hij weigert, wá'pétshì = hij heeft (bekomen).

A. Eenvoudige Werkwoorden

Type c + v + c met hoge kerntoon in de noemvorm.

Mùtò'tó... kúyáù kú'mpàlà kuà'bò tó' nè muá'fikiú è kuí'máná kú'lú kuà' muá'bá ùvuà muá'ná (Mt. 2, 9) = de ster... ging voor hen uit tot ze kwam en staan bleef boven de plaats waar het kind was (1).

Met infix :

Báló'ngí è kúséménábò kùdiyé pá'disú'ngibó né'ndè nkà'yá'bò (Mt. 24, 3) = de leerlingen naderden tot Hem, toen ze zich met Hem alleen afgezonderd hadden.

Type v + c.

Bà'mbá nè : Mbishí mú'miwó ànú mú tshítà nè mú tshítà (Mt. 21, 20) = ze zeiden : Hoe is hij (de vijgeboom) zo eensklaps verdord? (mumiwo = mu-a-umi-wo).

B. Afgeleide Werkwoorden

Type v + c.

Yé'zù múmòné muá'ndàmùniyé nè lúngèní, è kúmuá'mbíláyè nè... (Mc. 12, 34) = Jezus ziende dat hij verstandig geantwoord had, zegde hem...

(1) Dit is wederom Bué'ná Múlèngè invloed : bij de Bákwa Dí'shè heeft men steeds op pp + á' een stijgende toon in de derde persoon. Men leze alle voorbeelden in die zin (1949). Dus geen hoge of middelhoge, maar steeds stijgende toon.

Type c + v.

Muí'nè éú ñkúni kuá'pèbuí'yè mí'nè mé'njí áwó nè má'lú à' búkólè áwó? (Mt. 13, 54) = deze hier, vanwaar is het dat hem gegeven is die wijsheid en die machttekenen?

V a s t s t e l l i n g e n. — 1° Het relatief prefix trekt samen met -á- tot een stijgende toon. Het prefix zelf is dus laag.

2° Infixen hebben geen invloed.

3° Voor klinkersuffix (en afleidingssuffixen) geldt dezelfde regel van toontegenstelling tussen kern en rest als in de niet relatieve constructie van deze vorm.

4° Het kenmerk der relatief constructie beperkt zich hier derhalve tot het prefix, door het klinkersuffix onderhevig blijft aan toontegenstelling :

- b. v. búdími bútuǎ'dími = het veld dat wij juist bewerkt hebben.
 búdími buǎ'dímibó = het veld dat zij...
 múdímu útuǎ'kwà'tshí = het werk dat we juist op ons genomen hebben.
 múdímu uǎ'kwà'tshíbò.

5. De Voltrokkenheidsvorm met het infix -ka-

Hiervan vonden we twee voorbeelden.

Kô'nsò kùká'bwé'diyé mú ntshà'mbà nè' mmú bímé'ngá...
 (Mc. 6, 56) = overal gelijk waar Hij binnentrok, in gehuchten, 't zij in steden...

Kô'nsò kùkí'kàdi múbídi ákú, nkuà'diù'nguí'jilà nè bímíni
 (Mt. 24, 28) = waar ergens het kreng ligt, 't is daar dat de gieren zullen samenkomen.

V a s t s t e l l i n g e n. — 1° Het relatief heeft een lage toon.

2° De hoge toon van -ka- versmelt met de hoge toon van -a'-.

3° Bij de werkw. v + c versmelt de hoge toon van -ka-, van -a'- en van de beginvocaal tot één hoge toon.

4° De kern behoudt haar eigen toon evenals de afleidings-suffixen.

5° De eindtoon staat in tegenstelling met de kerntoon evenals de onderwerksuffixen met de eindtoon.

III. RELATIEF BIJ DE DERDE PERSOON

Relatief u, enkelvoud der klassen mu-ba en n-n, als subject.

A. Koppelwoord en samengestelde vormen

1. Koppelwoord

De melodie van de derde persoon enkelvoud van het koppelwoord is laag-hoog.

Buà' muà' nuí'kálá bà'nà bà' Tá'tù wé'nù údí mú díú'lú
(Mt. 5, 45) = opdat gij kinderen zoudt zijn van uw Vader die in de hemel is.

Udí kú'lú kuà' n'zùbú, kàtù'lúkú... kàbìdì údí mú búdímfí,
kàpí'ngání kú'mbèlò (Mt. 24, 17) = hij die boven op 't huis is, kome niet naar beneden... en hij die op 't veld is kere niet naar huis terug.

Mvírgò múfidílá biú'má kùdì mú'ntú múlùmé, údí dí'nà
diè'ndè Yòzé'fù (Lc. 1, 27) = een maagd voor wie de bruidschat gegeven was door een man die de naam Jozef droeg (lett. : die zijn naam was Jozef).

Mí'nè miá'kù áyó kí nyà' mú'ntú údí nè díá'bòlò mú'ndá
(Jo. 10, 21) = die woorden zijn niet van iemand die een duivel in heeft.

Mué'ná njimíjì ibìdì àpé údí kàyì né'ndè (Lc. 3, 11) = de bezitter van twee hemden geve er een aan hem die er geen heeft.

Mué'ná múdíímú pè'ndè, kàbìdì mú'ntú údí kàyì múlámí
méné, údí àmú nè : mikó'kó kí nyà'ni mē'mé... (Jo. 10, 12)
= de huurling en iemand die geen echte herder is, die slechts denkt : de schapen zijn van mij niet...

Kàdì úkà'dí wá' kúvuá kú'nyímà kuà'nì... (Mt. 3, 11) =
maar hij die gaat komen na mij...

Vaststellingen. — 1° Het relatief pronomen heeft een hoge toon evenals -dì.

2° Het negatieve kàyì en het infix -ka- brengen geen verandering teweeg.

2. Koppelwoord + Actuatievorm

In de onafhankelijke zin heeft de eenvoudige actuatievorm een lage toon op het pronominaal prefix; dit is eveneens het geval in de samengestelde actuatievorm.

Dí'yì dià' údí wé'lá mbilà mú tshípè'là (Mc. 1, 3) = de stem van hem die roept in de woestijn.

'Udí mú'pité mē'mé ké údí úvuá kú'nyimà kuà'nì (Mc. 1, 7) = hij die groter is dan ik, hij is het die na mij komt.

Mu'f'ne éú kí úkà'dí úvuá kú'nyimà kuà'nì (Jo. 1, 27) = deze nu is het die na mij komt.

Kàdí mé'njí è'ndè kàbidì à' Spírítú (Mú'nsá'ntó) úvuá wá'kúlá, kúbàpítawò (Hand. 6, 10) = maar zijn wijsheid en die van de H. Geest die sprak (in hem), overwon hen.

'Udí úbwé'lá mú búkálé'ngé buà' mú diú'lú kí ngò'nsó mú'ngá'mbí wá' nè : Mfùmù, Mfùmù (Mt. 7, 21) = die binnengaat in het rijk des hemels 't is niet ieder die mij zegt : Heer, Heer.

Mué'ná mē'sò è'ndè mātà'ngilé ñgúdí újádíká buá'lú nè : mbúlélèlá (Jo. 19, 35) = de ooggetuige (wiens ogen toeketen) hij is het die de zaak bevestigt en (zegt) : ze is waar.

Kúmuá'mbílábò nè : Yé'zù, mué'ná mú Názàrètè ñgúdí úpítá (Lc. 18, 37) = ze zeiden hem : Jezus van Nazareth is het die voorbijgaat.

'U'mvuá pè'ndè nè : 'Arkélàusè ñgúdí wá'kúlá dí'yì dià' bú'mfùmù mú Yùdé'yà... (Mt. 2, 22) = hij echter vernemende : Archelaus is het die heerst in Judea...

Kàdí Tátué'bè ñgúdí úmòná mùdì mué'nzá mú músókókó, yé'yé nè àkúfútè (Mt. 6, 4) = maar uw Vader, hij is het die ziet wat er gedaan wordt in 't geheim, Hij zal u belonen.

Vaststellingen. — 1° Het relatief pronomen heeft ook hier een hoge toon evenals het koppelwoord -di of -vua.

2° Bij het hoofdwerkwoord, dat op het koppelwoord volgt, doet zich hier nu het feit voor, dat het pronominaal prefix onderwerp zijn lage toon verliest en ook een hoge toon neemt : údí wé'lá, údí úvuá, úvuá wá'kúlá, ñgúdí úpítá, enz. De rest van het hoofdwerkwoord behoudt echter zijn normale melodie.

De oorspronkelijk lage toon van het onderwerpprefix bij het hoofdwerkwoord komt echter weer te voorschijn, zo er tussen het bevestigend koppelwoord en het hoofdwerkwoord een ontkenning geplaatst wordt. Jammer genoeg hebben we hiervoor maar een voorbeeld aangetroffen in de Evangelietekst.

Mué'ná dià'kálé'ngá ñgú'dí kàyi ùpá'mpáké'ná pá málú à'nì mē'mé (Mt. 11, 6) = zalig hij die niet in de war geraakt omwille van mijn leer.

Een ander opmerkenswaardig feit is, dat het relatief pronomen dat beantwoordt aan een vocatief (enkelvoud) of aan het zelfstandig vervangende woord **mē'mé** en **wē'wé**, het relatief pronomen **u** van de derde persoon enkelvoud is. Ook in dit geval hebben dit relatief en het koppelwoord evenals het onderwerpprefix van het hoofdwerkwoord een hoge toon.

Yèrú'zàlè'mè wé, wē'wé údí úshípá bá'prófé'tà áú...
(Mt. 23, 37) = Jeruzalem, gij die de profeten doodt...

'Mmē'mé údí únùmányíshá músà'ngé'ló múnènè (Lc. 2, 10)
= ik ben het die u een grote vreugde aankondig.

Kàdì ké mē'mé úkà'dí útù'má muá'njè'ló wá'nì kú'mpà'là kuè'bè áú... (Mt. 11, 10) = want zie, ik ben het die mijn engel ga uitzenden voor uw aanschijn...

Het relatief dat beantwoordt aan het zelfstandig vervangende woord **tuê'tú** en **nuê'nú** of aan een vocatief meervoud, is het relatief pronomen **ba-** van de derde persoon meervoud. Hier hebben relatief, koppelwoord en onderwerpprefix van het hoofdwerkwoord een lage toon.

Ké tuê'tù bàkà'dì bàbà'ndá mú Yèrú'zàlè'mè ábá (Lc. 18, 31)
= zie, wij hier, we gaan opklimmen naar Jeruzalem.

Kàdì bínui'kálà nuê'nù bàdì bábiá'bàbià'lè bàmányè muà' kúpà bè'nù bà'ná bí'ntú bià' málé'ngé'lá... (Mt. 7, 11) = maar indien gij, die doorslecht zijt, goede dingen weet te geven aan uw kinderen...

3. Koppelwoord + Nominale vormen

Kàdì úkà'dí wá' kúvuá kú'nyímà kuà'nì yē'yé ñgú'dí mú'mpité kú búkólè (Mt. 3, 11) = doch hij die gaat komen na mij, hij is het die mij overtreft in macht.

Kàdì wô'nsó údí mú'mvué málú à'nì áwó uè'nzá kàbidì, bǎ'mbè nè : ùdì múfwànà'ngànè nè mué'ná mē'njí úvuá

muí'bàké nzùbú wé'ndè pá díbwé (Mt. 7, 24) = maar alwie naar deze mijn leer luistert en ernaar handelt, (van hem) zal men zeggen : hij is gelijk een wijs man, die zijn huis bouwde op de rots.

È kútù'mbíshábò Mvidí Múkùlù úvuá múpè bá'ntú búká-lé'ngé buí'nè ábù (Mt. 9, 8) = en ze prezen God, die zulke macht aan de mensen gegeven had.

'Udí múvuè pá dí'nà dià' Múlópò ké údí muá'nishì'bué (Mt. 23, 39) = hij die komt in de naam van de Heer, zie, hij is gezegend.

Múlópò kí údí muê'nzé nà'nkú áú (Mc. 12, 11) = de Heer is het die dat gedaan heeft.

Muí'nè Yé'zù údí muá'mbùké kúnùdi múyè mú diú'lú áú (Hand. 1, 11) = diezelfde Jezus, die weggenomen is van bij u en naar de hemel gegaan...

Kàdí mú'ntùmí wá'nì... ké úvuá mú'ngá'mbé nè... (Jo, 1, 33) = maar hij die mij zond, hij is het die mij zei...

Kú'nyímà kuà'nì kùvuá'vuá mú'ntú údí mútè'ká kú mútù kuà'nì (Jo, 1, 30) = na mij zal een man komen die vóór mij geplaatst is.

Màsàlá'yì kúvuáwò è kútshibúlá míkòlò yà' wá' kú'mpàlà, kútshibúlá nè yà' múkwà'bò úvuá múpópá né'ndè (Jo. 19, 32) = de soldaten kwamen en braken de benen van de eerste en zij braken ook die van de andere die met hem gekruisigd was.

Ké muí'nè muâ'ná éú údí mútè'ká kú dípòná, kàbìdi kú díjú'ká dià' bà' bú'ngì bà' mú Israele (Lc. 2, 34) = zie, dit kind is gesteld tot val en tot opstanding van velen in Israël.

Vaststellingen. — Bij de nominale vormen op -e en op -a, voorafgegaan door het koppelwoord, heeft het relatief u subject ook steeds een hoge toon, evenals het koppelwoord -di en -vua. De nominale vormen blijven echter ongewijzigd.

B. Enkelvoudige vormen

1. De Subsecutief

We vonden geen voorbeelden van de -a'ka- en -a'ku-vorm met relatief u als subject.

È nà'nkú mú'nsá'ntó wá'vuá kúlédí'buá kúùdi... (Lc. 1, 35)

= en zo (zal) het heilig (kind) dat zal geboren worden uit u...

Pè'nù né nùpètè búkólè buà' Spírítú Mú'nsá'ntó wá'vuá kúnùdi (Hand. 1, 8) = gij echter zult ontvangen de kracht van de H. Geest, die zal komen over u.

Kàdí ké mè'mé úkà'dí útùmá muá'njèlò wá'nì kú'mpàlà kuè'bè áú, wá'kájá wé'bè njílá kú'mpàlà kuè'bè (Mt. 11, 10) = en zie, ik ga uitzenden mijn engel voor u, die, voor u uit, uw weg bereiden zal.

Kàdí ké mè'mé éú òtùmá muá'njèlò wá'nì kú'mpàlà kuè'bè, ògwá'kúlò'ngólwé'lá njílá (Mc. 1, 2) = en zie, ik zend mijn gezant voor u uit, die u uw weg bereiden zal.

Yè'yé muí'nè ngwá'nùtà'mbuí'shá bà'tí'smò mú Spírítú Mú'nsá'ntó nè mú múdí'fílú (Lc. 3, 16) = deze nu, hij is het die u zal dopen in de H. Geest en met vuur.

Vaststellingen. — 1° Het relatief pronomen u heeft een hoge toon, doch door versmelting van het relatief met de lage a'- van de subsecutief, ontstaat er een dalende toon : wá'vuá, wá'kájá, ògwá'kúlò'ngólwé'lá.

2° De stamkern behoudt haar grondtoon.

3° De afleidingssuffixen behouden hun eigen toon.

4° De eindklankgreep is hoog.

2. De Vaststellingsvorm

Búkálé'ngé buà' mú díú'lú bùdí buè'nzá bú tá'tù wá' nzùbú, úpàtùkilé pàtshíá'tshìà pò'nsó (Mt. 20, 1) = het rijk van de hemel is gelijk aan een huisvader, die in alle vroegte uitging...

Van deze vorm troffen we slechts een voorbeeld aan. Hieruit blijkt toch dat het relatief pronomen weer hoog is ; dat de kerntoon behouden blijft evenals de tonen van het afleidingssuffix en het vormsuffix -il-, en dat de eindklankgreep ook hoog is.

3. De Voltrokkenheidsvorm met het infix -ka-

Met het infix -ka- sluit deze vorm, naast de voltrokkenheid, een zekere veralgemening van het onderwerp in. Deze vorm beantwoordt nogal aan onze voltooid toekomstende tijd. De derde

persoon enkelvoud en meervoud zijn meest in gebruik ; zelden hoort men de andere personen.

A. Eenvoudige Werkwoorden

a. Type c + v + c met lage en hoge kerntoon.

'Uká'bè'ngí kuí'tábá né bàmúpi'shè tshílú'mbù (Mc. 16, 16)
= alwie zal geweigerd hebben te geloven, men zal hem ongelijk geven (= hem veroordelen).

Kàbidi úká'bàkí múkàjì áú múlékélá ùdí pè'ndé mú mäsá'ndí
(Mt. 5, 32) = en alwie die verstotene vrouw zal gehuwd hebben, hij ook is (= leeft) in overspel.

Buá'lú wô'nsó úká'lò'mbí bàdí bàmúpà ; úká'kèbí ùdí ùpétá
(Mt. 7, 8) = want alwie zal vragen, aan hem geeft men ; alwie zal zoeken, verkrijgt.

Met infix :

'Uká'kútàpí dípi kú diè'bè dítàmà dià' luà' bálumé, ùmú-tà'ngijè diè'bè díkwà'bò kàbidi (Mt. 5, 39) = alwie u een slag zal gegeven hebben op de rechterwang, keer hem ook de andere toe.

b. Met hoge kerntoon.

Kùshípi mú'ntú ; úká'shípi né àvué wá' kúpi'shí'buá mú tshílú'mbù (Mt. 5, 21) = ge zult niet doden ; alwie gedood zal hebben zal ongelijk krijgen voor het gerecht.

Type v + c.

Kàdí úká'mbí muá'nàbò nè : Rákà, né àvué wá' kúpi'shí'buá mú tshípà'ngù tshià' bákùlù (Mt. 5, 12) = en alwie tot zijn broeder zal gezegd hebben : Dwaas ! zal schuldig zijn voor de raad der ouden.

B. Afgeleide Werkwoorden

Type c + v + c.

a. Met lage kerntoon.

Wô'nsó úká'fi'kídí muá'nàbò mú'ndá, né àvué wá' kúpi'shí'buá mú tshílú'mbù (Mt. 5, 22) = alwie zich kwaad zal gemaakt hebben op zijn broeder, zal schuldig zijn voor het gerecht.

Wô'nsó úká'tà'ngídí múkàjì kú dímuá'lákáná, ìmmúmánè

kuá'sá dí'sá'ndí né'ndè mú mó'yó wè'ndè (Mt. 5, 28) = alwie een vrouw beziet om ze te begeren, heeft reeds overspel bedreven met haar in zijn hart.

'Amú úká'nànúkídí (nè dí'tábá) nánúnánù tó' nè kú mfúdíú, áú ké wá'pà'ndá (Mt. 24, 13) = slechts wie volhard zal hebben (in het geloof) tot het einde, die zal gered worden.

Met infix :

Wô'nsó úká'kúbà'mbídíkí sè tùyé né'bè mútá'ntshì wà' bídíá tshító'tó... (Mt. 5, 41) = alwie u zal dwingen, zeggende : ga, duizend stappen met mij mee...

b. Met hoge kerntoon.

Wô'nsó úká'lékèdì múkàjiè'ndè, àmúpè múkà'ndà wà' dí'múbè'ngá (Mt. 5, 31) = alwie zijn vrouw verstoot, geve haar een scheidsbrief.

'Uká'kókòdì né bà'mú'nzùlù'lè (Mt. 7, 8) = alwie klopt, voor hem zal men opendoen.

Type v + c.

'Ukí'tàbí kàbídí úká'ngátshì bà'tí'smò, né àpá'ndè (Mc. 16, 16) alwie geloofd zal hebben en het doopsel zal ontvangen hebben, zal gered worden.

Met infix :

Múntú úká'nuá'mbídí nè : Krístò ké údí mùnú, nà'nshá nè : údí muá'muá, lékèlá'yí kuí'tábíjá (Mt. 24, 23) = als iemand u zal zeggen : de Christus is hier, of : Hij is daar, gelooft (het) niet.

Vaststellingen (1) : 1° **Ka'** is een samenstrekking

(1) Het is wellicht interessant hierbij enige dialectverschillen aan te stippen :

úká'bwé'di = Bákwa Kálónjí kà' mpúka, Bákwa nyà'ngà, Bákwa Dí.shì.

úká'bwé'di = een zegsman, buiten dat verband opgegroeid te St. Trudo.

úká'kwé'di = Bákwa Kálónjí kà' Tshímàngá.

úká'bwé'di = Bákwa nsú'mpi.

úká'bwé'di = Bá Tshítò'lò, Bk kándà, Bk Bó'wà.

Dit moet echter niet de valse indruk verwekken dat de verschillen zó talrijk zijn in alle verbale vormen. Vooral klankgrepen, die twee moren tellen, leveren dialectale verschillen op.

Alle dialectale afwijkingen schijnen terug te gaan op algemene tono-

van **-Ka-** + **-a-**. Het infix **-a-** heeft, zoals ook elders een hoge toon. De toon van **-ka-** staat in toontegenstelling met die van het prefix.

2° De prefixen zijn voor de 3. p. e. kl. 1 en 9. steeds hoog, (andere klassen laag), in de relatiefzin.

3° Door toontegenstelling heeft **-Ka-** een lage toon na het onderwerpprefix van kl. 1 en 9 (in relatiefzin), na andere klasrefixen echter een hoge toon (cf. hoger).

4° Door samentrekking van **-Kà-** + **-á-** ontstaat de stijgende toon op **-Kǎ'-**.

5° Infix + kern toon bij type v + c is voor laag infix = stijgend voor hoog infix = hoog.

6° Kern toon blijft behouden.

7° De regels voor klinkersuffixen (en afleidingssuffixen) is toontegenstelling met de kern. Juist daarom heeft het klinkersuffix geen specifieke „relatief” toon.

8° De vorm is dus niets anders dan de voltrokkenheidsvorm in relatiefconstructie met infix **-Ka-**.

Ter illustratie :

Mbùjì yònsó úkǎ'bwé'dì mú lúpángú, ndí òmùshípá =
Elke geit die in de omheiging gekropen is, dood ik.

Mbùjì yònsò iká'bwé'dì mú lúpángú ndí ngìshípá = Idem in
het meerv.

Relatief u, enkelvoud der klassen mu-ba en n-n, als object

1. Koppelwoord + Actuatievorm

Wá' kú'mpàlà òsìmòn, údíbò bà'mbá nè òmpé'trò (Mt. 10, 2)
= de eerste is Simon, die men Petrus noemt.

Mà'rí'yà údíbò bà'mbá nè : òmà'ndàlé'nà (Lc. 8, 2) =
Maria, die men Magdalena noemt.

Vaststellingen. — Als relatief object heeft u een hoge toon; ook het koppelwoord heeft een hoge toon; het onderwerpsuffix is laag en het hoofdwerkwoord ondergaat geen verandering.

logische wetten, die lichtelijk verschillen van dialect tot dialect. Elk dialect vormt een eigen systeem.

2. Koppelwoord + Nominale vormen

Muí'nè éú ìmmú'ntú ká'ì údí bípé'pèlè nè mâ'yí bí'kàlé bì'tábá?

(Mt. 8, 27) = wie is deze mens aan wie de winden en het water gehoorzamen?

Buà' pà'ndi múmányè múnùdi nùkèbá Yézù úvuábò bèle

kú nkùrúsè (Mt. 28, 5) = want ik weet dat gij Jezus zoekt, die ze gekruisigd hebben.

Kútuà'díjáyè dímwè'néká kùdi Mà'riyá Mà'ndàlé'nà úvuáyè

mu'pàté bá'diá'bòlò muá'ndá mútéketé (Mc. 16, 9) = Hij verscheen eerst aan Maria Magdalena, uit wie Hij zeven duivelen verdreven had.

Né bàkó'nkónònè úvuábò básò'mpòlè (Jo. 19, 37) = ze

zullen opkijken naar hem die ze doorstoken hebben.

È kúmònáyè múló'ngí úvuá Yé'zù múnâ'ngé áú (Jo. 21, 20)

= en hij bemerkte de leerling, dien Jezus beminde.

'Áú ògúvuábò bà'mbé kùdi mpròfé'tà Izayase (Mt. 3, 3) =

hij van wie de profeet Izaïas sprak...

Bàmwè bé'nà nzùbú á' dí'sá'mbílá údíbò bí'niké nè : ngwá'

Bá'píkúlá (Hand. 6, 9) = enkelen uit de synagoge, welke die der Vrijgelatenen genoemd wordt...

È kútè'ká (bí'kòwé'ló) kú mákàsà à' nsó'ngà'lùmè údíbò

bí'niké nè ò'sáú'lò (Hand. 7, 58) = en ze legden (hun kleren) aan de voeten van een jongeling, die men Saulus noemde.

Buá'lú yè'yé ògúdí múfù'ndí'lá nè... (Mt. 11, 10) = want hij

is het van wie geschreven is...

Vaststellingen. — Hier gelden alle opmerkingen welke bij vorige paragraaf gemaakt werden.

3. De Subsecutief

Kàbidi ngí'díkíjílú únù'kálà bí'díkijé áú, ké wè'nù wá'vuábò

kúnù'díkíjílá (Mt. 7, 2) = en de maat, waarmee gij zult gemeten hebben, dat is de uwe waarmee men voor u zal meten.

Vaststellingen. — Door verbinding van de hoge toon van het relatief u met de lage a' van de subsecutief, ontstaat er een dalende toon. De eindtoon is ook hoog en het onderwerpsuffix laag.

Samenvatting

I. *Extra-prefix* (antecedent). — Wanneer we bij de relatiefconstructie, een *extra-prefix* aantreffen dat voor het onderwerpprefix staat, dan heeft dit steeds een hoge toon. Het onderwerpprefix is dan dat van de eerste of tweede persoon enkelvoud of meervoud. Dit extra prefix noemden we antecedent. **mbùji ìnúdì nùmòná** = de geiten, die gij ziet.

II. *Relatief object en subject*. — Het verschil tussen relatief object en subject bestaat hierin dat bij relatief object vóór de eerste en tweede persoon in het extra prefix (antecedent) dat voor het onderwerpprefix geplaatst wordt; voor de derde persoon in de woordorde daar het onderwerp hetzij naamwoord hetzij zijn vervangend suffix achter de relatieve vorm geplaatst wordt. **mbùji ìdì bá'ntú bà'mòná** = de geiten die de mensen zien (De dubbelzinnigheid bestaat enkel in het Nederlands, want indien „mensen” het voorwerp was, zou het in het Tshiluba luiden: **mbùji ìdì ìmòná bántú**). Met vervangende suffix: **mbùji ìdìbó bà'mòná**.

III. *Samengestelde vorm*: koppelwoord + verbale vorm. — Wanneer de constructie uit koppelwoord en verbale vorm bestaat, dan staat alleen het koppelwoord in de relatiefconstructie. Bij kl. 1 en 9 echter heeft de verbale vorm ook een hoge toon als de verbale vorm onmiddellijk op het koppelwoord volgt. **Yé'zù, mué'ná Nazarete ñg-údí úpítá** = het is Jezus van Nazaret, die voorbij gaat. Komt er echter een ander woord tussen, dan is het onderwerpprefix bij de verbale vorm laag. **ñg-údí kàyì ùpá'mpáké'ná pá málú à'nì mē'mé** = hij die niet in de war geraakt omwille van mijn leer.

IV. *Het prefix* (niet het extra prefix of antecedent). — Het algemeen opgaand kenmerk van de relatiefconstructie is de toon van het prefix (hetzij onderwerp, hetzij voorwerp met onderwerp in de derde persoon). Voor kl. 1 en 9 is het hoog, voor de overige klassen laag.

V. *Het klinkersuffix* blijft hoog voor klas 1 en 9, doch wordt laag voor de overige klassen. Enkel voor de voltrokkenheidsvorm op i(u) gaat deze tweede toonregel niet op, omdat het klinker-

suffix daar bepaald wordt door toontegenstelling met de kern. Deze wet is sterker. De koppelwoorden **-di** en **-vua** worden tonologisch behandeld als klinkersuffix.

VI. *Kern en afleidingssuffixen* blijven ongewijzigd.

VII. Voor *infixen* hetzelfde als in niet relatiefvorm, uitzonderd **-ka-**.

VIJFDE HOOFDSTUK

DE GRAMMATICALE FUNCTIE DER TOONHOOGTE BIJ KERN EN AFFIXEN

Om het toonsysteem van het Tshílúbà te bepalen zeggen we niet dat het twee grondtonen bezit, want dit is een gemeenschappelijk kenmerk voor alle Bantu-talen. Er is geen Bantu-taal wetenschappelijk onderzocht, die meer dan twee essentiële (grondtonen) tonen opleverde. Waar men er meer meende te vinden, deed men niet aan tonologie, doch aan tonetiek.

Vergelijkend beschouwd moet men vaststellen dat het Lúbà toonsysteem *absoluut omgekeerd* (inversief) is ten opzichte van vele andere Bantu-talen, in Belgisch-Kongo. o. a. Nkùndó, Kùbà, Pèndé, Luàlù, Bìndjí (Tshibala).

Vervolgens is het Lúbà een *syllabische* toontaal, doch dit zijn alle hoger vermelde talen ook. Wij verstaan hieronder dat aan een bepaalde klankgreep een bepaalde toonhoogte *verbonden* is. Hiermee wordt het onderscheiden van andere Bantu-talen, die een *niet syllabisch* of *gedeeltelijk syllabisch* toonsysteem hebben (o. a. Yombe en Lozi, in Barotseland, N. Roodesia).

Zelfs in de groep van Bantu-talen met een *syllabisch* toonsysteem moet nog onderscheiden worden om de plaats van het Lúbà nauwkeurig te omschrijven. Negatief uitgedrukt heeft het Lúbà een *niet verschoven* toonsysteem. De toonhoogte is niet alleen aan een bepaalde klankgreep *verbonden*, doch de onderhavige klankgreep is tevens *drager* van die toonhoogte. Door deze bepaling scheidt het Lúbà zich af van o. a. het Buìnà Milèmbwè (zgn. „Songe” dialect), waar de toon verbonden aan een bepaalde klankgreep, steeds één plaats verder schuift.

Nu wacht ons nog de taak om het systeem van het Luba grammaticaal tonologisch te beschrijven. Om dit te bereiken zullen we de relatieve rol van kern en affixen belichten uit dit oogpunt.

Laten we echter eerst enkele andere vaststellingen voorafgaan.

De taal of juist de dialectgroep van de **Bálúbà Bá'mbó** (dit ter onderscheiding van de andere **Bálúbà**) vertoont bij de eerste kennismaking een grote eenheid, doch bij verder onderzoek komen dialectale verschillen aan de dag, in syntaxis, morfologie, woordenschat, klankleer en tonen. Deze verschillen mogen niet overdreven worden, doch ook niet onderschat ⁽¹⁾.

Een zeker type van „algemeen beschaafd” Luba is in wording. Het wordt begunstigd door de volgende factoren :

(i) Het onderwijs in heel het Vicariaat van Kasayi wordt in één type gegeven. Alle onderwijzers, ook niet **Bálúbà**, worden in deze **Lúbà** vorm opgeleid en leren ze voort aan de schooljongens.

(ii) De trek naar de centra werkt het ontstaan van een algemeen Luba in de hand. Of *alle* centra hetzelfde type hebben, kan ik niet bevestigen. Doch in St. Trudo, 15 km. ten zuiden van Lusambo, week o. a. het toonsysteem van personen, die niet in een bepaald klan- of onderstam-verband opgevoed waren, af van dat van anderen, die nog geheel of gedeeltelijk „dialect” spraken.

(iii) De „Wanderlust” en veelvuldige intercommunicatie der Baluba-onderstammen is de derde factor.

Voor het missiegebied van St. Trudo kan men terecht zeggen dat het voor een groot deel de diaspora der **Bálúbà** is. Welnu uitgeweken **Bálúbà**-stammen, die nog in hun gewoonte-rechtelijk verband leven, hebben ook het corresponderend dialect bewaard. Stamverdeling (onderstammen) en dialect schijnen tot op zekere hoogte overeen te stemmen. Bij de jeugd doet zich echter de nivilerende werking van de school gevoelen.

Elk dialect heeft zijn eigen systeem, ook voor tonen. Afwijkingen van het hier beschreven type, zijn in algemene wetten te formuleren, wetten die natuurlijk slechts gerealiseerd worden in een bepaald dialect. Dit impliceert daarom niet dat de verschillen zeer groot zijn. De algemene indruk is dat de afwijking geleidelijk aan toe neemt van West naar Oost. In de westelijke

(1) Totdusverre waren we nog niet in de gelegenheid een systematische detailstudie te maken over de dialectverhoudingen. Enkel een woordenlijst en een beperkt aantal vormen werd in verschillende dialecten gecontroleerd. Pater J. VANDEWALLE geeft in zijn gepolycopicieerde brochure *Le Tshiluba, Langue à Intonation* (Kabwe 1942) enkele opvallende afwijkingen in verscheidene dialecten aan, doch gezins de enige.

zone vindt men een vrij grote eenheid die verschillende Baluba-onderstammen omvat, o. a. **Bákwà Káló'njí kà' Mpúkà, Bákwă' Mpúkà, Báshílá Kásá'ngá, Bákwă Nyà'ngà**. Globaal genomen behoren de **Bákwà Dí'shì** ook tot deze groep, doch ze hebben enkele opvallende trekken die misschien wel geheel eigen zijn.

Het dialect behandeld in deze studie, is dat van de **Bákwà Dí'shì**, doch gezuiverd van de „vreemde **Buéná Múlè'ngà** smetten” (1), die zich in de taal van Burssens voornaamste zegsman deden gelden.

DE GRAMMATICALE FUNCTIE VAN DE TOONHOOGTE

In verbale vormen treffen we het spel van kern en affixen aan, die alle tezamen de vorm maken tot wat hij is. Niettemin moeten we, als we de vorm in zijn samenstellende delen ontleden, een onderscheid maken tussen elementen, die een semantisch en andere die een grammaticale functie hebben. In een verbale vorm is een bestanddeel met semantische functie onontbeerlijk. Wanneer we de vorm als een geheel beschouwen, moeten we hem een grammaticale functie toe kennen.

Hier echter willen we de grammaticale functie van de toonhoogte van elk element afzonderlijk zo nauwkeurig mogelijk omschrijven. Uit deze omlijning zal blijken dat als zodanig er elementen zijn, die geen grammaticale functie hebben in strikte zin. Andere bestanddelen hebben een functie gemeenschappelijk aan verschillende vormen. Tenslotte blijft er één affix over dat feitelijk de drager is van het tonologisch vormkenmerk : *het klinkersuffix*.

1. Kern

Wanneer we in de vorige hoofdstukken spraken over de „toonmelodie”, verstonden we hierdoor „het geheel van de op elkaar volgende tonen in een bepaalde verbale vorm”. Dat was dus een vaststelling die primair op het geheel sloeg en secundair op de samenstellende elementen. Als zodanig moet men de toon-

(1) Die afwijkingen zijn niet talrijk en liggen bijna steeds op lange klankgrepen. o. a. : hoog of middelhoog i. p. v. stijgend.

melodie onderverdelen in I en II naargelang de kern een lage of hoge toon draagt. Dit is de enige verdeling die de tonen vragen. De woordstructuur echter eist een verdere onderverdeling volgens de kerntypen, omdat elke afwijking van de optimale condities (type $c + v + c$) zijn weerslag heeft op de tonen. In elke type, practisch enkel in het type $c + v + v$, moet een onderscheid gemaakt worden tussen korte of lange (resp. verzwaarde) kern, omdat de tweede tijd (more) tonologisch als afleidingssuffix behandeld wordt. Dit stelt men vast bij kernen met lange hoge toon. De aanwezigheid van afleidingssuffixen eist de term „afgeleide” werkwoorden (werkwoorden met stamuitbreiding) in tegenstelling met eenvoudige verbale vormen. Dit is noodzakelijk niet alleen om de aard van de afleidingssuffixen vast te stellen, doch ook omdat hun afwezigheid zijn invloed heeft op lange kernen. In een verbale vorm is de begripsinhoud gegeven door de kern. De kern heeft dus geen grammaticaal tonologisch functie, uitgezonderd in de neigingsvorm zonder infix. Hier vinden we bij toongroep I een gewijzigde grondtoon, doch in deze vorm is de toonmelodie (boogvorm) belangrijker dan de tonen der samenstellende delen afzonderlijk beschouwd. Hier zijn het niet primair de toondragende elementen, maar de melodie als een geheel. Dit is de enige verbale vorm die dit verschijnsel oplevert.

In alle andere verbale vormen wordt de kerntoon *nooit* wezenlijk *bèinvloed*.

Het verschijnsel dat zich doet gelden bij lange kernen, die een hoge toon dragen, omschrijft men als volgt : de tweede tijd (more) van de kern wordt tonologisch als afleidingssuffix behandeld. Men bemerkte wel dat dit alleen optreedt wanneer er geen afleidingssuffix aanwezig is. Verder zullen we vaststellen dat deze suffixen geen grammaticaal tonologische functie hebben. Wij constateerden dit verschijnsel in de actieve nominale vorm, neigingsvorm met infix, zgn. ontkennende neigingsvorm met infix, en wilsvorm met infix.

Voorbeelden :	múlê·jé	nominale vorm
	ùndê·jè	neigingsvorm
	kánùmúlê·ji	ontk. neigingsvorm
	ndê·já·yí	wilsvorm.

Omdat in het Luba geen stijgend-dalende toon voorkomt, valt de lage toon van -tu- in tuâ'sé (wilsvorm met infix) weg, doch

verschijnt weer in afgeleide vormen *tuă'shilé*. (Vergelijk *tùléjé* en *tùlé'jilé*). De verschijnsel vindt dus zijn oorzaak in het feit dat *-as-* niet de optimale condities vertegenwoordigt, maar met een klinker begint.

Bij het type *c + v* is de wet der toontegenstelling sterker dan de kerntoon of die van het klinkersuffix. Doch dit is meer een structureel zwakte-verschijnsel dat een grammaticaal tonologische wet. Wel te verstaan : bij het type *c + v*.

ùdiá 3. pers. actuatie vorm

múvùè múyè nominale vorm.

2. Klinkersuffix

Het klinkersuffix is dikwijls het enige grammaticaal tonologisch kenmerk van een verbale vorm. Soms bestaat het kenmerk uit de tonen van het klinkersuffix en het vorminfix samen, n. l. in de *-a-*, *-i-* (voltrokkenheidsvorm) vorm. Alle andere elementen, die in een verbale vorm kunnen voorkomen, zijn niet specifiek eigen. Op drie wijzen zien we het klinkersuffix zijn grammaticale functie onder tonologisch oogpunt uitoefenen.

(i) Het klinkersuffix is *hoog*.

in de actuatie-vorm : *ùkwà'tá*

ùdíamá ;

in de subsecutief : *tuâ'kwà'tá*

tuâ'dímá ;

in zg ontk. neigingsvorm : *kátùkwàtshí*

kátùpótó.

In deze reeks is het klinkersuffix hoog en legt aan de afleidingsuffixen eenzelfde toon op.

(ii) Het klinkersuffix heeft zich *in tegenstelling* geplaatst tegenover de *kern*. We beschouwen dus het klinkersuffix als actief en niet de kern.

in de voltrokkenheidsvorm : *bă'kwàtshí*, *bă'dími* ;

in zg. ontk. neigingsvorm met infix : *kánùbàkwà'tshídí*,

kànùbàdímini ;

in de wilsvorm : *lé'jà* ;

pítá (uitgezonderd lage kern + afl. suffix).

In deze reeks nemen de afleidingssuffixen ook de toon van het klinkersuffix over.

(iii) Het klinkersuffix staat in *toontegenstelling* met de *onmiddellijk voorafgaande klankgreep* ;

in de actieve nominale vorm : **múdímè, múkwà'té,**
múpè, mülé'jé ;
 in de wilsvorm van afgel. vormen met lage kerntoon :
kwà'túlùlà.

In deze reeks wordt aan de afleidingssuffixen en aan de tweede tijd (more) van een hoge lange kern een tegengestelde toon ten opzichte van het klinkersuffix opgedrongen.

(iv) Het klinkersuffix is *laag*.
 in de neigingsvorm, doch dat is veeleer een onderdeel van de
 gedwongen melodie : **ùdíimè, ùkwá'tè ;**
 in de neigingsvorm met infix : **ùbàdíimìnè, ùbàkwá'tshilè,**
ùbàlé'jè ;

in de relatiefconstructie met klinkersuffix -a voor alle klassen
 behalve 1 en 9 : **ùkwá'tshilèbó, bùdíimìnèbó.**

In de neigingsvorm met infix dwingt het klinkersuffix aan de afleidingssuffixen en aan de tweede tijd van een lange hoge kern een lage toon op.

Neigingsvorm en relatiefconstructie zijn speciale gevallen omdat in de eerste de melodie als één geheel moet beschouwd worden en in de tweede heel de relatief-toon ligt in het lage suffix. (Juist als voor kl. 1 en 9 heel de relatief-toon ligt in het hoge prefix.)

3. Afleidingssuffix

Een afleidingssuffix kan één of verschillende klankgrepen tellen. Het modificeert de grondbetekenis van de kern. Men zou het daarom heel juist kernuitbreiding kunnen noemen. Ofschoon dit niet wil zeggen dat deze soort suffixen de kernbetekenis enkel uitbreiden. Ze behoren echter geheel tot de semantische sfeer en hebben geen enkele grammaticale functie.

Grammaticaal tonologisch beschouwd zijn ze „neutraal”, omdat ze geen eigen toon hebben. De toonhoogte is bepaald door het klinkersuffix, hetzij doordat het afleidingssuffix dezelfde toon moet overnemen (assimilatie), ofwel in tegenstelling wordt gedwongen (dissimilatie). Voor details herleze men de vorige paragraaf.

De tweede tijd van een hoge lange kern wordt tonologisch behandeld als een afleidingssuffix. Deze suffixen hebben dus geen grammaticaal tonologische functie.

Als een afleidingssuffix door zijn tegenwoordigheid de kern toon van type c + v tot zijn recht kan doen komen, verdwijnt zijn toon volkomen en blijft enkel de kerntoon.

ùvuf'dilé = hij is hier gekomen langs...

4. De pronominale of vervangende suffixen

Deze suffixen vertegenwoordigen een naamwoord bij een verbale vorm. Zij komen dus achter het klinkersuffix.

Grammaticaal tonologisch zijn ze „neutraal”, hebben derhalve geen eigen functie. Ze staan in *toontegenstelling* met de klinkersuffixen, die ook hier de hoogte bepalen : hoog klinkersuffix eist een laag pronominaal suffix, een laag klinkersuffix een hoog pronominaal. Het suffix -akú en -ayí hebben een eigen hoge toon.

5. De Infixen

A. De Pronominale Infixen

Onder pronominale infixen verstaan wij infixen die een naamwoord vervangen in een verbale vorm. Hun plaats is vlak voor de kern.

ń-, kú-, en -mú- (kl. 1 en 9) hebben een hoge toon, terwijl alle infixen der overige klassen een lage toon hebben. Zij hebben een eigen toon en deze is grammaticaal in zoverre „persoon” een grammaticale categorie is. In engere zin echter voor de structuur van een verbale vorm zijn ze niet essentieel. Aan de vorm als vorm verandert er niets hetzij zulk een infix aanwezig of niet. Maar hun aanwezigheid brengt diepe veranderingen te weeg in de toonstructuur.

In de neigingsvorm met infix keert de kerntoon naar zijn grondtoon terug. De afleidingssuffix moeten zich tonologisch assimileren aan het klinkersuffix.

In de zgn. ontkennende neigingsvorm met infix regelt het klinkersuffix zich door toontegenstelling met de kern, waar het in de vorm zonder infix hoog was.

Een zelfde invloed oefenen ook de zgn. werkwoordelijke infixen -ka- en -tshi- uit in de twee juist vermelde vormen.

Doch ook het vorm-infix -a- in de voltrokkenheidsvorm corres-

pondeert met klinkersuffixen die zich in toontegenstelling bevinden met de kern.

Hieruit besluiten we dat infixen de grootste invloed op de reële toonhoogte uitoefenen. Ze bepalen immers de toonhoogte van de klinkersuffixen door hun tegenwoordigheid. En de klinkersuffixen zijn de dragers van de specifieke grammaticale toonhoogte in een verbale vorm.

De infixen alhoewel niet dragers van de specifieke grammaticale toonhoogte van een verbale vorm, beïnvloeden de wijze waarop de grammaticale toonhoogte van het klinkersuffix zich doet gelden in de neigingsvorm, d. w. z. hoog of laag (assimilatie) hetzij toontegenstelling.

Het infix **-tshì-** (continuatief aspect) heeft steeds een lage toon. **-Ká-** (inchoatief aspect) heeft een hoge toon, maar versmelt het met **-a-** in de voltrokkenheidsvorm, dan staat het in toontegenstelling met het prefix.

Het vorm-infix **-á-** is hoog in de voltrokkenheidsvorm, doch staat in toontegenstelling met het prefix.

tuâ'mòno = wij hebben juist gezien

bă'mòno = zij hebben juist gezien

tuâ'dími = wij hebben juist gewerkt

bă'dími = zij hebben juist gewerkt

Het vorm-infix **-à-** is laag in de subsecutief.

tuâ'móná = wij zien tuâ'dímá = wij werken

bà'móná = zij zien bà'dímá = zij werken

6. De Prefixen

(i) Het nominaal prefix is steeds hoog.

(ii) De verbale prefixen zijn :

a. Voor alle klassen laag, ook voor kl. 1 en 9 ;

b. Voor de eerste en tweede persoon

enk. ò-	m̀bà-	ná-	meerv. tú-
ú			nú-

Het prefix voor de eerste persoon enkelvoud is **n** (ng voor **v + c**) voor alle verbale vormen zonder vorm-infix **-a-**. Deze **n** is bij de **Bákwà Díshì** laag, in tegenstelling met bijna alle andere stammen waar ze hoog is. In de verbinding **n- + v + c** ontstaat de actuatievorm een lage toon bij de **Bákwà Díshì**.

Het prefix is **ná-** in de subsecutief : **nâ'móná** = ik zie. Vele

andere stammen zeggen *ngá*-. Het komt ook voor in de *-ákú*- en *-áká*- vormen ontleend aan de *Bé'ná Lúlúwà*.

Het prefix is *mbà*- in de voltrokkenheidsvorm. Vele andere stammen hebben hier *ngà*- (in een bepaalde functie), doch voor gewoon gebruik *ngá*-.

De toon voor de tweede persoon enkelvoud en meervoud is hoog zoals ook voor de eerste persoon meervoud.

Ook hier herhalen wij dat de prefixen slechts in zoverre een grammaticale tonologische functie hebben als „persoon” en „klas” een grammaticale categorie vormen. Het is echter een algemeen kenmerk van alle verbale vormen met uitzondering voor een zekere verscheidenheid in de eerste persoon enkelvoud.

Een grammaticaal eigen toon komt voor in de neigingsvorm waar het prefix van alle personen en klassen laag wordt. Doch zoals reeds betoogd, is dit secundair terwijl de melodie (boogvorm) primair is.

Een eigen grammaticale functie heeft de hoge toon voor kl. 1 en 9 in de relatiefconstructie. Hetzelfde geldt voor de lage toon op tweede pers. enk. en meerv. eerste pers. meerv. prefix na extra prefix (antecedent).

Samenvatting

1. De kern heeft geen grammaticale toon, wel een semantische.
2. Het klinkersuffix draagt het specifiek grammaticaal tonologisch kenmerk van een verbale vorm, indien er een vorm-infix *-a-* is zijn beide even belangrijk. Deze twee elementen vormen het eigene van een verbale vorm.
3. De afleidingssuffixen (kernuitbreiding) hebben geen grammaticale functie. Hun toonhoogte is „neutraal”, niet eigen, maar bepaald door de klinkersuffixen.
4. De pronominale suffixen zijn eveneens „neutraal” en worden ook door het klinkersuffix bepaald.
5. De infixen brengen diepgaande wijzigingen teweeg in de neigingsvorm, zowel bevestigend als ontkennend.
6. De prefixen zijn gemeenschappelijk aan alle verbale vormen, en hebben dus geen specifieke grammaticale toonhoogte voor een bepaalde verbale vorm. Slechts verandering van de toonhoogte van het prefix in relatiefconstructie is specifiek.

7. De tweede tijd van lange hoge kernen wordt behandeld als afleidingssuffix.

8. De neigingsvorm zonder infix (subjonctief) is iets speciaals, een vorm waar het geheel belangrijker is (melodie in boogvorm) dan de opbouwende elementen (tonen der afzonderlijke bestanddelen).

EINDBESCHOUWING

Het werk werd in 1945 in Europa geschreven zonder voorafgaand onderzoek ter plaatse. Gesteund werd op een document voorzien van toon- en lengte-tekens. Dit verontschuldigt het onnodig plaatsen van lage tonen en overvloedige lengte-tekens. Doel was de oorspronkelijke tekst ongewijzigd weergeven. In sommige onderdelen werden teveel voorbeelden gegeven in andere te weinig. Op grammaticaal gebied werd niets nieuws gebracht en niet beoogd, in zoverre men hieronder de tonen niet inbegrepen veronderstelt.

In 1949 na een onderzoek ter plaatse in Kasayi werden enkel de noodzakelijke aanvullingen, weglatingen en verbeteringen aangebracht. Het vijfde hoofdstuk werd in zijn geheel herschreven, verkort en verduidelijkt, doch niet essentieel veranderd. Wij gaan niet meer accoord met de louter grammaticale of betekenis-omschrijving der vormen, doch dat lag en ligt buiten het eigenlijk doel van deze studie.

I. De studie beoogt een zo diep mogelijke analyse van het toonsysteem. Hier werden nieuwe toonregels toegevoegd en verklaard. Alle mogelijke groeperingen van toonklas, kerntype, loutere kern of kernuitbreiding, infixen en suffixen, lengte : alle deze factoren werden in aanmerking genomen.

II. We onderzochten de relatieve belangrijkheid van de delen uit tonologisch oogpunt om zo een hiërarchie te kunnen opstellen. Aan de hand hiervan formuleerden wij de toonregels voor elke vorm.

III. De typische toon in de relatiefconstructie op het prefix in kl. 1 en 9 en op het klinkersuffix in de andere klassen menen we in plaats van grammaticaal *syntagmatisch* te mogen noemen.

IV. Het vijfde hoofdstuk, waarin de tonologische functie van elk deel van een verbale vorm ontleed werd, beschouwen wij als het belangrijkste. Het legt de geledingen van het toonsysteem in het Luba bloot en toont duidelijk aan dat het klinkersuffix de drager is van de specifieke grammaticale toon van een be-

paalde verbale vorm als wel voor alle in het algemeen. Een eventueel vorm-infix **-a-** is even belangrijk.

We hopen binnenkort een vergelijkende toonstudie te schrijven voor de Luba-dialecten met als uitgangs- en vergelijkingspunt de conclusies van het laatste hoofdstuk.

L. S.

Kalonda, Maart 1949.

Tome IX.

1. VAN WING, le R. P. J., *Etudes Bakongo. — II. Religion et Magie* (301 pages, 2 figures, 1 carte, 8 planches, 1938) . . . fr. 120 »
2. TIARKO FOURCHE, J. A. et MORLIGHEM, H., *Les communications des indigènes du Kasai avec les âmes des morts* (78 pages, 1939) . . . fr. 25 »
3. LOTAR, le R. P. L., *La grande Chronique du Bomu* (163 pages, 3 cartes, 1940) . fr. 60 »
4. GELDERS, V., *Quelques aspects de l'évolution des Colonies en 1938* (82 pages, 1941) . . . fr. 35 »

Tome X.

1. VANHOVE, J., *Essai de droit coutumier du Ruanda* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1940) (125 pages, 1 carte, 13 planches, 1941) . . . fr. 65 »
2. OLBRECHTS, F. M., *Bijdrage tot de kennis van de Chronologie der Afrikaansche plastiek* (38 biz., X pl., 1941) . . . fr. 30 »
3. DE BEAUCORPS, le R. P. R., *Les Basongo de la Luningu et de la Gobari* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1940) (172 p., 15 pl., 1 carte, 1941) . . . fr. 100 »
4. VAN DER KERKEN, G., *Le Méolithique et le Néolithique dans le bassin de l'Uele* (118 pages, 5 fig., 1942) . . . fr. 40 »
5. DE BOECK, le R. P. L.-B., *Premières applications de la Géographie linguistique aux langues bantoues* (219 pages, 75 figures, 1 carte hors-texte, 1942) . . fr. 105 »

Tome XI.

1. MERTENS, le R. P. J., *Les chefs couronnés chez les Ba Kongo orientaux. Etude de régime successoral* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1938) (455 pages, 8 planches, 1942) . . . fr. 200 »
2. GELDERS, V., *Le clan dans la Société indigène. Etude de politique sociale, belge et comparée* (72 pages, 1943) . . . fr. 25 »
3. SOHIER, A., *Le mariage en droit coutumier congolais* (248 pages, 1943) . . . fr. 100 »

Tome XII.

1. LAUDE, N., *La Compagnie d'Ostende et son activité coloniale au Bengale* (260 pages, 7 planches et 1 carte hors-texte, 1944) . . . fr. 110 »
2. WAUTERS, A., *La nouvelle politique coloniale* (108 pages, 1945) . . . fr. 65 »
3. JENTGEN, J., *Etudes sur le droit cambiaire préliminaires à l'introduction au Congo belge d'une législation relative au chèque. — 1re partie : Définition et nature juridique du chèque envisagé dans le cadre de la Loi uniforme issue de la Conférence de Genève de 1931* (200 pages, 1945) . . . fr. 85 »

Tome XIII.

- VAN DER KERKEN, G., *L'Ethnie Mongo :*
- I. Vol. I. Première partie : *Histoire, groupements et sous-groupements, origines.* Livre I (XII-504 pages, 1 carte, 3 croquis hors-texte, 1944) . . . fr. 260 »
 2. Vol. I. Première partie. Livres II et III (x-639 pages, 1 carte, 3 croquis et 64 planches hors-texte, 1944) . . . fr. 400 »

Tome XIV.

1. LOTAR, le R.P. L., *La Grande Chronique de l'Uele* (363 pages, 4 cartes, 4 planches hors-texte, 1946) . . . fr. 200 »
2. DE CLEENE, N., *Le Clan matrilineal dans la société indigène. Hier, Aujourd'hui, Demain* (100 pages, 1946) . . . fr. 60 »
3. MOTTOUTLE, le Dr L., *Politique sociale de l'Union Minière du Haut-Katanga pour sa main-d'œuvre indigène et ses résultats au cours de vingt années d'application* (68 pages, 1946) . . . fr. 50 »
4. JENTGEN, P., *Les Pouvoirs des Secrétaires Généraux ff. du Ministère des Colonies pendant l'occupation.* (Loi du 10 mai 1940) (82 pages, 1946) . . . fr. 45 »

Tome XV.

1. HEYSE, TH., *Grandes lignes du Régime des terres du Congo belge et du Ruanda-Urundi et leurs applications (1940-1946)* (191 pages, 1947) . . . fr. 110 »
2. MALENGREAU, G., *Les droits fonciers coutumiers chez les indigènes du Congo belge. Essai d'interprétation juridique* (260 pages, 1947) . . . fr. 150 »
3. HEYSE, TH., *Associations religieuses au Congo belge et au Ruanda-Urundi* (158 pages, 1948) . . . fr. 100 »
4. LAMAL, le R. P. F., *Essai d'étude démographique d'une population du Kwango. Les Basuku du Territoire de Feshi* (189 pages, 2 figures, 10 graphiques, 1 carte, 8 planches, 1949) . . . fr. 165 »

Tome XVI.

- VAN BULCK, le R.P. G., *Les Recherches linguistiques au Congo belge* (767 pages, 1 carte hors-texte, 1948) . . . fr. 350 »

Tome XVII.

1. DE BOECK, le R. P. L.-B., *Taalkunde en de Talenkwestie in Belgisch-Kongo* (94 pages, 1949) fr. 80 »
 2. LOUWERS, O., *Le Congrès Volta de 1938 et ses travaux sur l'Afrique* (143 pages, 1949) fr. 100 »
 3. VAN BULCK, le R. P. G., *Manuel de Linguistique Bantoue* (323 pages, 1 carte hors-texte, 1949) fr. 260 »

Tome XVIII.

1. VANNESTE, le R.P. M., *Legenden, Geschiedenis en Gebruiken van een Nilotisch Volk*. — Alur teksten (Mahagi, Belgisch-Kongo) (202 bl., 1949) fr. 150
 2. ANCIAUX, L., *Le problème musulman dans l'Afrique belge* (81 pages, 8 planches, 1949) fr. 70 »
 3. CARRINGTON, J. F., *A comparative study of some central african gong-languages* (119 pages, 4 planches hors-texte, 1949) fr. 130 »
 4. STAPPERS, le R. P. L., *Tonologische bijdrage tot de studie van het werkwoord in het Tshiluba* (Met medewerking van E. P. E. WILLEMS) (163 pages, 1949) fr. 185 »

SECTION DES SCIENCES NATURELLES ET MEDICALES

Tome I.

1. ROBYNS, W., *La colonisation végétale des laves récentes du volcan Rumoka (laves de Kateruzi)* (33 pages, 10 planches, 1 carte, 1932) fr. 30 »
 2. DUBOIS, le Dr A., *La lèpre dans la région de Wamba-Pawa (Uele-Nepoko)* (87 pages, 1932) fr. 25 »
 3. LEPLAE, E., *La crise agricole coloniale et les phases du développement de l'agriculture dans le Congo central* (31 pages, 1932) fr. 10 »
 4. DE WILDEMAN, E., *Le port suffrutescens de certains végétaux tropicaux dépend de facteurs de l'ambiance!* (51 pages, 2 planches, 1933) fr. 20 »
 5. ADRIAENS, L., CASTAGNE, E. et VLASSOV, S., *Contribution à l'étude histologique et chimique du Sterculia Bequaerti De Wild.* (112 p., 2 pl., 28 fig., 1933) fr. 50 »
 6. VAN NITSEN, le Dr R., *L'hygiène des travailleurs noirs dans les camps industriels du Haut-Katanga* (248 pages, 4 planches, carte et diagrammes, 1933) fr. 135 »
 7. STEYAERT, R. et VRYDAGH, J., *Étude sur une maladie grave du cotonnier provoquée par les piqûres d'Helopeltis* (55 pages, 32 figures, 1933) fr. 40 »
 8. DELEVOY, G., *Contribution à l'étude de la végétation forestière de la vallée de la Lukuga (Katanga septentrional)* (124 p., 5 pl., 2 diagr., 1 carte, 1933) fr. 80 »

Tome II.

1. HAUMAN, L., *Les Lobelia géants des montagnes du Congo belge* (52 pages, 6 figures, 7 planches, 1934) fr. 30 »
 2. DE WILDEMAN, E., *Remarques à propos de la forêt équatoriale congolaise* (120 p., 3 cartes hors-texte, 1934) fr. 50 »
 3. HENRY, J., *Étude géologique et recherches minières dans la contrée située entre Ponthierville et le lac Kivu* (51 pages, 6 figures, 3 planches, 1934) fr. 35 »
 4. DE WILDEMAN, E., *Documents pour l'étude de l'alimentation végétale de l'indigène du Congo belge* (264 pages, 1934) fr. 70 »
 5. POLINARD, E., *Constitution géologique de l'Entre-Lulua-Bushimate, du 7e au 8e parallèle* (74 pages, 6 planches, 2 cartes, 1934) fr. 45 »

Tome III.

1. LEBRUN, J., *Les espèces congolaises du genre Ficus L.* (79 p., 4 fig., 1934) fr. 24 »
 2. SCHWEITZ, le Dr J., *Contribution à l'étude endémiologique de la malaria dans la forêt et dans la savane du Congo oriental* (45 pages, 1 carte, 1934) fr. 20 »
 3. DE WILDEMAN, E., TROLLI, GRÉGOIRE et OROLOVITCH, *A propos de médicaments indigènes congolais* (127 pages, 1935) fr. 35 »
 4. DELEVOY, G. et ROBERT, M., *Le milieu physique du Centre africain méridional et la phytogéographie* (104 pages, 2 cartes, 1935) fr. 35 »
 5. LEPLAE, E., *Les plantations de café au Congo belge. — Leur histoire (1881-1935). — Leur importance actuelle* (248 pages, 12 planches, 1936) fr. 80 »

Tome IV.

1. JADIN, le Dr J., *Les groupes sanguins des Pygmées* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1935) (26 pages, 1935) fr. 15 »
 2. JULIEN, le Dr P., *Bloedgroeponderzoek der Efé-pygmeëën en der omwonende Negerstammen* (Verhandeling welke in den jaarlijksken Wedstrijd voor 1935 een eervolle vermelding verwierf) (32 bl., 1935) fr. 15 »
 3. VLASSOV, S., *Espèces alimentaires du genre Artocarpus. — 1. L'Artocarpus integrifolia L. ou le Jacquier* (80 pages, 10 planches, 1936) fr. 35 »
 4. DE WILDEMAN, E., *Remarques à propos de formes du genre Urugoga L. (Rubiaceés). — Afrique occidentale et centrale* (188 pages, 1936) fr. 60 »
 5. DE WILDEMAN, E., *Contributions à l'étude des espèces du genre Uapaga BAILL. (Euphorbiacées)* (192 pages, 43 figures, 5 planches, 1936) fr. 70 »

Tome V.

1. DE WILDEMAN, E., <i>Sur la distribution des saponines dans le règne végétal</i> (94 pages, 1936)	fr.	35 »
2. ZAHLBRUCKNER, A. et HAUMAN, L., <i>Les lichens des hautes altitudes au Ruwenzori</i> (31 pages, 5 planches, 1936)	fr.	20 »
3. DE WILDEMAN, E., <i>A propos de plantes contre la lèpre (Crinum sp. Amaryllidacées)</i> (58 pages, 1937)	fr.	20 »
4. HISSETTE, le D ^r J., <i>Onchocercose oculaire</i> (120 pages, 5 planches, 1937)	fr.	50 »
5. DUREN, le D ^r A., <i>Un essai d'étude d'ensemble du paludisme au Congo belge</i> (86 pages, 4 figures, 2 planches, 1937)	fr.	35 »
6. STANER, P. et BOUTIQUE, R., <i>Matériaux pour les plantes médicinales indigènes du Congo belge</i> (238 pages, 17 figures, 1937)	fr.	80 »

Tome VI.

1. BURGEON, L., <i>Liste des Coléoptères récoltés au cours de la mission belge au Ruwenzori</i> (140 pages, 1937)	fr.	50 »
2. LEPERSONNE, J., <i>Les terrasses du fleuve Congo au Stanley-Pool et leurs relations avec celles d'autres régions de la cuvette congolaise</i> (68 p., 6 fig., 1937)	fr.	25 »
3. CASTAGNE, E., <i>Contribution à l'étude chimique des légumineuses insecticides du Congo belge</i> (Mémoire couronné au Concours annuel de 1937) (102 pages, 2 figures, 9 planches, 1938)	fr.	90 »
4. DE WILDEMAN, E., <i>Sur des plantes médicinales ou utiles du Mayumbe (Congo belge), d'après des notes du R. P. Wellens † (1891-1924)</i> (97 pages, 1938)	fr.	35 »
5. ADRIAENS, L., <i>Le Ricin au Congo belge. — Etude chimique des graines, des huiles et des sous-produits</i> (206 pages, 11 diagrammes, 12 planches, 1 carte, 1938)	fr.	120 »

Tome VII.

1. SCHWETZ, le D ^r J., <i>Recherches sur le paludisme endémique du Bas-Congo et du Kwango</i> (164 pages, 1 croquis, 1938)	fr.	60 »
2. DE WILDEMAN, E., <i>Dioscorea alimentaires et toxiques (morphologie et biologie)</i> (262 pages, 1938)	fr.	90 »
3. LEPLAE, E., <i>Le palmier à huile en Afrique, son exploitation au Congo belge et en Extrême-Orient</i> (108 pages, 11 planches, 1939)	fr.	60 »

Tome VIII.

1. MICHOT, P., <i>Etude pétrographique et géologique du Ruwenzori septentrional</i> (271 pages, 17 figures, 48 planches, 2 cartes, 1938)	fr.	170 »
2. BOUCKAERT, J., CASIER, H., et JADIN, J., <i>Contribution à l'étude du métabolisme du calcium et du phosphore chez les indigènes de l'Afrique centrale</i> (Mémoire couronné au Concours annuel de 1938) (25 pages, 1938)	fr.	15 »
3. VAN DEN BERGHE, L., <i>Les schistosomes et les schistosomoses au Congo belge et dans les territoires du Ruanda-Urundi</i> (Mémoire couronné au Concours annuel de 1939) (154 pages, 14 figures, 27 planches, 1939)	fr.	90 »
4. ADRIAENS, L., <i>Contribution à l'étude chimique de quelques gommages du Congo belge</i> (100 pages, 9 figures, 1939)	fr.	45 »

Tome IX.

1. POLINARD, E., <i>La bordure nord du socle granitique dans la région de la Lubé et de la Bushimaie</i> (56 pages, 2 figures, 4 planches, 1939)	fr.	35 »
2. VAN RIEL, le D ^r J., <i>Le Service médical de la Compagnie Minière des Grands Lacs Africains et la situation sanitaire de la main-d'œuvre</i> (58 pages, 5 planches, 1 carte, 1939)	fr.	30 »
3. DE WILDEMAN, E., D ^{rs} TROLLI, DRICOT, TESSITORE et M. MORTIAUX, <i>Notes sur des plantes médicinales et alimentaires du Congo belge</i> (Missions du « Foréami ») (VI-356 pages, 1939)	fr.	120 »
4. POLINARD, E., <i>Les roches alcalines de Chianga (Angola) et les tufs associés</i> (32 pages, 2 figures, 3 planches, 1939)	fr.	25 »
5. ROBERT, M., <i>Contribution à la morphologie du Katanga; les cycles géographiques et les pénéplaines</i> (59 pages, 1939)	fr.	20 »

Tome X.

1. DE WILDEMAN, E., *De l'origine de certains éléments de la flore du Congo belge et des transformations de cette flore sous l'action de facteurs physiques et biologiques* (365 pages, 1940) fr. 120 »
2. DUBOIS, le Dr A., *La lèpre au Congo belge en 1938* (60 pages 1 carte, 1940). fr. 25 »
3. JADIN, le Dr J., *Les groupes sanguins des Pygmoides et des nègres de la province équatoriale (Congo belge)* (42 pages, 1 diagramme, 3 cartes, 2 pl., 1940) fr. 20 »
4. POLINARD, E., *Het doleriet van den samenloop Sankuru-Bushimai* (42 pages, 3 figures, 1 carte, 5 planches, 1941) fr. 35 »
5. BURGEON, L., *Les Colasposoma et les Euryope du Congo belge* (43 pages, 7 figures, 1941) fr. 20 »
6. PASSAU, G., *Découverte d'un Céphalopode et d'autres traces fossiles dans les terrains anciens de la Province orientale* (14 pages, 2 planches, 1941) fr. 15 »

Tome XI.

1. VAN NITSEN, le Dr R., *Contribution à l'étude de l'enfance noire au Congo belge* (82 pages, 2 diagrammes, 1941) fr. 35 »
2. SCHWETZ, le Dr J., *Recherches sur le Paludisme dans les villages et les camps de la division de Mongwalu des Mines d'or de Kilo (Congo belge)* (75 pages, 1 croquis, 1941) fr. 35 »
3. LEBRUN, J., *Recherches morphologiques et systématiques sur les cafétiers du Congo* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1937) (184 p., 19 pl., 1941) fr. 160 »
4. RODHAIN, le Dr J., *Étude d'une souche de Trypanosoma Cazalboui (Vivax)* (38 pages, 1941) fr. 20 »
5. VAN DEN ABEELE, M., *L'Erosion. Problème africain* (30 pages, 2 planches, 1941) . fr. 15 »
6. STANER, P., *Les Maladies de l'Hevea au Congo belge* (42 p., 4 pl., 1941) fr. 20 »
7. RESSELER, R., *Recherches sur la calcémie chez les indigènes de l'Afrique centrale* (54 pages, 1941) fr. 30 »
8. VAN DEN BRANDEN, le Dr J.-F., *Le contrôle biologique des Néoarsphénamines (Néosalvarsan et produits similaires)* (71 pages, 5 planches, 1942) fr. 35 »
9. VAN DEN BRANDEN, le Dr J.-F., *Le contrôle biologique des Glyphénarsines (Tryparsamide, Tryponarsyl, Novatoryl, Trypotane)* (75 pages, 1942) fr. 35 »

Tome XII.

1. DE WILDEMAN, E., *Le Congo belge possède-t-il des ressources en matières premières pour de la pâte à papier?* (iv-156 pages, 1942) fr. 60 »
2. BASTIN, R., *La biochimie des moisissures (Vue d'ensemble. Application à des souches congolaises d'Aspergillus du groupe « Niger » THOM. et CHURCH.)* (125 pages, 2 diagrammes, 1942) fr. 60 »
3. ABRIAENS, L. et WAGEMANS, G., *Contribution à l'étude chimique des sols salins et de leur végétation au Ruanda-Urundi* (186 pages, 1 figure, 7 pl., 1943) fr. 80 »
4. DE WILDEMAN, E., *Les latex des Euphorbiacées. 1. Considérations générales* (68 pages, 1944) fr. 35 »

Tome XIII.

1. VAN NITSEN, R., *Le pian* (128 pages, 6 planches, 1944) fr. 60 »
2. FALLON, F., *L'éléphant africain* (51 pages, 7 planches, 1944) fr. 35 »
3. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. II. Les plantes utiles des genres Aconitum et Hydrocotyle* (86 pages, 1944) fr. 40 »
4. ABRIAENS, L., *Contribution à l'étude de la toxicité du manioc au Congo belge* (mémoire qui a obtenu une mention honorable au concours annuel de 1940) (140 pages, 1945) fr. 80 »
5. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. III. Les plantes utiles du genre Strychnos* (105 pages, 1946) fr. 65 »

Tome XIV.

1. SCHWETZ, le Dr J., *Recherches sur les Moustiques dans la Bordure orientale du Congo belge (lac Kivu-lac Albert)* (94 pages, 1 carte hors-texte, 6 croquis, 7 photographies, 1944). fr. 50 »
2. SCHWETZ, le Dr J. et DARTEVELLE, E., *Recherches sur les Mollusques de la Bordure orientale du Congo et sur la Bilharziose intestinale de la plaine de Kasenyi, lac Albert* (77 pages, 1 carte hors-texte, 7 planches, 1944) fr. 40 »
3. SCHWETZ, le Dr J., *Recherches sur le paludisme dans la bordure orientale du Congo belge* (216 pages, 1 carte, 8 croquis et photographies, 1944) fr. 105 »
4. SCHWETZ, le Dr J. et DARTEVELLE, E., *Contribution à l'étude de la faune malacologique des grands lacs africains (1re étude: Les lacs Albert, Edouard et Kivu)* (48 pages, 1 planche et 1 tableau hors-texte, 1947) fr. 45 »
5. DARTEVELLE, E. et SCHWETZ, le Dr J., *Contribution à l'étude de la faune malacologique des grands lacs africains (2e étude: Le lac Tanganika)* (126 pages, 1 carte, 6 planches hors-texte, 1947) fr. 120 »
6. DARTEVELLE, E. et SCHWETZ, le Dr J., *Contribution à l'étude de la faune malacologique des grands lacs africains (3e étude: Sur la faune malacologique du lac Moero)* (90 pages, 3 cartes, 4 planches, 1 photo, 1947) fr. 100 »

Tome XV.

1. ADRIAENS, L., *Recherches sur la composition chimique des flacourtiacées à huile chaulmoogrique du Congo belge* (87 pages, 1946) fr. 60 »
2. RESSELER, R., *Het droog-bewaren van microbiologische wezens en hun reactie-producten. De droogtechniek* (63 blz., 1946) fr. 40 »
3. DE WILDEMAN, E., J. Gillet, S. J., *et le Jardin d'essais de Kisantu* (120 pages, 2 planches, 1946) fr. 75 »
4. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. IV. Des Strophantus et de leur utilisation en médecine* (70 pages, 1946) fr. 45 »
5. DUREN, A., *Les serpents venimeux au Congo belge* (45 pages, 5 planches, 1946) . fr. 50 »
6. PASSAU, G., *Gisements sous basalte au Kivu (Congo belge)* (24 pages, 2 croquis, 2 planches hors-texte, 1946) fr. 30 »
7. DUBOIS, le Dr A., *Chimiothérapie des Trypanosomiasés* (169 pages, 1946) fr. 100 »

Tome XVI.

1. POLINARD, E., *Le minerai de manganèse à polianite et hollandite de la haute Lulua* (41 pages, 5 figures, 4 planches hors-texte, 1946) fr. 50 »
2. SCHWETZ, le Dr J., *Sur la classification et la nomenclature des Planorbidae (Planorbinae et Bulininae) de l'Afrique centrale et surtout du Congo belge* (91 pages, 1947) fr. 60 »
3. FRASELLE, E., *Introduction à l'étude de l'atmosphère congolaise. La prévision du temps à longue échéance en Afrique équatoriale* (54 pages, 1947) fr. 35 »
4. POLINARD, E., *Cristaux de cassitérite du Kivu méridional et du Maniema* (25 pages, 2 planches hors-texte) fr. 35 »
5. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. VII. Sur des espèces du genre Eucalyptus L'HÉRITIER* (en collaboration avec L. PYNART) (123 pages, 1947) fr. 70 »
6. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. VIII. Sur des espèces du genre Acacia L.* (en collaboration avec L. PYNART) (77 pages, 1947) fr. 50 »
7. DARTEVELLE, E. et SCHWETZ, le Dr J., *Sur l'origine des mollusques thalassoïdes du lac Tanganika* (58 pages, 1947) fr. 45 »
8. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. IX. Sur des espèces du genre Capsicum L.* (56 pages, 1947) fr. 40 »

Tome XVII.

1. SCHWETZ, le Dr J., *Recherches sur le Paludisme endémique et le Paludisme épidémique dans le Ruanda-Urundi* (144 pages, 1 carte, 1948) fr. 90 »
2. POLINARD, E., *Considérations sur le système du Kalahari et ses dérivés, au Sud du Congo belge, entre le Kwango et le Katanga* (56 pages, 3 planches hors-texte, 1948) fr. 55 »
3. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. X. Quelques espèces des genres Albizzia DURAZZ. et Cassia L.* (57 pages) fr. 45 »
4. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. XII. Sur des représentants des genres Dalbergia, Dichrostachys, Dolichos, Flemingia, Loesenera, Lonchocarpus, Mimosa, Parkia, Pentaclethra, Phaseolus, Pongamia, Psoralea, Pterocarpus, Tamarindus, de la famille des Léguminosacées* (en collaboration avec L. PYNART, 114 pages, 1948) fr. 75 »
5. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. XIII. Sur des espèces des genres Nerium, Aspidospermum (Apocynacées), Clematis, Lawsonia, Melia, Nymphaea, Plumbago, Smilax, Terminalia, Trichilia, Viola* (en collaboration avec L. PYNART, 100 pages, 1948) fr. 70 »

Tome XVIII.

1. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. XIV. Sur des représentants des genres : Alangium, Anacardium, Semecarpus, Boerhaavia, Brucea, Bryophyllum, Calotropis, Carpolobia, Commiphora, Diospyros, Dipterocarpus, Calophyllum, Clusia, Symphonia, Lophira, Parinari* (en collaboration avec L. PYNAERT) (92 pages, 1949) . . . fr. 60 »
2. DE WILDEMAN, E., *A propos de médicaments antilépreux d'origine végétale. XV. Sur des espèces des genres : Adenia, Anagallis, Cedrus, Celastrus, Cyathula, Dieffenbachia, Bambusa, Eleusine, Ica, Leonotis, Abutilon, Hibiscus, Phytolacca, Psorospermum, Rhizophora, Striga et Treculia* (en collaboration avec L. PYNAERT) (59 pages, 1949) . . . fr. 45 »
3. MEULENBERG, J., *Introduction à l'Étude pédologique des sols du Territoire du Bas Fleuve (Congo belge)* (en collaboration avec L. DE LEENHEER et G. WAEGEMANS) (133 pages, 25 planches et 6 cartes hors-texte, 1949) . . . fr. 350 »

SECTION DES SCIENCES TECHNIQUES

Tome I.

1. FONTAINAS, P., *La force motrice pour les petites entreprises coloniales* (188 pages, 1935) . . . fr. 40 »
2. HELLINCKX, L., *Études sur le Copal-Congo* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1935) (64 pages, 7 figures, 1935) . . . fr. 25 »
3. DEVROEY, E., *Le problème de la Lukuga, exutoire du lac Tanganika* (130 pages, 14 figures, 1 planche, 1938) . . . fr. 60 »
4. FONTAINAS, P., *Les exploitations minières de haute montagne au Ruanda-Urundi* (59 pages, 31 figures, 1938) . . . fr. 40 »
5. DEVROEY, E., *Installations sanitaires et épuration des eaux résiduaires au Congo belge* (56 pages, 13 figures, 3 planches, 1939) . . . fr. 40 »
6. DEVROEY, E., et VANDERLINDEN, R., *Le lac Kivu* (76 pages, 51 figures, 1939) . . . fr. 60 »

Tome II.

1. DEVROEY, E., *Le réseau routier au Congo belge et au Ruanda-Urundi* (218 pages, 62 figures, 2 cartes, 1939) . . . fr. 180 »
2. DEVROEY, E., *Habitations coloniales et conditionnement d'air sous les tropiques* (228 pages, 94 figures, 33 planches, 1940) . . . fr. 200 »
3. LEGRAYE, M., *Grands traits de la Géologie et de la Minéralisation aurifère des régions de Kilo et de Moto (Congo belge)* (135 pages, 25 figures, 13 planches, 1940) . . . fr. 70 »

Tome III.

1. SPRONCK, R., *Mesures hydrographiques effectuées dans la région divagante du bief maritime du fleuve Congo. Observation des mouvements des alluvions. Essai de détermination des débits solides* (56 pages, 1941) . . . fr. 35 »
2. BETTE, R., *Aménagement hydro-électrique complet de la Lufira à « Chutes Cornet » par régularisation de la rivière* (33 pages, 10 planches, 1941) . . . fr. 60 »
3. DEVROEY, E., *Le bassin hydrographique congolais, spécialement celui du bief maritime* (172 pages, 6 planches, 4 cartes, 1941) . . . fr. 100 »
4. DEVROEY, E. (avec la collaboration de DE BACKER, E.), *La réglementation sur les constructions au Congo belge* (290 pages, 1942) . . . fr. 90 »

Tome IV.

1. DEVROEY, E., *Le béton précontraint aux Colonies. (Présentation d'un projet de pont démontable en éléments de série préfabriqués* (48 pages, 9 planches hors-texte, 1944) . . . fr. 30 »
2. ALGRAIN, P., *Monographie des Matériels Algrain* (148 pages, 92 figures, 25 planches, 4 diagrammes et 3 tableaux hors-texte, 1944) . . . fr. 130 »
3. ROGER, E., *La pratique du traitement électrochimique des minerais de cuivre du Katanga* (68 pages, 10 planches, 1946) . . . fr. 70 »
4. VAN DE PUTTE, M., *Le Congo belge et la politique de conjoncture* (129 pages, 9 diagrammes, 1946) . . . fr. 80 »
5. DEVROEY, E., *Nouveaux systèmes de ponts métalliques pour les Colonies et leur influence possible sur l'évolution des transports routiers au Congo belge et au Ruanda-Urundi* (97 pages, 12 figures, 12 planches hors-texte, 1947) . . . fr. 100 »

Tome V.

1. DEVROEY, E., *Observations hydrographiques du bassin congolais, 1932-1947* (163 pages, 1 planche hors-texte, 1948) . . . fr. 140 »
2. DEVROEY, E., *Une mission d'information hydrographique aux États-Unis pour le Congo belge* (72 pages, 8 planches et 2 cartes hors-texte, 1949) . . . fr. 90 »
3. DEVROEY, E., *A propos de la stabilisation du niveau du lac Tanganika et de l'amélioration de la navigabilité du fleuve Congo (Bief moyen du Lualaba Kindu-Ponthierville)* (135 pages, 6 planches hors-texte, 1949) . . . fr. 205 »
4. DEVROEY, E., *Réflexions sur les transports congolais à la lumière d'une expérience américaine* (96 pages, 1949) . . . fr. 85 »

COLLECTION IN-4°

SECTION DES SCIENCES MORALES ET POLITIQUES

Tome I.

SCHFEBESTA, le R. P. P., *Die Bambuti-Pygmäen vom Ituri* (1 frontispice, XVIII-440 pages, 16 figures, 11 diagrammes, 32 planches, 1 carte, 1938) . . . fr. 500 »

Tome II.

1. SCHEBESTA, le R. P. P., *Die Bambuti-Pygmäen vom Ituri* (XII-284 pages, 189 figures, 5 diagrammes, 25 planches, 1941) . . . fr. 270 »

2. SCHEBESTA, le R. P. P., *Die Bambuti-Pygmäen vom Ituri* (IX-266 pages, 12 planches hors-texte, 1948) . . . fr. 340 »

Tome III.

SCHUMACHER, le Dr P., I. *Die physische und soziale Umwelt der Kivu-Pygmäen (Twiden)* (X-509 pages, 30 planches hors-texte, 1949) . . . fr. 700 »

SECTION DES SCIENCES NATURELLES ET MEDICALES

Tome I.

1. ROBYNS, W., *Les espèces congolaises du genre Digitaria Hall* (52 pages, 6 planches, 1931) . . . fr. 40 »

2. VANDERYST, le R. P. H., *Les roches oolithiques du système schisto-calcaireux dans le Congo occidental* (70 pages, 10 figures, 1932) . . . fr. 40 »

3. VANDERYST, le R. P. H., *Introduction à la phytogéographie agrostologique de la province Congo-Kasai. (Les formations et associations)* (154 pages, 1932) . fr. 65 »

4. SCAËTTA, H., *Les famines périodiques dans le Ruanda. — Contribution à l'étude des aspects biologiques du phénomène* (42 pages, 1 carte, 12 diagrammes, 10 planches, 1932) . . . fr. 50 »

5. FONTAINAS, P. et ANSOTTE, M., *Perspectives minières de la région comprise entre le Nil, le lac Victoria et la frontière orientale du Congo belge* (27 pages, 2 cartes, 1932) . . . fr. 20 »

6. ROBYNS, W., *Les espèces congolaises du genre Panicum L.* (80 pages, 5 planches, 1932) . . . fr. 50 »

7. VANDERYST, le R. P. H., *Introduction générale à l'étude agronomique du Haut-Kasai. Les domaines, districts, régions et sous-régions géo-agronomiques du Vicariat apostolique du Haut-Kasai* (82 pages, 12 figures 1933) . . . fr. 50 »

Tome II.

1. THOREAU, J., et DU TRIEU DE TERDONCK, R., *Le gîte d'aurantum de Shinkolobwe-Kasolo (Katanga)* (70 pages 17 planches, 1933) . . . fr. 100 »

2. SCAËTTA, H., *Les précipitations dans le bassin du Kivu et dans les zones limitrophes du fossé tectonique (Afrique centrale équatoriale). — Communication préliminaire* (108 pages, 28 figures, cartes, plans et croquis, 16 diagrammes, 10 planches, 1933) . . . fr. 120 »

3. VANDERYST' le R. P. H., *L'élevage extensif du gros bétail par les Bampombos et Baholos du Congo portugais* (50 pages, 5 figures, 1933) . . . fr. 30 »

4. POLINARD, E., *Le socle ancien inférieur à la série schisto-calcaire du Bas-Congo. Son étude le long du chemin de fer de Matadi à Léopoldville* (116 pages, 7 figures, 8 planches, 1 carte, 1934) . . . fr. 80 »

Tome III.

SCAËTTA, H., *Le climat écologique de la dorsale Congo-Nil* (335 pages, 61 diagrammes, 20 planches, 1 carte, 1934) . . . fr. 200 »

Tome IV.

1. POLINARD, E., *La géographie physique de la région du Lublsh, de la Bushtmate et de la Lubi vers le 6° parallèle Sud* (38 pages, 9 figures, 4 planches, 2 cartes, 1935) . . . fr. 50 »

2. POLINARD, E., *Contribution à l'étude des roches éruptives et des schistes cristallins de la région de Bondo* (42 pages, 1 carte, 2 planches, 1935) . . . fr. 30 »

3. POLINARD, E., *Constitution géologique et pétrographique des bassins de la Kotto et du M'Bari, dans la région de Bria-Yalinga (Oubangui-Chart)* (160 pages, 21 figures, 3 cartes, 13 planches, 1935) . . . fr. 120 »

Tome V.

1. ROBYNS, W., *Contribution à l'étude des formations herbeuses du district forestier central du Congo belge* (151 pages, 3 figures, 2 cartes, 13 planches, 1936) . fr. 120 »

2. SCAËTTA, H., *La genèse climatique des sols montagnards de l'Afrique centrale. — Les formations végétales qui en caractérisent les stades de dégradation* (351 pages, 10 planches, 1937) . . . fr. 225 »

Tome VI.

1. GYSIN, M., *Recherches géologiques et pétrographiques dans le Katanga méridional* (259 pages, 4 figures, 1 carte, 4 planches, 1937) fr. 130 »
2. ROBERT, M., *Le système du Kundelungu et le système schisto-dolomitique* (Première partie) (108 pages, 1940) fr. 60 »
3. ROBERT, M., *Le système du Kundelungu et le système schisto-dolomitique* (Deuxième partie) (35 pages, 1 tableau hors-texte, 1941) fr. 25 »
4. PASSAU, G., *La vallée du Lualaba dans la région des Portes d'Enfer* (66 pages, 1 figure, 1 planche, 1943) fr. 56 »

Tome VII.

1. POLINARD, E., *Etude pétrographique de l'entre-Lulua-Lubilash, du parallèle 7°30' S. à la frontière de l'Angola* (120 pages, 1 figure, 2 cartes hors-texte, 1944) fr. 90 »
2. ROBERT, M., *Contribution à la géologie du Katanga. — Le système des Kibaras et le complexe de base* (91 pages, 1 planche, 1 tableau hors-texte, 1944) fr. 65 »
3. PASSAU, G., *Les plus belles pépites extraites des gisements aurifères de la Compagnie minière des Grands Lacs Africains (Province Orientale — Congo belge)* (32 pages, 20 planches hors-texte, 1945) fr. 200 »
4. POLINARD, E., *Constitution géologique du Bassin de la Bushimaie entre la Mui et la Movo (Congo belge)* (50 pages, 12 planches et 1 carte hors-texte, 1949) fr. 235 »
5. MOUREAU, J. et LACQUEMANT, S., *Cordyceps du Congo belge* (58 pages, 5 planches hors-texte, 1949) fr. 210 »

SECTION DES SCIENCES TECHNIQUES

Tome I.

1. MAURY, J., *Triangulation du Katanga* (140 pages, figure, 1930) fr. 50 »
2. ANTHOINE, R., *Traitement des minerais aurifères d'origine filonienne aux mines d'or de Kilo-Moto* (163 pages, 63 croquis, 12 planches, 1933) fr. 150 »
3. MAURY, J., *Triangulation du Congo oriental* (177 pages, 4 fig., 3 pl., 1934) fr. 100 »

Tome II.

1. ANTHOINE, R., *L'amalgamation des minerais à or libre à basse teneur de la mine du mont Tsi* (29 pages, 2 figures, 2 planches, 1936) fr. 30 »
2. MOLLE, A., *Observations magnétiques faites à Elisabethville (Congo belge) pendant l'année internationale polaire* (120 pages, 16 fig., 3 pl., 1936) fr. 90 »
3. DEHALU, M., et PAUWEN, L., *Laboratoire de photogrammétrie de l'Université de Liège. Description, théorie et usage des appareils de prises de vues, du stéréoplanigraphe C, et de l'Aéromultiplex Zeiss* (80 pages, 40 fig., 2 planches, 1938) fr. 40 »
4. TONNEAU, R., et CHARPENTIER, J., *Etude de la récupération de l'or et des sables noirs d'un gravier alluvionnaire* (Mémoire couronné au Concours annuel de 1938) (95 pages, 9 diagrammes, 1 planche, 1939) fr. 70 »
5. MAURY, J., *Triangulation du Bas-Congo* (41 pages, 1 carte, 1939) fr. 30 »

Tome III.

- HERMANS, L., *Résultats des observations magnétiques effectuées de 1934 à 1938 pour l'établissement de la carte magnétique du Congo belge* (avec une introduction par M. Dehalu) :
1. Fascicule préliminaire. — *Aperçu des méthodes et nomenclature des Stations* (88 pages, 9 figures, 15 planches, 1939) fr. 80 »
 2. Fascicule I. — *Elisabethville et le Katanga* (15 avril 1934-17 janvier 1935 et 1er octobre 1937-15 janvier 1938) (105 pages, 2 planches, 1941) fr. 100 »
 3. Fascicule II. — *Kivu. Ruanda. Région des Parcs Nationaux* (20 janvier 1935-26 avril 1936) (138 pages, 27 figures, 21 planches, 1941) fr. 150 »
 4. Fascicule III. — *Région des Mines d'or de Kilo-Moto, Ituri, Haut-Uele* (27 avril-16 octobre 1936) (71 pages, 9 figures, 15 planches, 1939) fr. 80 »
 5. HERMANS, L., et MOLLE, A., *Observations magnétiques faites à Elisabethville (Congo belge) pendant les années 1933-1934* (83 pages, 1941) fr. 80 »

Tome IV.

ANTHOINE, R., <i>Les méthodes pratiques d'évaluation des gîtes secondaires aurifères appliquées dans la région de Kilo-Moto (Congo belge)</i> (218 pages, 56 figures, planches, 1941)	fr.	150 »
DE GRAND RY, G., <i>Les graben africains et la recherche du pétrole en Afrique orientale</i> (77 pages, 4 figures, 1941)	fr.	50 »
DEHALU, M., <i>La gravimétrie et les anomalies de la pesanteur en Afrique orientale</i> (80 pages, 15 figures, 1943)	fr.	60 »

PUBLICATIONS HORS SÉRIE.

Biographie Coloniale Belge. — Belgische Koloniale Biografie (t. I, XXXIV-512 pages et 2 hors texte, in-8°, 1948) :

Broché	fr.	350 »
Relié	fr.	400 »

Atlas Général du Congo. — Algemene Atlas van Congo (in-4°) :

RELIURE MOBILE. — MOBIELE INBINDING	fr.	120 »
<i>Avant-propos. — Inleiding</i> (60 pages, 1 carte hors texte, 1948)	fr.	240 »
<i>Carte des Explorations. — Kaart van de Ontdekkingsreizen</i> (CAMBIER, R.) (22 pages, 1 carte hors texte, 1948)	fr.	100 »
<i>Carte des Territoires phytogéographiques. — Kaart van de Phytogeografische Streken</i> (ROBYNS, W.) (20 pages, 1 carte hors texte, 1948)	fr.	130 »
<i>Carte des Parcs Nationaux. — Kaart van de Nationale Parken</i> (ROBYNS, W.) (19 pages, 1 carte hors texte, 1948)	fr.	130 »

Sous presse.

Biographie Coloniale Belge. — Belgische Koloniale Biografie (t. II, in-8°).

Atlas Général du Congo. — Algemene Atlas van Congo (in-4°) :

<i>Carte géologique. — Geologische kaart</i> (CAHEN, L.-LEPERSONNE, J.).
<i>Carte administrative. — Administratieve kaart</i> (MASSART, A.).

Sous presse.

VAN DER KERKEN, G., *L'Ethnie Mongo* :

Vol. II et III. Deuxième partie : Visions, Représentations et Explications du monde.

Dr PETER SCHUMACHER, M. A., *Expedition zu den zentralafrikanischen Kivu-Pygmäen* (in-4°) :

II. Die Kivu-Pygmäen.

Dr PETER SCHUMACHER, M. A., *Ruanda* (in-4°) :

I. Landeskunde und Geschichte. — II. Das Gemeinwesen. — III. Das Eingeborenenrecht — IV. Die Wirtschaft. — V. Die höhere Welt.

HEINRICH, G., *Les Observations magnétiques d'Elisabethville* (in-4°).

DE JONGHE, E., *Les formes d'asservissement dans les sociétés indigènes du Congo belge* (avec la collaboration de M. VAN HOVE) (in-8°).

GRÉVISSE, E., *La Grande Pitié des juridictions indigènes* (in-8°).

SCHEBESTA, R. P. P., *Die Religion der Ituri-Bambuti* (in-4°).

DE DECKER, R. P., *Les clans Bambunda d'après leur littérature orale* (in-8°).

ADERCA, B., *Etude pétrographique et carte géologique du district du Congo-Ubangi (Congo belge)* (in-8°).

PAHAUT, R., *Notes sur l'emploi géodésique des projections conformes; sur la projection conforme de Gauss utilisée au Congo belge* (in-4°).

BRAGARD, L., *La géodésie et la méthode gravimétrique* (in-4°).

HULSTAERT, R. P. G., *La négation dans les langues congolaises* (in-8°).

JENTGEN, J., *Genèse de l'Hypothèque conventionnelle en Droit congolais* (in-8°).

PRIGOGINE, A., *Détermination de la teneur en or amalgamable* (in-8°).

VANDENPLAS, A., *Influence de la température et de l'humidité de l'air sur les possibilités d'adaptation de la race blanche au Congo belge* (in-8°).

DE BEAUCORPS, R.P., *L'évolution économique chez les Basongo* (in-8°).

MALENGREAU, G., *Vers un Paysannat indigène* (in-8°).

HULSTAERT, R.P. G., *La carte linguistique du Congo belge* (in-8°).

BULLETIN DES SÉANCES DE L'INSTITUT ROYAL COLONIAL BELGE

	Belgique.	Congo belge.	Union postale universelle.
Abonnement annuel.	fr. 180.—	fr. 240.—	fr. 225.—
Prix par fascicule	fr. 75.—	fr. 90.—	fr. 90.—

Tome I (1929-1930)	608 pages	Tome XI (1940)	598 pages
Tome II (1931)	694 »	Tome XII (1941)	592 »
Tome III (1932)	680 »	Tome XIII (1942)	510 »
Tome IV (1933)	884 »	Tome XIV (1943)	632 »
Tome V (1934)	738 »	Tome XV (1944)	442 »
Tome VI (1935)	765 »	Tome XVI (1945)	708 »
Tome VII (1936)	626 »	Tome XVII (1946)	1084 »
Tome VIII (1937)	895 »	Tome XVIII (1947)	948 »
Tome IX (1938)	871 »	Tome XIX (1948)	1035 »
Tome X (1939)	473 »		

Table décennale du Bulletin des Séances 1930-1939, par E. DEVROEY fr. 60

Tienjarige inhoudstafel van het Bulletin der Zittingen 1930-1939, door E. DEVROEY fr. 60